Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

Archeologienota : Begijnenstraat 44 - 52, Antwerpen (prov. Antwerpen)

Robby Vervoort

Freelance Senior Archeoloog

Borgerhout, december 2017

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

Titel

Archeologienota:
Begijnenstraat 44 - 52,
Antwerpen
(prov. Antwerpen)

Auteur

Robby Vervoort

Opdrachtgever

Mevr. Engelstein

Projectcode

2017L4

Plaats en datum

Borgerhout, december 2017

Reeks en nummer

RVFSA-Rapport, 39

© Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

Inhoud

1. Technische fiche/administratieve gegevens 4
2. Inleiding 7
2.1. Beschrijving van de geplande werkzaamheden 7
2.2. Archeologische voorkennis 12
2.3. Methodiek van het onderzoek 12
3. Archeologisch bureauonderzoek/assessment 14
3.1. Geo(morfo)logie en bodem 14
3.2. Topografie/toponomie 19
3.3. Historische, cartografische en archeologische kennis 20
3.3.1. Korte historiek van Antwerpen (geschreven bronnen) 20
3.3.3. Cartografische bronnen en luchtfoto's 26
3.3.4. Archeologisch Antwerpen en centrale archeologische inventaris 36
3.3.5. Overige wetenschappelijke inventarissen 42
3.4. Huidig gebruik projectgebied 47
3.4.1. Algemeen 49
3.4.2. Begijnenstraat 51
3.4.3. Begijnenstraat nr. 44: het Papaegaeyken 53
3.4.4. Begijnenstraat nr. 46: Gulden Bergh 57
3.4.5. Begijnenstraat nr. 48–50–52: Trouwelbegyn/Trouwelebegeijn/Trouweelhuijs/Lindeken. 61
3.5. Impact geplande werken 68
4. Synthese bureauonderzoek en onderzoeksvragen 70
4.1. Synthese gespecialiseerd publiek en antwoord onderzoeksvragen 70
4.2. Samenvatting niet gespecialiseerd publiek 73
5. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied 74
6. Bibliografie 76
6.1. Online bronnen 76
6.2. Literatuur 77
7. Lijst figuren en bijlagen 78
7.1. Lijst figuren 78
7.2. Lijst bijlagen 79

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

1. Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site

Antwerpen, Begijnenstraat 44-52

Ligging

Antwerpen, Antwerpen

Begijnenstraat 44-52

Kadastrale gegevens

Antwerpen: 4de Afdeling

Antwerpen: Sectie D

Perceelnummers:

2249E, 2247E, 2247F, 2245E, 2246E

Bounding Box

X152221,0	Y211414,8
X152220,5	Y211413,6
X152216,9	Y211416,3
X152218,4	Y211420,6
X152222,4	Y211419,7
X152228,2	Y211435,2
X152258,8	Y211421,1
X152254,1	Y211404,2

Figuur 1: Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied

Onderzoek	Archeologisch en geschiedkundig bureauonderzoek
Projectcode	2017L4
Opdrachtgever	Mevr. Engelstein
Contactpersoon opdrachtgever	MVArchitect bvba Paleisstraat 97 2018 Antwerpen
Uitvoerder	Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Research & Consultancy.
Erkend archeoloog	Robby Vervoort OE/ERK/Archeoloog/2016/00126
Nummer wettelijk depot	Niet van toepassing
Termijn	30 november – 10 december
Geplande ingreep	Sloop bestaande bebouwing, nieuwbouw appartementen en ondergrondse parking
Geldende wetgeving en voorwaarden	Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De melding werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De aanvraag heeft betrekking op een perceel groter dan 300 m² met een geplande bodemingreep van meer dan 100m² en is geheel gelegen binnen een archeologische zone opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.
Randvoorwaarden	

Het terrein is heden bebouwd. De sloopvergunning wordt afgeleverd bij de stedenbouwkundige vergunning.

Doelstelling

Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.

Vraagstelling

- Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?
- Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?
- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?

Thesaurus

Bureauonderzoek, vastgestelde archeologische zone, site met complexe verticale stratigrafie, middeleeuwen, Nieuwe Tijd

2. Inleiding

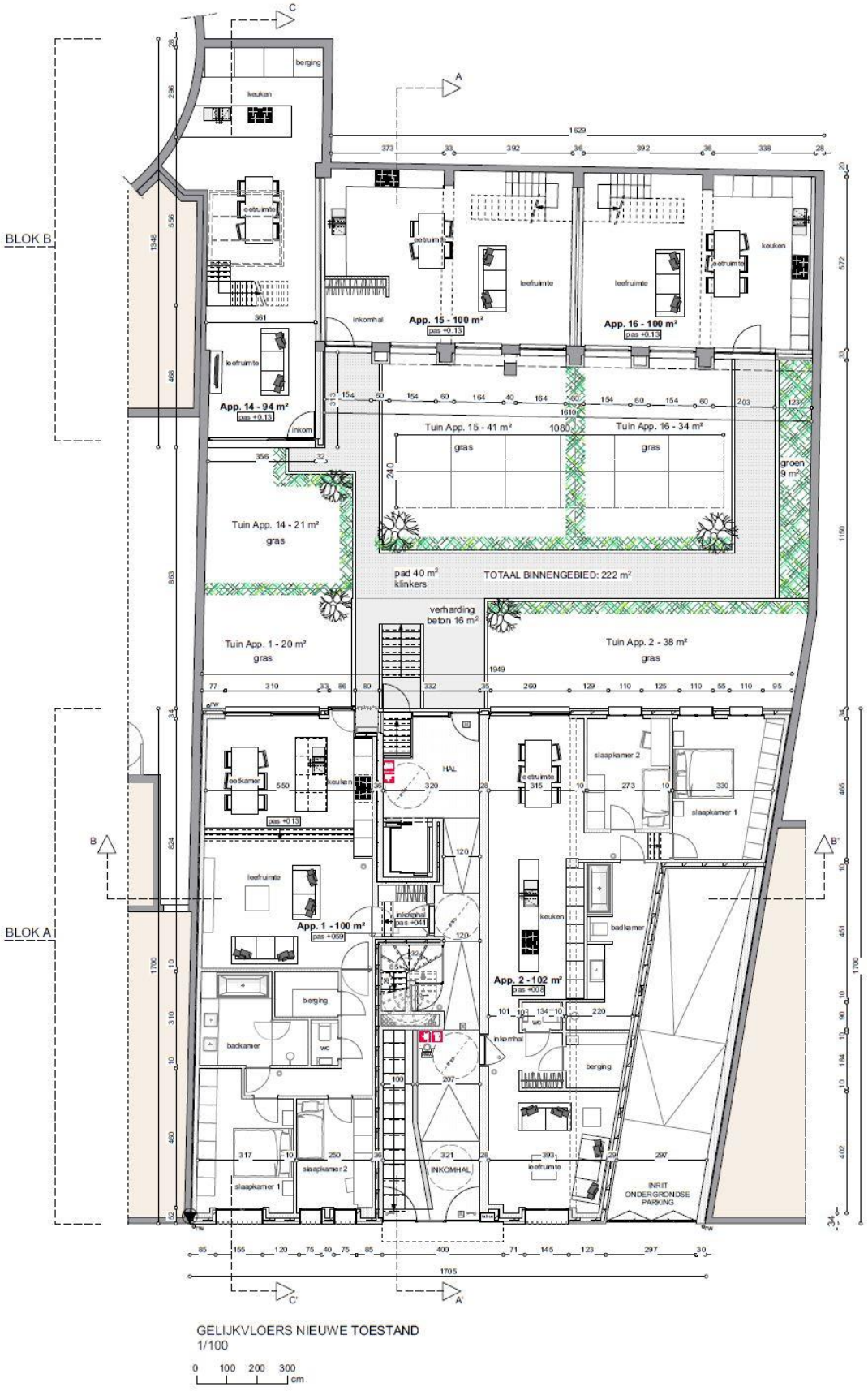
Doel van dit bureauonderzoek is het verkrijgen van een bekrachtigde archeologienota naar aanleiding van de aanvraag van een stedenbouwkundige vergunning te Antwerpen, Begijnenstraat 44-52. In deze archeologienota wordt via een bureauonderzoek nagegaan welke mogelijke archeologische en cultuurhistorische waarden zich binnen het projectgebied bevinden. Het projectgebied wordt in eerste instantie binnen een grotere context geplaatst. Vervolgens wordt nagegaan wat de recente gebruiksgeschiedenis van het projectgebied is en wat hiervan de mogelijke impact was op perceelsniveau. Tevens wordt de mogelijke impact van de geplande werken op het eventueel aanwezige archeologische potentieel besproken. Op basis van alle voorhanden zijnde gegevens wordt vervolgens een programma van maatregelen voorgesteld.

2.1. Beschrijving van de geplande werkzaamheden

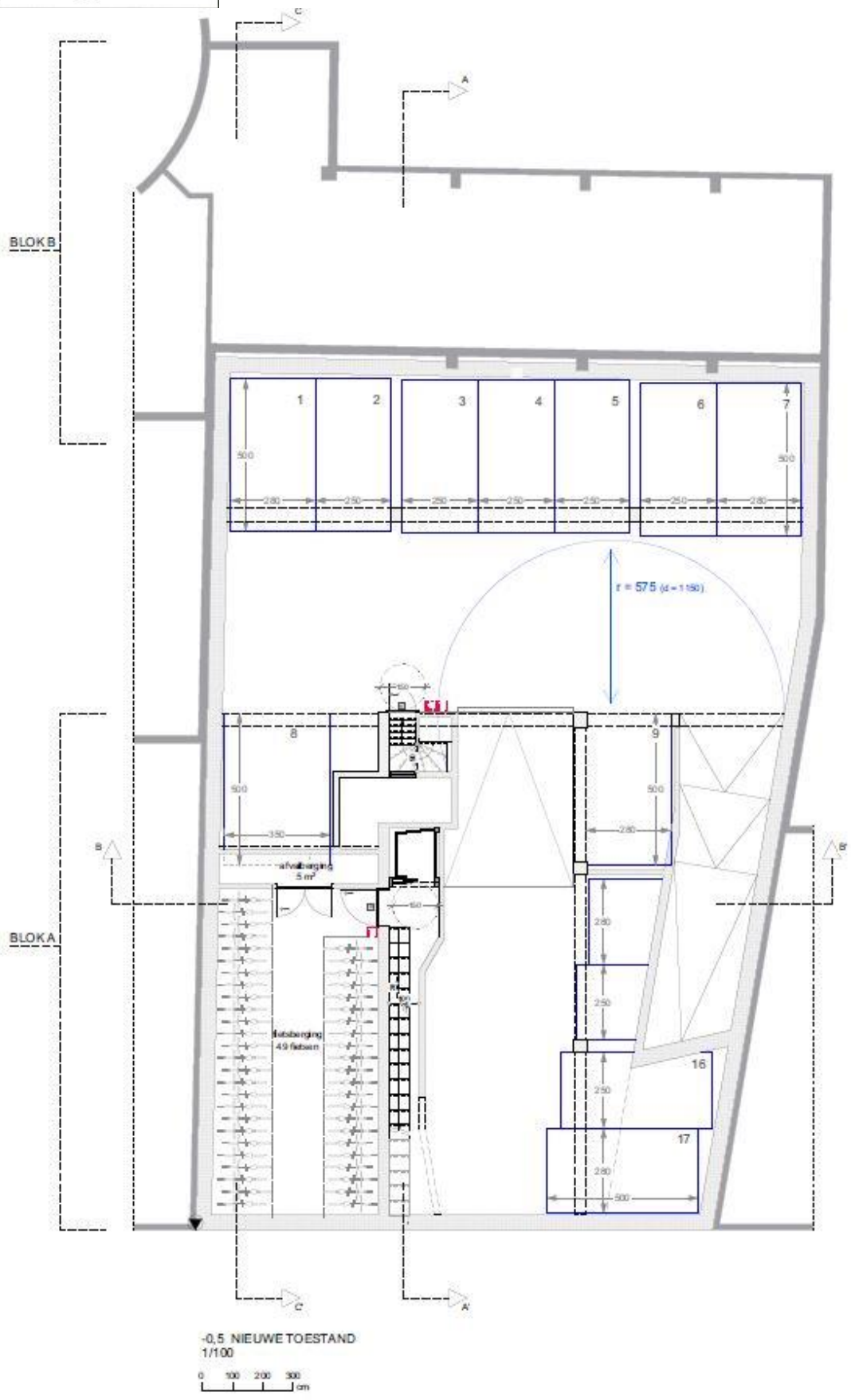
De stedenbouwkundige vergunning heeft betrekking op de sloop van de bestaande bebouwing en het optrekken van een nieuwbouw bestaande uit appartementen en bijbehorende ondergrondse parking. De nieuwbouw bestaat uit twee aparte blokken. Blok A bevindt zich aan de straatzijde en blok B bevindt zich achteraan het projectgebied. Beide blokken zijn bovengronds van elkaar gescheiden door een binnenruimte voorzien van de privétuinen behorend tot de respectievelijk aangrenzende appartementen op het gelijkvloers enerzijds en door enkele verharde paden tussen de verschillende tuinen anderzijds.

Onder blok A en onder de binnenruimte tussen beide blokken worden een ondergrondse garage en de nodige technische ruimtes voorzien. Blok B is niet voorzien van ondergrondse ruimtes en wordt voorzien van een paalfundering die aan de zijde van de open ruimte op de muren van de ondergrondse garage rust.

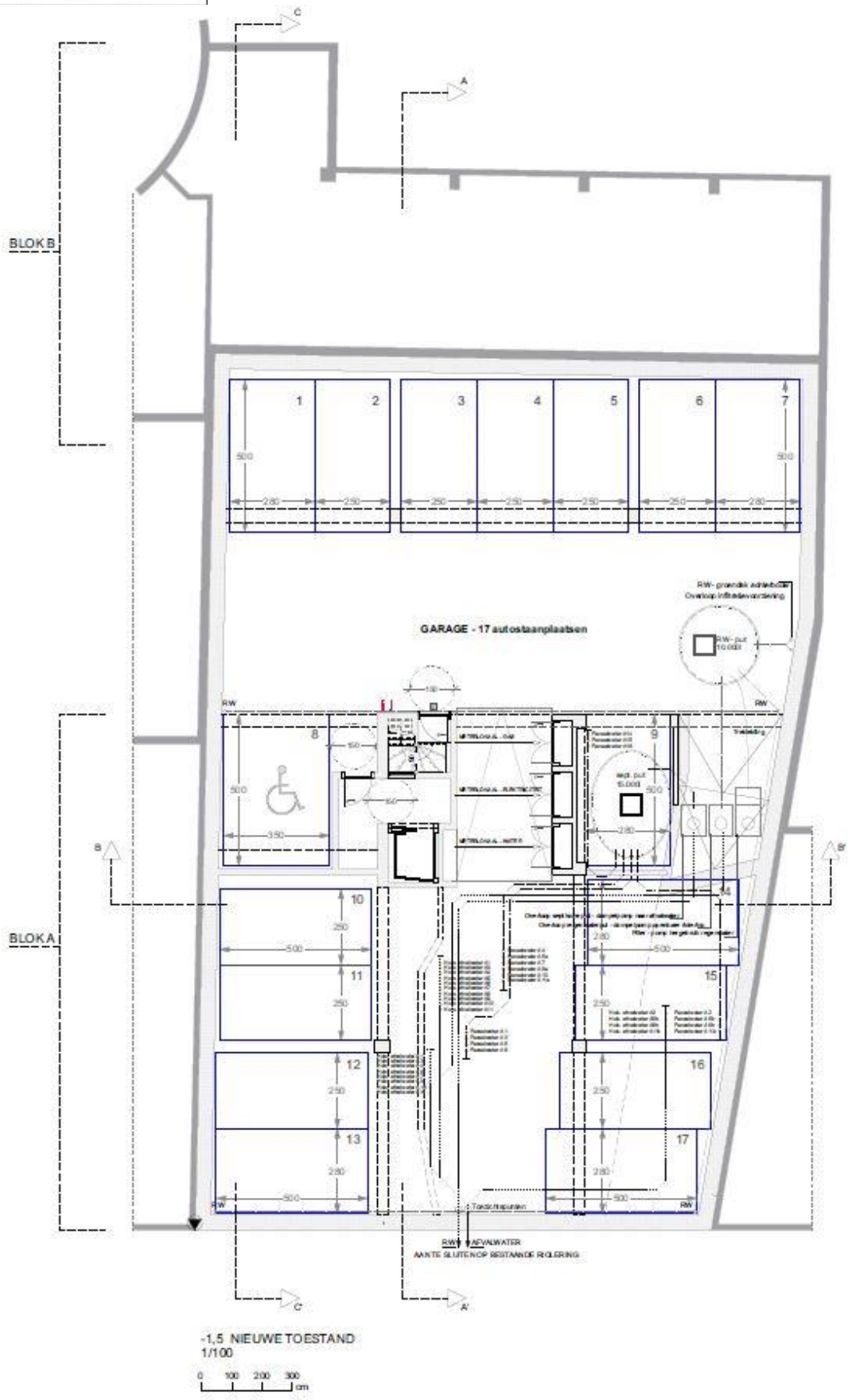
De diepte van de bovenzijde van de ondergrondse vloerplaat ter hoogte van de binnenruimte bedraagt 3,47 meter onder het maaiveld. Ter hoogte van blok A ligt de diepte één meter lager op 4,47 meter onder het maaiveld. Plaatselijk wordt nog dieper gegraven ter hoogte van de liftschacht.

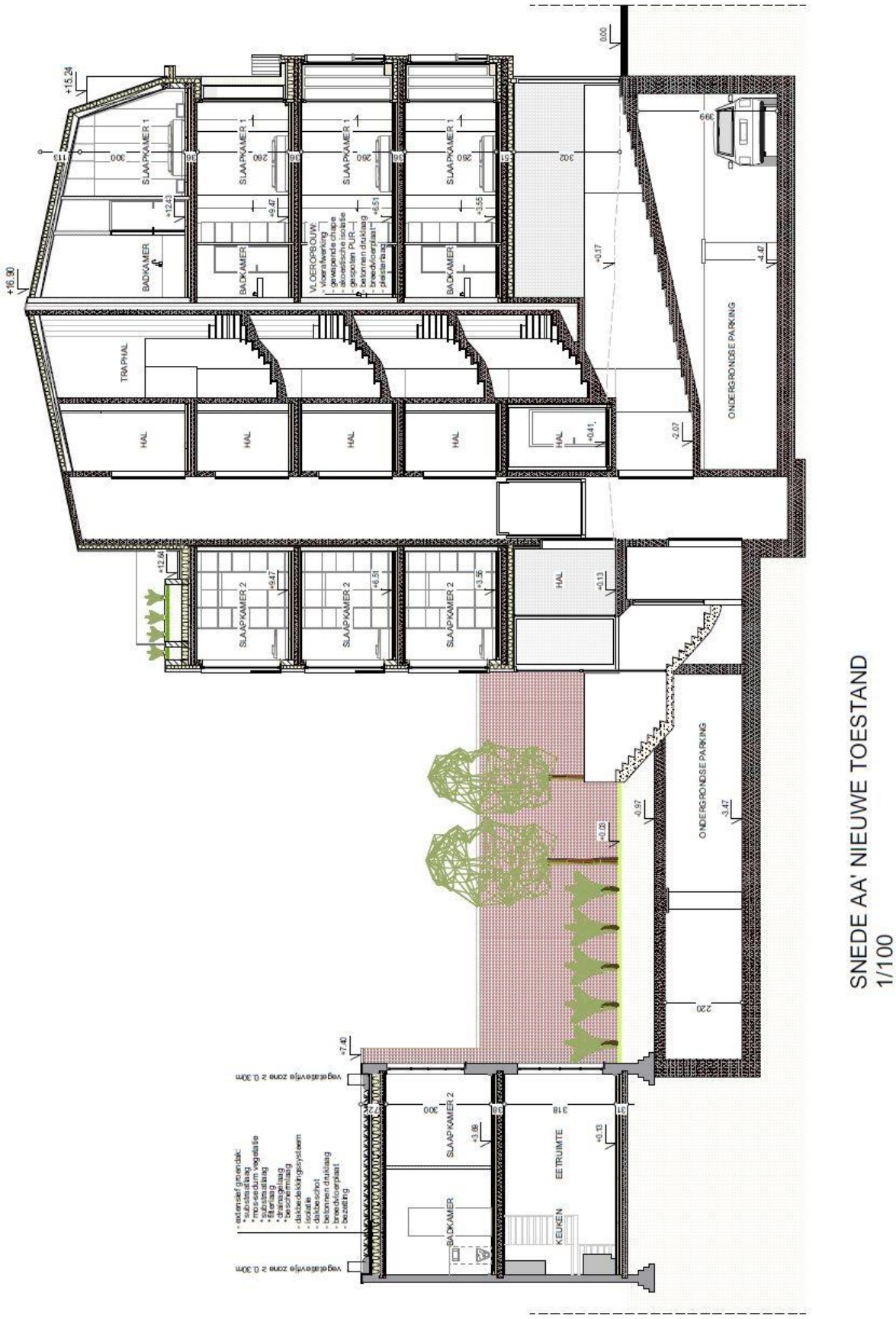
Figuur 2: Ontwerp nieuwe toestand gelijkvloers

Figuur 3: Ontwerp nieuwe toestand verdieping -0,5

Figuur 4: Ontwerp nieuwe toestand verdieping -1,5

Figuur 5: Nieuw ontwerp Snede AA

2.2. Archeologische voorkennis

Er werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd in het projectgebied. Wel werd er reeds een CHE-rapport opgesteld voor de bestaande bebouwing. De resultaten hiervan worden digitaal als extra bijlage aan de archeologienota toegevoegd en worden besproken in het hoofdstuk omtrent het huidige gebruik van het projectgebied.

2.3. Methodiek van het onderzoek

Om een antwoord te kunnen formuleren op de hoger geformuleerde vraagstellingen werden verschillende acties ondernomen. In de eerste plaats werd contact opgenomen met de stedelijke archeologische dienst van de stad Antwerpen. Naast een plaatsbezoek werden hoofdzakelijk bronnen geraadpleegd die online beschikbaar werden gesteld door de Vlaamse Overheid. Na het raadplegen van de basisbronnen die beschikbaar zijn voor het betreffende projectgebied, werd nagegaan of het nodig was om bijkomende bronnen te raadplegen of dat de geraadpleegde bronnen volstonden om een antwoord op de desbetreffende vraag te formuleren. Tevens werd geëvalueerd of het raadplegen van eventueel bijkomende bronnen extra gegevens kon opbrengen om een antwoord te kunnen formuleren op de gestelde onderzoeksvragen. Aangezien het projectgebied gelegen is in een zone die gekenmerkt is door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden werd extra aandacht besteed aan eventueel beschikbare online cartografische bronnen.

Om een zicht te krijgen op de landschapshistoriek van het projectgebied werden de online databases van Geopunt Vlaanderen (www.geopunt.be) en Databank Ondergrond Vlaanderen (www.dov.vlaanderen.be) geraadpleegd. De volgende kaarten werden geraadpleegd: bodemkaart, bodemgebruikskaart, erosiegevoeligheidskaart, tertiair geologische kaart en quartair geologische kaart. De geomorfologische kaart is niet beschikbaar voor het projectgebied. Tevens werd het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (raster 1 meter) geraadpleegd. De bodemgebruikskaart en de erosiegevoeligheidskaart leverden geen meerwaarde op aan het onderzoek. Daarom werd beslist deze niet af te beelden in de archeologienota.

Om na te gaan welke potentiële archeologische sites zich in het projectgebied en de ruimere omgeving bevinden, werd de Centrale Archeologische Inventaris (www.cai.onroerenderfgoed.be) geraadpleegd. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de inventaris niet volledig is en geen garantie biedt op de aan- of afwezigheid van een eventuele archeologische sites. De ingevoerde locaties werden enerzijds op basis van cartografische, literaire en toponomische bronnen geselecteerd en anderzijds op basis van waarnemingen op het terrein (vondstmeldingen, veldprospecties, prospecties met ingreep in de bodem, archeologisch onderzoek).

Om een inzicht te krijgen in de mogelijke aanwezigheid van cultuurhistorische elementen en een verder inzicht te krijgen in de mogelijke aanwezigheid van een archeologisch bodemarchief werden verschillende beschikbare historische en cartografische bronnen online geraadpleegd. Voor de oudere periodes werd beroep gedaan op gegevens beschikbaar op www.inventaris.onroerenderfgoed.be. De hier beschikbare gegevens kwamen tot stand na een uitgebreide literaire studie. De opgegeven bronnen werden niet steeds extra gecontroleerd, noch werden er bijkomende bronnen geraadpleegd. Op basis van de beschikbare gegevens werd beslist dat deze volstonden om een algemeen beeld te verkrijgen omtrent de historische ontwikkeling van het projectgebied. Voor de cartografische bronnen werden in de eerste plaats de digitaal beschikbare en gegeorefereerde plannen geraadpleegd op het online Geoportaal Onroerend Erfgoed (www.geo.onroerenderfgoed.be). Het betreft de kaart van Ferraris de kaart van Vandermaelen. De Atlas der Buurtwegen en het plan Popp geven voor het projectgebied een blanco zone aan. Het plan Frickx wordt omwille van de grotere onnauwkeurigheid niet behandeld maar werd wel geraadpleegd. Er werden meer geschikte historische kaarten aangetroffen die meer informatie opleverden voor de beantwoording van de vooropgestelde vraagstelling. Tevens werden enkele 20ste en 21ste eeuwse luchtfoto's geraadpleegd op dezelfde website. Deze werden voornamelijk geraadpleegd om een zicht te krijgen op de ontwikkeling van het projectgebied en de ruimere omgeving in recente tijden maar brachten geen extra relevante gegevens aan het licht en worden om die reden niet in de bureaustudie opgenomen.

Via een online onderzoek (o.a. via www.cartesius.be, andere bronnen worden in de tekst bij de desbetreffende kaarten vermeld) werden verschillende niet-gegeorefereerde kaarten geraadpleegd. Er werd, gezien de positie van het projectgebied, voornamelijk gebruik gemaakt van kaarten met een meer gedetailleerde weergave ter hoogte van het projectgebied.

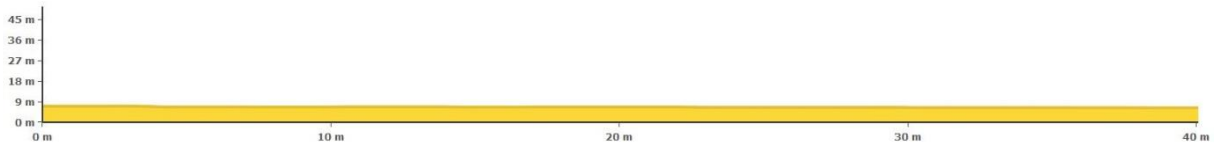
Om een inzicht te verkrijgen omtrent de impact van de geplande werken op het eventuele bodemarchief werden alle beschikbare gegevens via de bouwheer opgevraagd en ter beschikking gesteld door het architectenbureau. Hoewel de concrete werkwijze van de bouwplannen nog niet gekend is op het moment van het uitvoeren van de bureaustudie, werd beslist dat de voorhanden zijnde gegevens toereikend zijn om een inschatting van de impact op het eventueel aanwezige bodemarchief te kunnen maken.

Tevens werd het reeds verplicht opgestelde CHE-rapport dat in 2013 en 2015 werd opgemaakt ter beschikking gesteld en geraadpleegd. Het integrale rapport wordt als bijlage aan de archeologienota toegevoegd.

3. Archeologisch bureauonderzoek/assessment

3.1. Geo(morfo)logie en bodem

Het gebied waar de stad Antwerpen zich ontwikkelde, bevindt zich nabij de samenloop van de rivieren Schelde en Schijn. Hoewel beide rivieren doorheen de tijd wijzigingen ondergingen, speelt vooral de Schelde een cruciale rol in de stadsontwikkeling. Bodemkundig kenmerkt het grondgebied van de stad Antwerpen zich door het voorkomen van diverse bodemtypes, met natte alluviale gronden (Scheldeboorden en -vallei), natte tot droge (soms lemige) zandgronden (al dan niet met het voorkomen van klei) en polders. Hieronder schuilen pleistocene afzettingen. Op vele plaatsen, niet alleen in de bebouwde kernen maar ook in grote delen van de haven en op de linkeroever, is de oorspronkelijke bodemopbouw gewijzigd onder impuls van verstedelijking en industrialisering. In de historische binnenstad vertoont de bodemopbouw eveneens grote verschillen: hoe dichter bij de oude stadskern, hoe omvangrijker en complexer. In en rond de burchtzone bijvoorbeeld reiken de archeologische lagen tot vier meter onder het huidige straatniveau, zelfs na grote saneringswerken in de 19de en 20ste eeuw, waarbij veelal laat- en postmiddeleeuwse strata verdwenen. Het grondgebied van de stad Antwerpen situeert zich op beide oevers van de Schelde. De rechteroever van de Schelde, waar om historische redenen de stad zich grotendeels ontwikkelde, kreeg pas tegen het einde van de 19de eeuw een meer rechtlijnig verloop met het rechttrekken van de kaaien. Het oorspronkelijk onregelmatige verloop kende verschillende uitsprongen, waarvan de Werf ten noorden van het Steen en een uitsprong ter hoogte van de Sint-Michielsabdij de belangrijkste zijn. Dit waren wellicht natuurlijke aanlegplaatsen.[1]

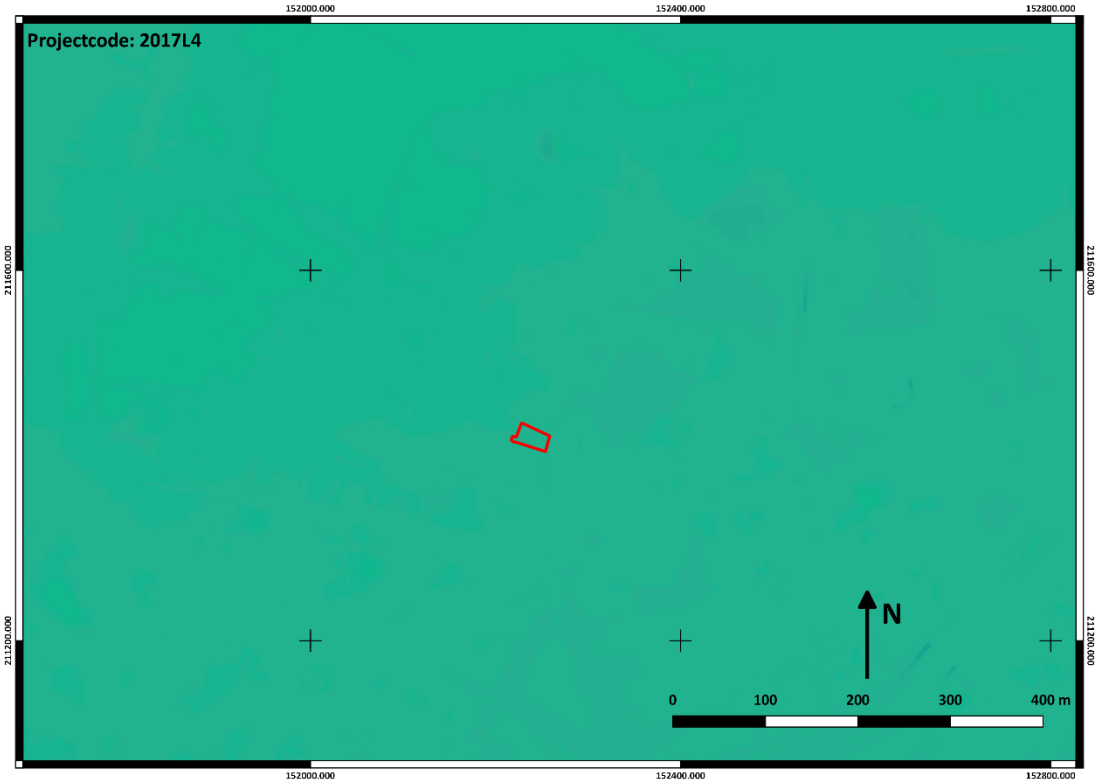
Figuur 6:Doorsnede door het terrein van noordwest naar zuidoost (Bron: www.geopunt.be)

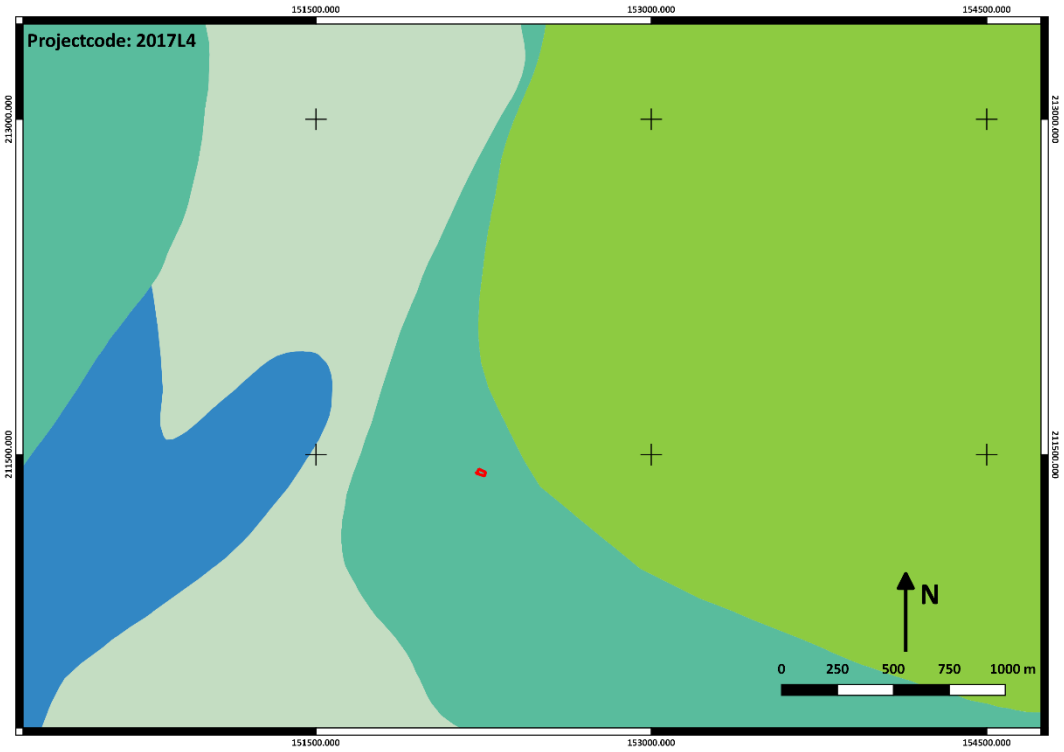
Figuur 7: Doorsnede door het terrein van noordoost naar zuidwest (Bron: www.geopunt.be)

[1] VOET L., ASAERT G., SOLY H., VERHULST A., DE NAVE F & VAN ROEY J. 1978: De Stad Antwerpen van de Romeinse Tijd tot de 17de eeuw. Topografische studie rond het plan van Vergilius Bononiensies 1565 , Historische Uitgaven Pro Civitate 4.7, Brussel, 41-58.

Ter hoogte van het projectgebied bedraagt de TAW tussen + 6,70 meter en + 7,40 meter. Het terrein vertoont een licht stijgende lijn in (noord)westelijke richting. De laagste waardes bevinden zich ter hoogte van de Begijnenstraat (mogelijk te verklaren door de aanwezigheid van historische kelders op deze plaats?). In het algemeen is het terrein vrij vlak te noemen zonder opmerkelijke of opvallende hoogteverschillen.

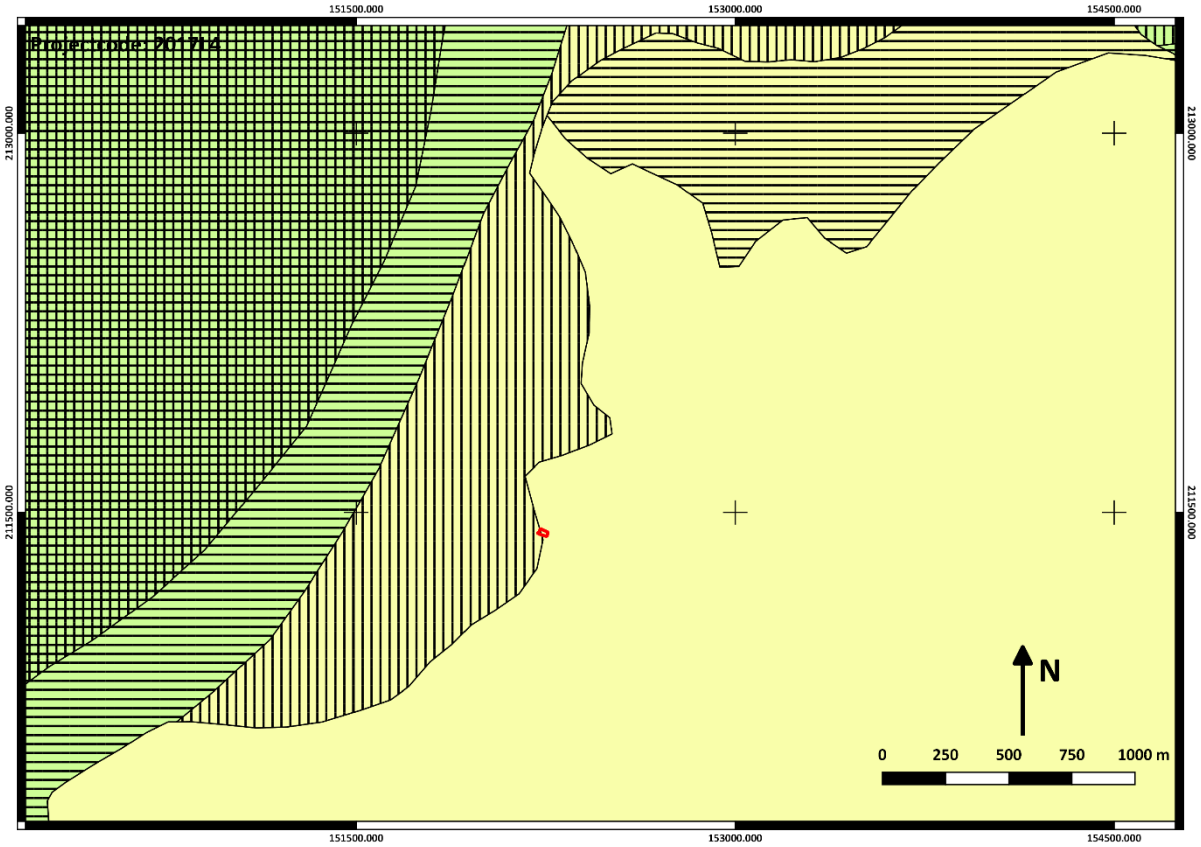
Figuur 8: Projectgebied op Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (Bron: www.geopunt.be).

Figuur 9: Projectgebied op tertiair geologische kaart[2]

Volgens de tertiair geologische kaart bestaat de ondergrond ter hoogte van het projectgebied uit de zogenaamde formatie van Kattendijk. Deze formatie bestaat uit groengrijs tot grijs glauconiethoudend fijn zand. Plaatselijk is de formatie kleihoudend met dunne laagjes afgezette klei tussen de fijne zandige laagjes. De formatie kan mariene fossielen zoals haaientanden, beenderen en schelpen bevatten.

[2] https://www.dov.vlaanderen.be

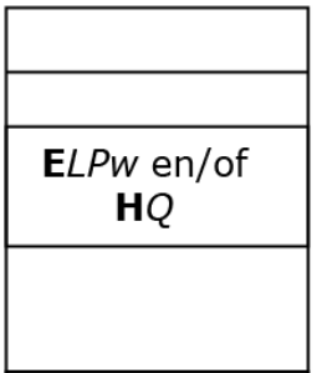
Figuur 10: Projectgebied op quartair geologische kaart[3]

Volgens de quartiair geologische kaart bevindt het projectgebied zich op de scheiding tussen profieltype 1c (in het westelijke deel van het projectgebied) en profieltype 1 (oostelijk deel projectgebied)

Profieltype 1c wordt gekenmerkt door Holocene mariene en/of estuariene getijdenafzettingen (**G***H*) bovenop de Pleistocene sequentie. De Pleistocene sequentie bestaat uit afzettingen (**E***LPw*) (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen en hellingsafzettingen van het Quartiair (**H***Q*).

Profieltype 1 bestaat uit eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) (**E***LPw*) of hellingsafzettingen van het Quartair (**H***Q*). Er komen geen tardiglaciale of Holocene afzettingen voor bovenop de pleistocene sequentie.

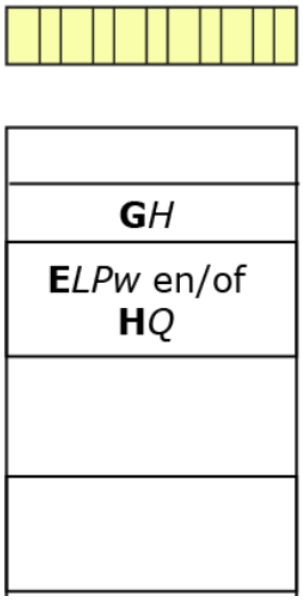
[3] https://www.dov.vlaanderen.be

E*LPw* Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en het centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

H*Q* Hellingsafzettingen van het Quartair.

Figuur 11: Legende Quartair-geologisch profiel type 1

* De karteereenheid is mogelijk afwezig.

G*H* Getijdenafzettingen (mariene en estuariene) van het Holoceen.

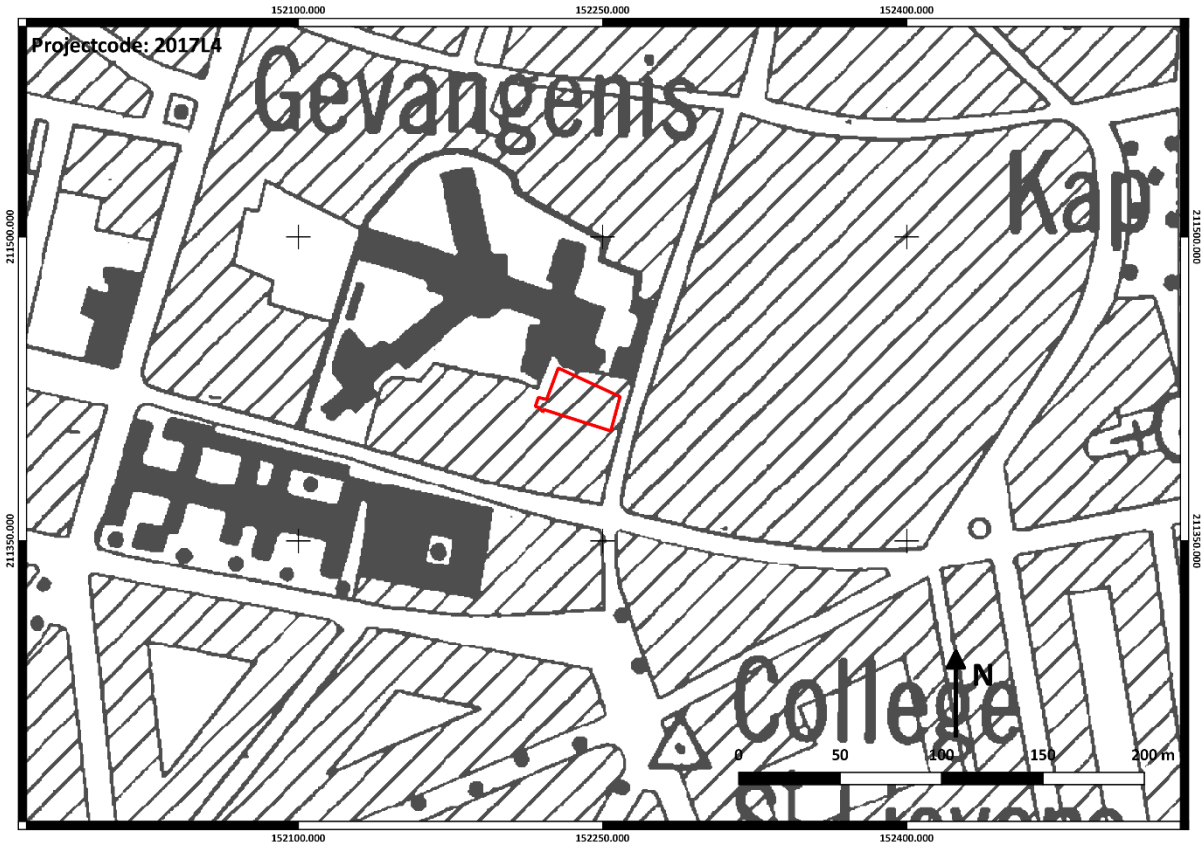
E*LPw* Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

H*Q* Hellingsafzettingen van het Quartair.

Figuur 12: Legende Quartair-geologisch profiel type 1c

Op de bodemkaart van Vlaanderen wordt het projectgebied gekenmerkt door bodems met het type OB, dit zijn door de mens gewijzigde of vernietigde bodemprofielen. Concreet betekent het hier bebouwde gronden. Aangezien de kaart geen verdere info bevat omtrent de concrete bodemopbouw binnen het projectgebied zal deze hier niet worden afgebeeld.

3.2. Topografie/toponomie[4]

Figuur 13: Projectgebied op de topografische kaart van het NGI (Bron: AGIV)

Het projectgebied bevindt zich in het zuiden van de historische stadskern van Antwerpen langs de Begijnenstraat. Het bouwblok waarbinnen het projectgebied zich bevindt wordt afgebakend door de Aalmoezenierstraat in het noorden, de Nationalestraat in het westen, de Sint-Rochusstraat in het zuiden en de Begijnenstraat in het oosten en wordt gedomineerd door de aanwezigheid van de gevangenis ten noorden en ten westen van het projectgebied enerzijds en het klooster van de zusters kapucinessen (ten westen van het projectgebied) anderzijds. Het projectgebied bevindt zich in het zuidoosten van het betreffende bouwblok en grenst in het noorden aan de gevangenis (in 1854-59 gebouwd op de kloostergronden van de zusters kapucinessen) en in het westen aan het klooster. Ten zuiden van het projectgebied bevinden zich woningen. De zuidoostelijke zone van het bouwblok bestaat uit woningen gelegen langs de straat met hierachter vaak verharde binnenplaatsen/koeren die toegang geven tot de soms aanwezige achterbouwen.

De Begijnenstraat loopt van de Bredestraat in het noorden tot aan de Kronenburgstraat in het zuiden. Reeds vanaf de 13de eeuw was hier een weg die voorbij de huidige Begijnenstraat verder langs het oudste Antwerpse begijnhof, zogenaamd "Hof Sion" of "Sionsberg", doorliep naar de Lozane. Door de

[4] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140031

omwalling van 1314 werd de Begijnenstraat als het ware afgegrendeld. Een verbinding met het gebied buiten de wallen kwam tot stand door een sluippoort, zogenaamd "Begijnhol", op de plaats waar de Kronenburg- en Kasteelpleinstraat elkaar kruisen. Een tweede sluippoort in dezelfde buurt was het "Aardhol". Het begijnhof lang plusminus 300 meter verder in zuidoostelijke richting. In 1542 ging het in vlammen op, en in 1546 verhuisden de begijnen naar de Rodestraat. In 1866 werd de “Begijnenpoort” afgebroken. In 1880 werd de Begijnenstraat verlengd tot aan de Kronenburgstraat. Het smalle deel van de straat kreeg in 1891 een nieuwe rooilijn. In 1912 en 1913 volgden verdere verbredingen van de straat. Karakteristiek voor deze straat zijn de talloze contrasten: verspringende rooilijnen, bewogen kroonlijstlijn waardoor gezicht op gevarieerd dakenspel, enkelhuisjes van twee bouwlagen en twee traveeën enerzijds en brede gevels van de gevangenis en de bioscoop anderzijds. Verder komen bepleisterde of gecementeerde lijstgevels uit de tweede helft van de 19de eeuw of de 20ste eeuw en topgevels uit de 16de of 17de eeuw samen voor.[5]

De Sint-Rochusstraat gelegen tussen de Nationale- en de Begijnenstraat dateert evenals de huidige Willem Lepelstraat uit het begin van de 14de eeuw. De straat ontstond na de stadsvergroting van 1291-1314, toen er even ten zuiden van deze beide straten een nieuwe omheining werd gebouwd. In 1921 werd een nieuwe rooilijn goedgekeurd. Tot het einde van de 16de eeuw heetten beide straten nog "Lepelstraat". De huidige naam herinnert aan het voormalige Sint-Rochusgasthuis nabij de zuidhoek van de Nationalestraat. De straat met onregelmatig tracé wordt gekenmerkt door grootschalige gebouwen: het kapucinessenklooster (17de eeuw) aan de noordzijde, de kliniek Leopold II (1933 en het derde tot vierde kwart van de 20ste eeuw) aan de zuidzijde. Voorts, enkele bepleisterde, gecementeerde of bakstenen lijstgevels uit de 20ste eeuw (voornamelijk noordzijde tegen de Nationalestraat aan); hoek Begijnenstraat nummer 42 met oude kern.[6]

3.3. Historische, cartografische en archeologische kennis

3.3.1. Korte historiek van Antwerpen (geschreven bronnen)[7]

De oudste vondsten in Antwerpen dateren uit de periode tussen het einde van het paleolithicum en het einde van het neolithicum of de vroege bronstijd en situeren zich in de burchtzone. Er werden ook toevalsvondsten aangetroffen ter hoogte van Lillo, het Lefebredok en het Kattendijkdok.

Heel wat ijzertijdvondsten doen een verspreide woning onder het huidige stadscentrum vermoeden.

---

[5] Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Begijnenstraat [online],* https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/112838 (geraadpleegd op 5 december 2017).

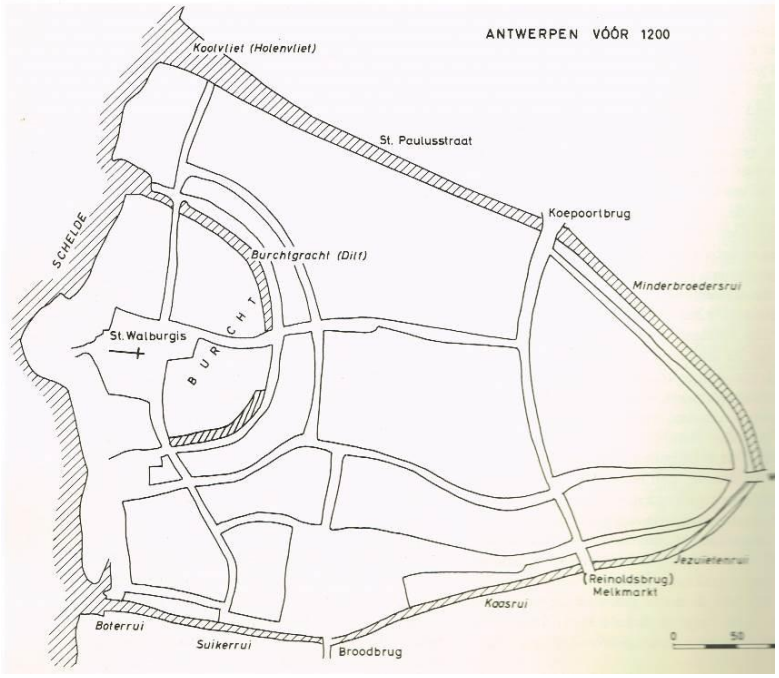
[6] Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Sint-Rochusstraat (Antwerpen) [online],* https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/112997 (geraadpleegd op 5 december 2017).

[7] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140031

Sporen en vondsten uit de Gallo-Romeinse periode worden verspreid over de stadskern aangetroffen, met concentraties in en rond de middeleeuwse burcht. De archeologische resten wijzen op het bestaan van een Gallo-Romeinse nederzetting uit de 2de en 3de eeuw, met uitlopers tot in de 4de, mogelijk zelfs 5de eeuw. Ook rond de kernstad werden sporen en vondsten uit de Gallo-Romeinse periode aangetroffen.

Historische bronnen wijzen in de richting van een Merovingische nederzetting te Antwerpen in de 7de eeuw, maar dit kon nog niet aangetoond worden. De vondst van een goeden munt met vermelding van *ANDERPUS* zou dit kunnen bevestigen, maar er is onzekerheid over de muntvondst en de identificatie met Antwerpen. In een 8ste-eeuwse bron is weliswaar sprake van de naam *ANDOVERPIS*, maar ook deze etymologie blijft onzeker. Met uitzondering van een beperkte hoeveelheid schervenmateriaal werden geen sporen van Merovingische bewoning aangetroffen.

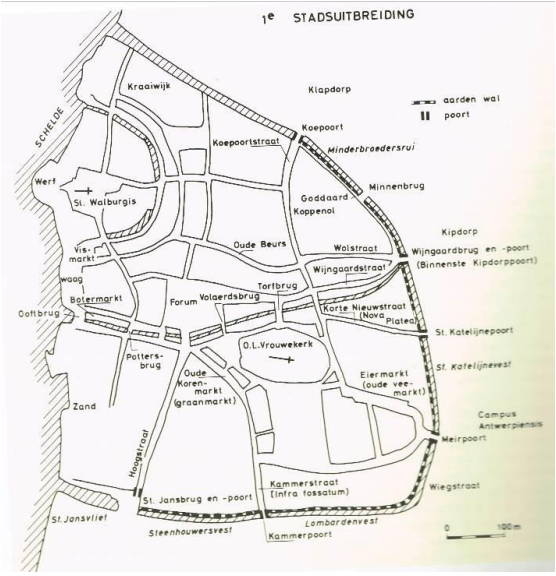
In de late 9de eeuw ontstond een versterkte handelsnederzetting, die zich in de 10de eeuw sterk ontwikkelde. De burcht vormt de kern van waaruit de middeleeuwse stad groeide. De eerste versterking ter hoogte van de middeleeuwse burcht werd gevormd door een aarden wal met gracht, mogelijk voorafgegaan door een palissade. Binnen deze omwalling ontstond een dichte bebouwing. De Duitse keizer Otto II bouwde ca. 980 deze handelsnederzetting uit tot het markgraafschap. Mogelijk al in de 11de eeuw werd de aarden wal omgeven door een stenen burchtmuur.

Figuur 14: Antwerpen voor 1200.[8]

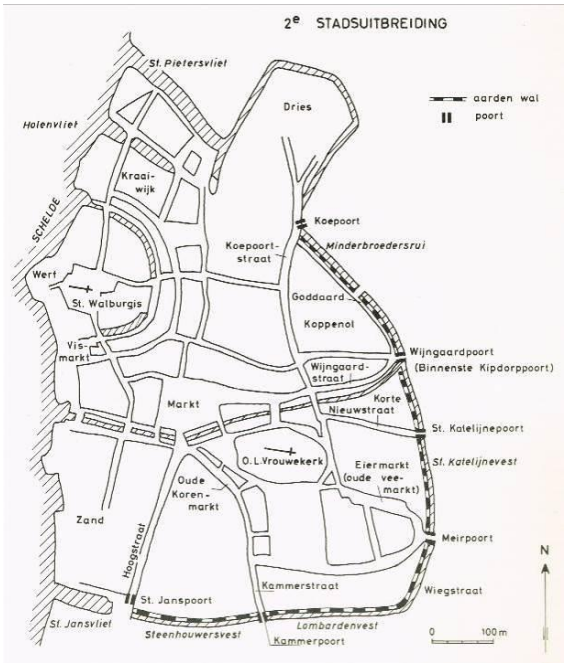
[8] L. VOET, et al., 1978, p. 42.

Vanaf de eerste uitbreidingen van de burcht tot aan haar aaneengesloten vorm in de 16de eeuw heeft Antwerpen vier groeiprocessen doorgemaakt. In de late 11de eeuw werd ze omgeven door een watersingel en ontstond de zogenaamde 'ruienstad'. Het nieuwe stadskwartier dat zich in de loop van de 12de eeuw ontwikkelde rond de Onze-Lieve-Vrouwekerk zou begin 13de eeuw omwald worden met een vestenlijn.

Figuur 15: Eerste stadsuitbreiding.[9]

Rond ca. 1250 werd een klein gebied, de 'Dries', ten noorden van de stad aangehecht.

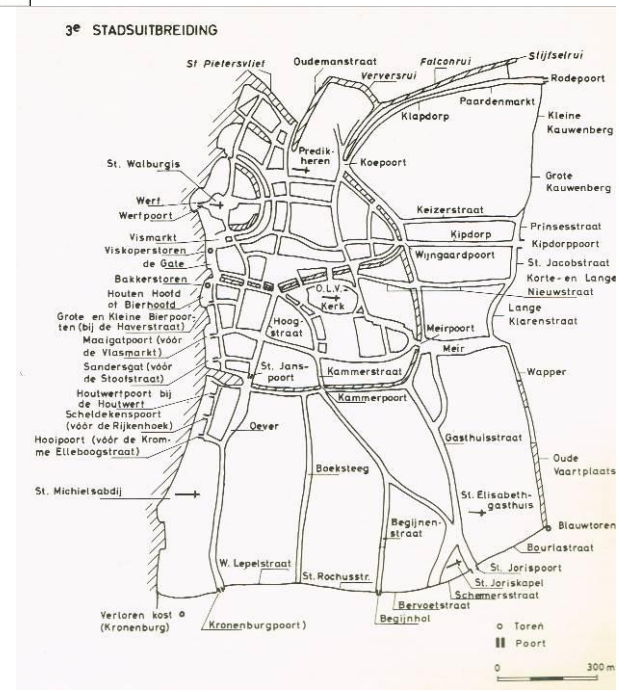
Figuur 16: Tweede stadsuitbreiding.[10]

[9] L. VOET, et al., 1978, p. 44.

[10] L. VOET, et al., 1978, p. 48.

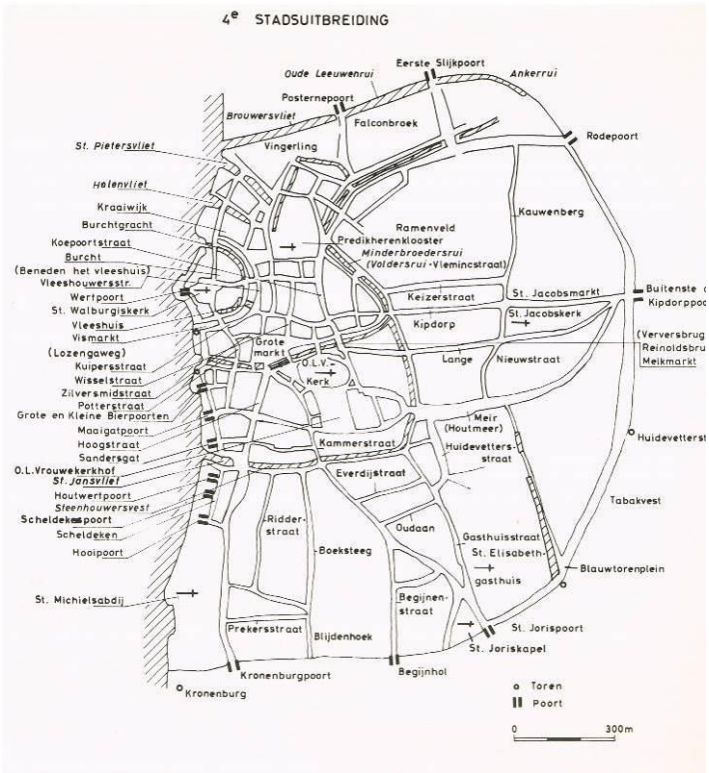
De 13de eeuw was een bloeiperiode voor handel en nijverheid waarbij de bevolking sterk steeg en de omwalde oppervlakte verdrievoudigde (1295-1314). De aanhechting van nieuwe terreinen en het optrekken van nieuwe wijken nam na 1250 zeer snel toe. Vermoedelijk was het plan voor de derde vergroting (1295-1314) gerijpt onder hertog Jan I van Brabant. Een der redenen daartoe was voorzeker de gestadige aangroei van de bevolking die zich overal buiten de vesten had neergezet. Ook vond men het gewenst de Sint-Michielsabdij die gastvrijheid moest verlenen aan hertog en hooggeplaatste personen, binnen de stadsvesting te halen. De bedenking dat de oude grachten en wallen maar weinig militair nut meer opleverden speelde wellicht ook mee. Begin veertiende eeuw werden de grote werken uitgevoerd: vrijwel heel de Scheldeoever werd afgesloten en voorzien van circa 25 torens met als voornaamste de Visverkoperstoren nabij de Vismarkt, de Bakkerstoren aan de Suikerrui en de Kronenburgtoren achter St.-Michiels. Van de Schelde liep de nieuwe grens langs Willem Lepel-, Sint-Rochus-, Bervoets-, Schermersen Bourlastraat, Blauwtorenplein, Oude Vaartplaats en Wapper en via de Meir langs Lange Klaren-, Sint-Jacob- en Prinsesstraat, Kauwenberg, Stijfsel-, Falcon- en Verversrui en zo verder langs Oude Mansstraat en Sint.-Pietersvliet terug naar de Schelde. Het grote werk heeft jaren geduurd, het voorziene plan werd herhaaldelijk gewijzigd en met de bouw van de zware muur is men nooit verder gekomen dan de Oude Vaartplaats (Blauwe Toren). In 1314 reeds legde men de grondslagen voor een nieuw tracé door het bouwen van de fundamenten van de Kipdorppoort en in 1317 die van de Rode Poort.[11] In deze periode werd het projectgebied opgenomen binnen de stadsomwalling.

[11] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Antwerpen - Stadsuitbreiding tot aan de 16de-eeuwse Spaanse Vesten, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/122213 (geraadpleegd op 29 mei 2017).*

Figuur 17: Derde stadsuitbreiding.[12]

In de periode 1314-1410 volgde een vierde stadsuitbreiding in oostelijke richting. Van dan tot het midden van de 16de eeuw bleef de stadsgrens onveranderd.

Figuur 18: Vierde stadsuitbreiding.[13]

[12] L. VOET, et al., 1978, p. 50.

[13] L. VOET, et al., 1978, p. 52.

Het begin van de 16de eeuw vormde de start van Antwerpen als handelsmetropool. Omwille van de urbanisatiegolf en de militaire dreiging uit de Nederlanden werd het plan opgevat om de stad te voorzien van een nieuwe, gebastionneerde omwalling. In het noorden werd de stad uitgebreid met de zogeheten 'Nieuwstad'. In 1555 was de nieuwe versterking of Spaanse omwalling klaar. In 1567 werd door Alva de bouw van een citadel ten zuiden van de stad aangevat.

Met de Beeldenstorm, de Spaanse Furie in 1576 en de sluiting van de Schelde in 1584 kwam voor Antwerpen een einde aan de Gouden Eeuw.

Figuur 19: De Spaanse Furie, door Frans Hogenberg, 1577.[14]

Na de val van Antwerpen in 1585 en de belangrijke daling van het bevolkingsaantal kende de stad in ruimtelijk opzicht een stilstand van ruim twee eeuwen. De bestaande vestingwerken werden wel onderhouden en er werden ravelijnen en lunetten toegevoegd. Als gevolg van de contrareformatie vestigden zich verschillende nieuwe kloosterorden in Antwerpen.

[14] https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=antwerpen+kaart&s=objecttype&p=12&ps=12&st=OBJECTS&ii=3#/RP-P-OB-76.862,135

De eerste nieuwe impulsen kreeg de stad in de Franse tijd (1794-1814). Napoleon wou van de stad een belangrijk commercieel en militair bolwerk maken. Aan beide zijden van het Hanzehuis werden twee handelsdokken uitgegraven, het Bonaparte- en het Willemdok. Met de aanleg van de dokken kreeg de havenuitbouw een nieuwe impuls, zowel vanuit militair als economisch standpunt. Daarnaast werd onder Napoleon ook een nieuwe kaaimuur langs de Schelde opgericht waarbij de Scheldemuren en –torens werden afgebroken. Ten zuiden van de stad werd ter hoogte van de voormalige Sint-Michielsabdij een arsenaal en een reeks scheepswerven opgericht.

Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en na de Belgische omwenteling van 1830 werd het handels- en militaire karakter van de stad nog sterker benadrukt. In de jaren 1850 kreeg Antwerpen de functie van 'Nationaal reduit'. Samen met Namen en Luik moest de stad de ruggengraat vormen van het Belgische verdedigingsstelsel. Vanaf 1858 werd een nieuwe verdedigingsgordel aangelegd rond de stad, de zogenaamde Brialmontvesting. Deze verdedigingslinie lag ter hoogte van de huidige ring en maakte een verdere expansie van de stad mogelijk. De 16de-eeuwse omwalling, die haar militaire functie verloren had, werd vanaf 1864 gesloopt. Op het tracé van de voormalige omwalling werden de boulevards (de leien) en nieuwe bouwblokken aangelegd, volgens het verkavelingsplan van Théodore van Bever (1821-1875).

Tussen 1817 en 1884 werden de meeste grachten gedempt of overwelfd.

Tussen 1877 en 1885 werden de Scheldekaaien rechtgetrokken. Door deze rechttrekking verdween de uitsprong in de Schelde ter hoogte van de Werf, met inbegrip van het oudste Antwerpse stratentracé en veel huizen met historische en archeologische waarde.

Begin 20ste eeuw werd beslist om de Brialmontomwalling af te breken en een nieuwe kringvesting te bouwen.[15]

3.3.3. Cartografische bronnen en luchtfoto's

Het projectgebied situeert zich aan de rand van de derde stadsuitbreiding (1295 – 1314). De benaming van de huidige straat is te danken aan de aanwezigheid van het vroegere Begijnhof en verwijst rechtstreeks naar de laatmiddeleeuwse toestand. Of het projectgebied in deze periode reeds bebouwd was valt moeilijk te achterhalen. Immers voor de oudste periode beschikken we niet over cartografische bronnen. We weten wel dat het projectgebied gelegen was binnen de laatmiddeleeuwse omwalling.

In de eerste plaats worden enkele niet gegeorefereerde 16de eeuwse kaarten van Antwerpen besproken. De kaarten werden geraadpleegd via www.cartesius.be. Alhoewel de exacte positie van het betreffende bouwblok waarbinnen het projectgebied zich bevindt op deze kaarten moeilijk te

[15] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140031

achterhalen is, geven ze toch een indicatie omtrent de aanwezige bebouwing in de directe omgeving in de 16de eeuw.

Een eerste kaart dateert van voor de oprichting van de Spaanse citadel. De Spaanse Omwalling werd echter al wel gerealiseerd. Op de kaart van Cock uit 1557 bevindt het projectgebied zich aan de binnenzijde van de omwalling. Op een detail van de kaart zien we dat omstreeks het midden van de 16de eeuw de huidige bouwblokken reeds grotendeels werden gerealiseerd. Langs de straatzijde zijn de bouwblokken bebouwd met woningen. Achter de woningen zijn privétuinen of lakenramen aanwezig. Het binnengebied van het bouwblok is met andere woorden nagenoeg onbebouwd omstreeks het midden van de 16de eeuw. Centraal lijkt een pad/straat/steeg aanwezig die via een 'poortgebouw' gelegen langs de huidige Nationalestraat toegankelijk was..

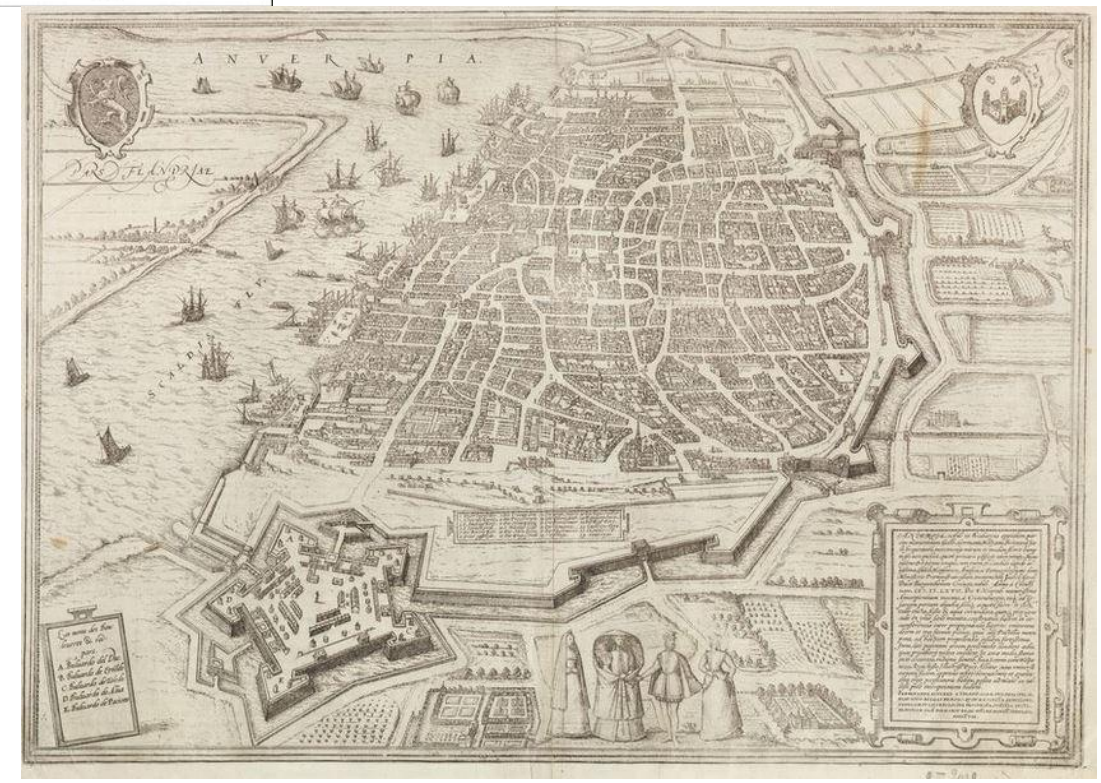
Figuur 20: H. Cock, 1557.[16]

[16] http://uurl.kbr.be/1043517

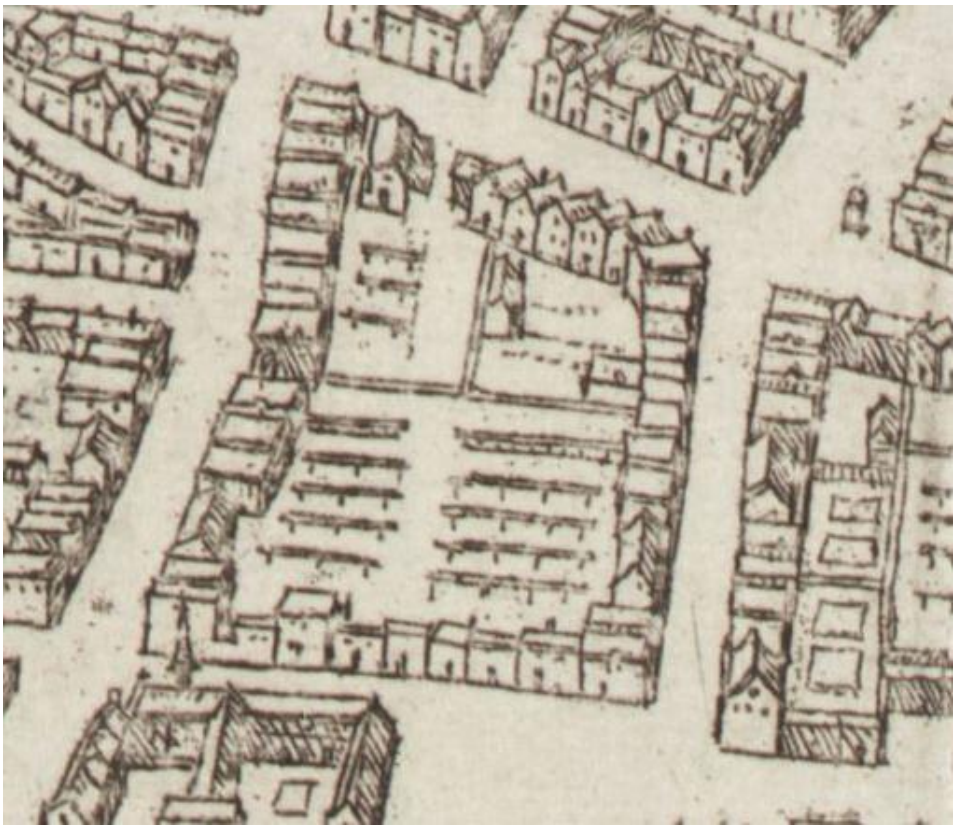

Figuur 21: Detail ter hoogte van het projectgebied

Op de kaart van Braun & Hogenberg uit 1575 bevindt het projectgebied zich aan de rand van de esplanade ten noorden van de Spaanse Citadel. Dit zal zo blijven tot in de 19de eeuw. Op een detail van de kaart zien we dat het bouwblok waarbinnen het projectgebied zich bevindt aan de straatzijdes volledig is bebouwd. De achterliggende open ruimte tussen de huizen wordt grotendeels ingenomen door lakenramen. Ter hoogte van het projectgebied is dit eveneens het geval. Op de kaart zijn nog de resten zichtbaar van het gesloopte zuidelijke deel van de Spaanse Omwalling.

Figuur 22: Braun & Hogenberg, 1575.[17]

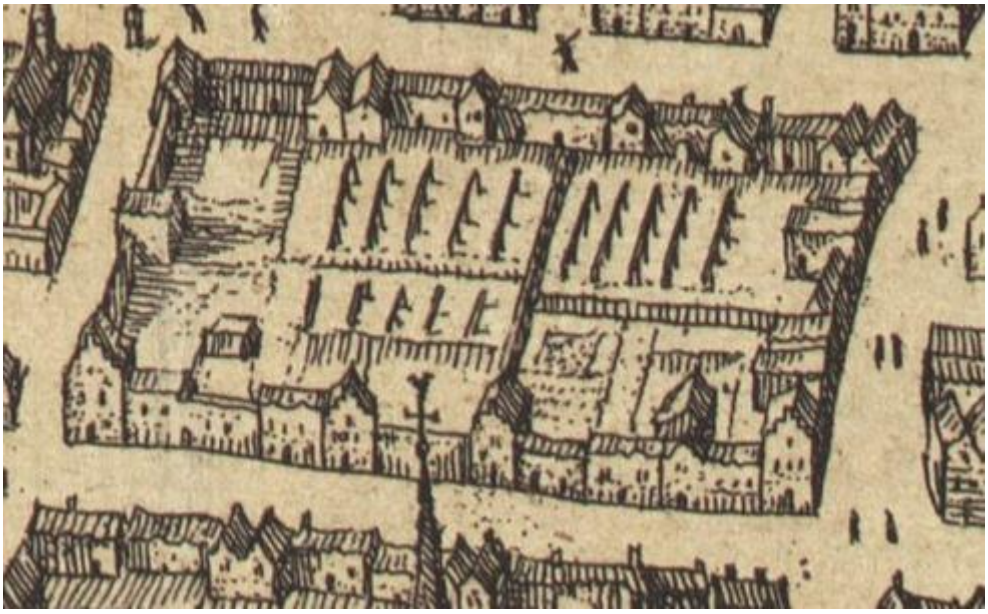
Figuur 23: Detail bouwblok ter hoogte van het projectgebied

[17] http://uurl.kbr.be/1043519

Een gelijkend beeld levert ons de kaart van Hoefnagel uit het einde van de 16de eeuw. De verschillende bouwblokken bevatten woningen langs de straatzijde en zijn verder via tuinmuren volledig afgescheiden van de openbare ruimte. Gelegen aan de rand van de esplanade lijkt er ook binnen het bouwblok van het huidige projectgebied op het einde van de 16de eeuw nog steeds open ruimte beschikbaar in de vorm van privétuinen en lakenramen. Aan de westelijke zijde lijkt het bouwblok niet volledig bebouwd, maar bevinden zich eveneens muren die het bouwblok van de straat afscheiden.

Figuur 24: Hoefnagel, G.,1598-1600.[18]

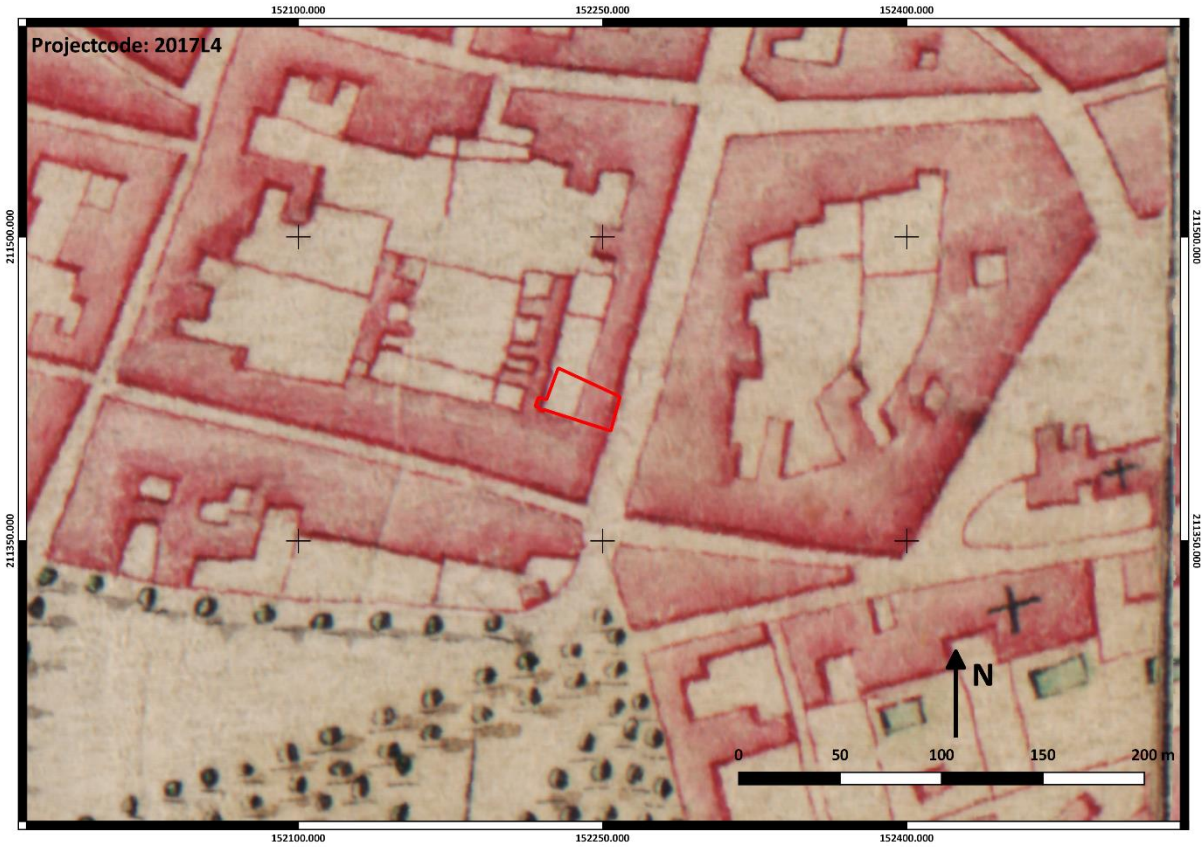
Figuur 25: Detail ter hoogte van het projectgebied

[18] http://uurl.kbr.be/1035817

Voor de periode vanaf de 18de eeuw beschikken we over enkele door de Vlaamse Overheid beschikbaar gestelde gedigitaliseerde en gegeorefereerde kaarten.

Een eerste betreft de kaart van Fricx uit 1712. De georeferentie is niet volledig geslaagd voor deze kaart, aangezien het projectgebied wordt weergegeven in het midden van de Schelde. De kaart geeft niet genoeg details weer om zicht te krijgen op de eventueel binnen de bouwblokken aanwezige open ruimtes en/of bebouwing en wordt daarom niet weergegeven in de tekst.

Wanneer we de kaart van Ferraris bekijken uit 1771-1778 moeten we eveneens rekening houden met een mogelijke afwijking in de georeferentie. Het projectgebied bevindt zich binnen een bouwblok ten noorden van de esplanade. Ten opzichte van de late 16de eeuw zijn er duidelijke verschillen zichtbaar. Het bouwblok is nog steeds langs alle zijdes aan de straat bebouwd, maar het lijkt er op dat een deel van de aanwezige bebouwing verder doorloopt in de achterliggende open ruimte. Aan de noordzijde geeft een steeg toegang tot de achterliggende open ruimte. Omtrent het gebruik van de beschikbare ruimte geeft de kaart niet genoeg details weer. Wel zien we dat ten westen van het projectgebied reeds het klooster (toen nog bewoond door Kartuizers) werd gerealiseerd.

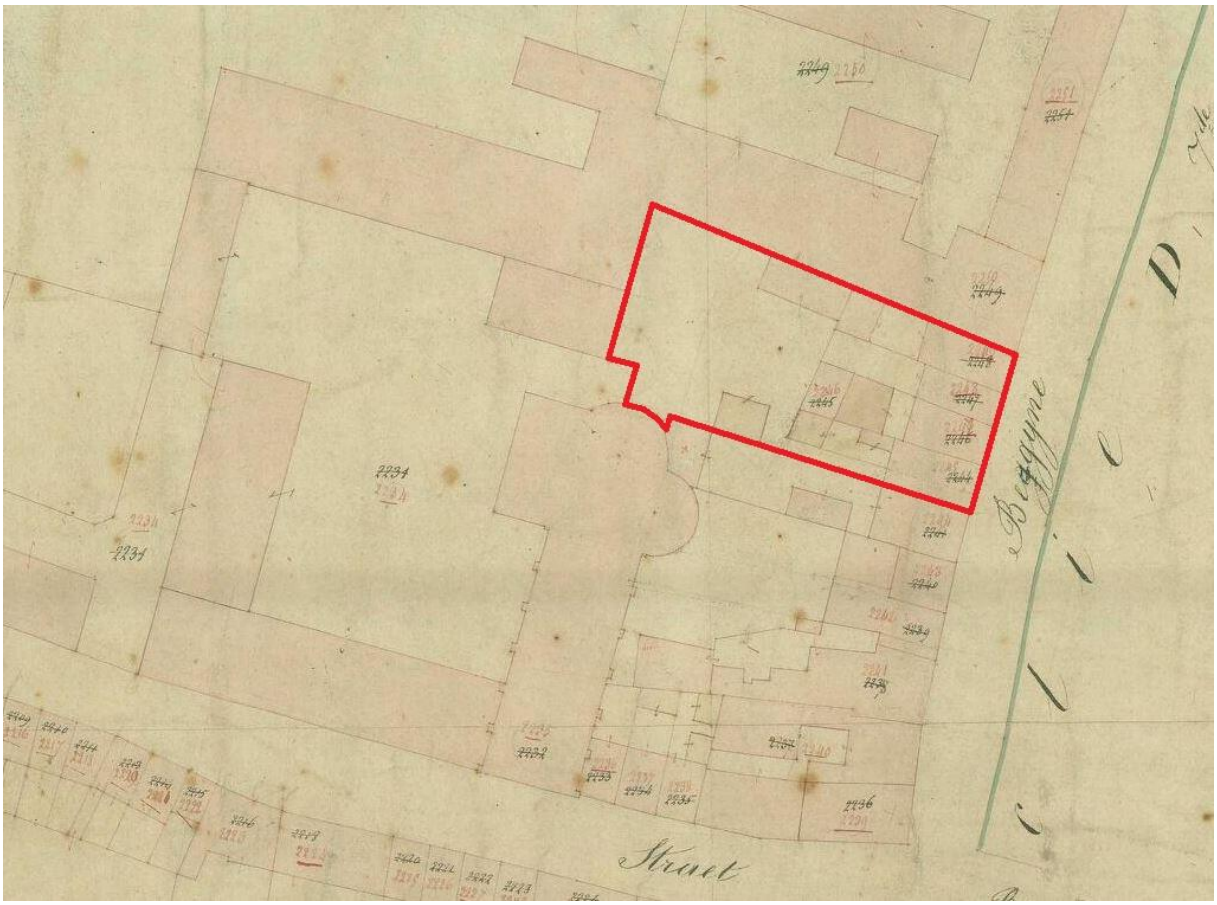

Figuur 26: Projectgebied op de kaart van Ferraris 1771 – 1778

Een volgende kaart dateert uit de periode 1830-1836. Op het primitief kadaster zijn duidelijk de afzonderlijke percelen binnen het bouwblok, alsook de bebouwde zones en de open ruimte afzonderlijk aangeduid. Ter hoogte van het projectgebied zien we dat de percelen grotendeels bestaan

op smalle haaks op de Begijnenstraat georiënteerde delen in het oostelijke deel van het projectgebied enerzijds en uit een grotendeels onbebouwd perceel in het westen van het projectgebied. Mogelijk behoorde dit deel van het projectgebied tot het vroegere kloosterdomein.

Het projectgebied wordt met andere woorden gekenmerkt door woningen gelegen langs de straat die al dan niet voorzien zijn van een bijgebouw achteraan in de privétuin. Op een volgende figuur werden de bebouwde zones aangebracht als GIS-laag. Het plannetje geeft een beeld van de in het derde kwart van de 19de eeuw aanwezige bebouwing binnen het huidige projectgebied en geeft tevens een indicatie van de op dat moment nog beschikbare open ruimte. De heden binnen het projectgebied aanwezige bebouwing dateert met andere woorden minstens gedeeltelijk uit de periode na 1835 (zie verder huidig gebruik projectgebied).

Figuur 27: Uittreksel primitief kadaster 1830 -1836 met benadering projectgebied[19]

[19] https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=550/550_0001_000/550_0001_000_02557_000/550_0001_000_02557_000_0_0009.jp2

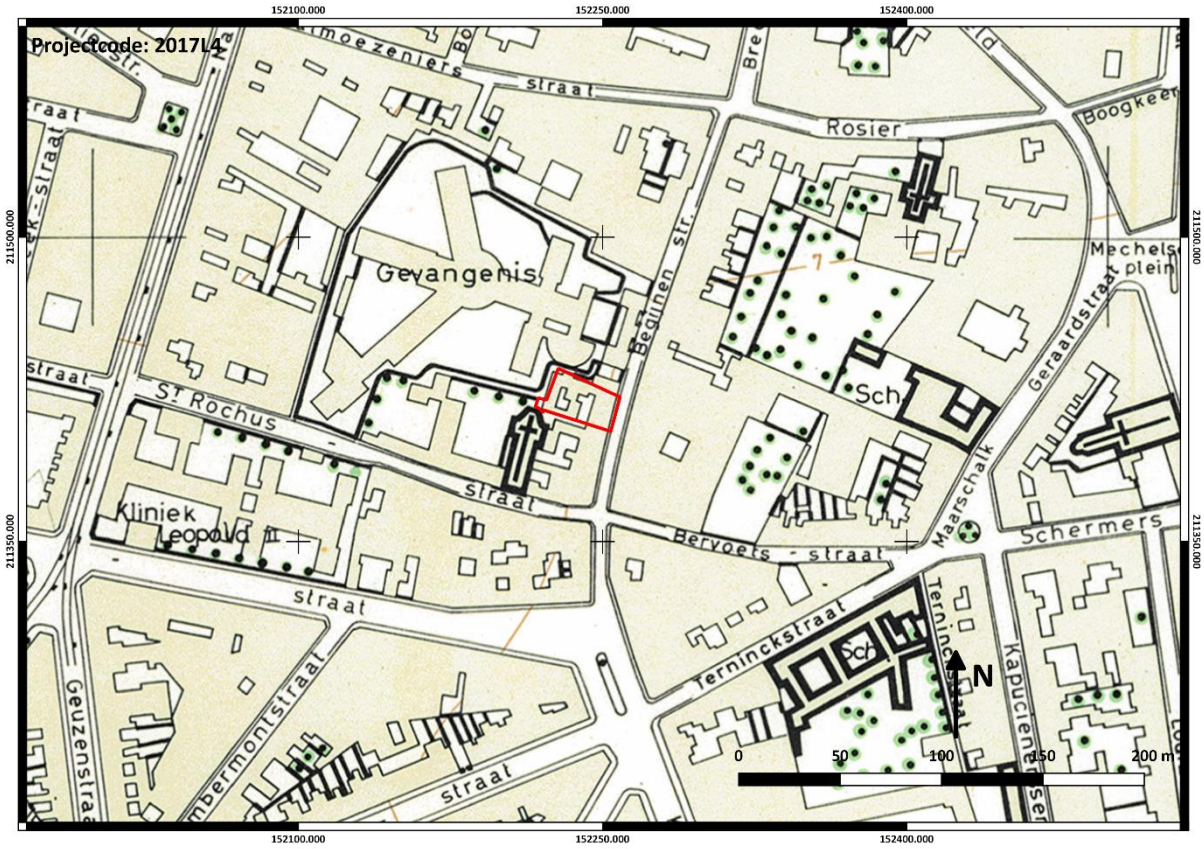
Figuur 28: Bebouwde zones binnen het projectgebied volgens Primitief Kadaster (in groen) op GRB-bestand

Figuur 29: Kaart Vandermaelen 1854

De kaart van Vandermaelen uit 1854 geeft weinig concrete info over het projectgebied. Het maakt deel uit van een als volledig bebouwd aangeduid bouwblok, nog steeds gelegen aan de rand van de esplanade. De gevangenis werd ondertussen reeds gerealiseerd en bevindt zich ten noorden en noordwesten van het projectgebied.

Op de topografische kaarten van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw zien we binnen het projectgebied een toename van de aanwezige bebouwing ten opzichte van deze aanwezig op het Primitief Kadaster. Echter zijn er binnen het projectgebied nog steeds enkele kleinere onbebouwde zones aanwezig. Tevens werd de kloosterkerk in gebruik genomen die zich ten zuidwesten van het projectgebied bevindt.

Figuur 30: Topografische kaart Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950)

Aangezien de luchtfoto uit 1971 ter hoogte van het projectgebied te weinig zichtbaarheid vertoont, werd geopteerd om hier de luchtfoto uit de periode 1979-1990 te gebruiken. Op de luchtfoto is duidelijk de bebouwing langs de Begijnenstraat zichtbaar alsook de bijgebouwen dieper op de betreffende percelen. Zowel het gevangeniscomplex als het klooster zijn op de luchtfoto zichtbaar.

Op de luchtfoto uit 2017 zijn de details beter zichtbaar, maar er lijken zich geen belangrijke wijzigingen te hebben voorgedaan binnen het bestaande gebouwenbestand in het projectgebied.

Figuur 31: Luchtfoto projectgebied 1979-1990

Figuur 32: Luchtfoto projectgebied 2017

3.3.4. Archeologisch Antwerpen en centrale archeologische inventaris[20]

Het eerste grootschalige archeologisch onderzoek in Antwerpen ging van start in 1952. Onder leiding van Adelbert Van de Walle gebeurden opgravingen op verschillende plekken in de Antwerpse burchtzone, meer bepaald in en rond het Steen. De laatste opgravingscampagne vond plaats in 1961. De resultaten waren verbluffend: het bodemarchief in deze historische kern van Antwerpen bleek uitzonderlijk goed bewaard en van onschatbare waarde.

De resultaten van dit eerste grootschalige archeologisch stadskernonderzoek in Antwerpen namen elke twijfel over de noodzaak voor een gedegen archeologische opvolging bij graafwerken in de stad weg. Toch duurde het nog tot begin jaren '70 vooraleer een nieuw archeologisch onderzoek in de stad zou plaatsvinden én er voor het eerst sprake was van een archeoloog in stadsdienst.

In 1973 kwamen bij de werken voor de aanleg van de metro zoveel archeologische sporen en vondsten aan het licht dat het stadsbestuur besliste één van zijn personeelsleden over te plaatsen naar de oudheidkundige musea. Hij moest onder leiding van de conservator toezien op de werken. Een jaar later, in 1974, begon men met de aanleg van de zgn. stadsparking, tussen stadhuis en museum Vleeshuis. Hierbij kwamen veel sporen en vondsten aan het licht waaronder een niet onbelangrijk deel daterend uit de Gallo-Romeinse periode. Vanaf dat moment ging de stad over tot de aanstelling van een archeoloog.

In de volgende jaren nam het aantal archeologische interventies toe. Vanaf het begin kreeg het veldwerk voorrang en zo konden heel wat sites gelokaliseerd en onderzocht worden. Door de krappe personeelsbezetting (twee personeelsleden en enkele arbeiders of vrijwilligers) moest men zich wel beperken tot plaatsen binnen de oudste stadskern.

In 1983 mocht de opgravingsploeg zich officieel 'Afdeling Opgravingen' noemen, en dit als onderdeel van de oudheidkundige musea. De apotheose van deze periode was het grootschalig archeologisch onderzoek dat in 1987 in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van start ging. Deze opgravingen en de resultaten waren uiterst interessant en het onderwerp van vele tentoonstellingen, publicaties en lezingen. Daarnaast kon het grote publiek tijdens de opgravingen met behulp van kijkvensters de archeologen aan het werk zien in het dwarsschip en het koor.

Met de jaren groeide bij het publiek en de overheid het besef over het belang van stadsarcheologisch erfgoed. De voedingsbodem was gelegd om in de volgende jaren een grote stap te realiseren: van noodonderzoek evolueren naar een gestructureerd preventief beleid.

In het begin van de jaren '90 ondergaat de stedelijke administratie een belangrijke reorganisatie. De structuur van de musea wordt gewijzigd en de afdeling archeologie komt terecht onder de groep van

[20] https://www.antwerpen.be/nl/info/52d5052539d8a6ec798b4afd/historiek-van-archeologisch-onderzoek-in-antwerpen

kunsthistorische musea. Door sanering van het stedelijk apparaat zijn de mogelijkheden naar middelen en personeel beperkt. Dankzij een actief publieksbeleid verwerft archeologie stilaan een positie in het veld van cultureel erfgoed.

Een nieuwe stedelijke reorganisatie in het midden van de jaren '90 verandert ook de werking van de afdeling archeologie. Die wordt samen met de dienst monumentenzorg ondergebracht in het stedelijk ontwikkelingsbedrijf. Vanaf dat moment is er een rechtstreekse link tussen archeologie en het ruimtelijk beleid van de stad.

In 1993 wordt in Vlaanderen het decreet 'houdende bescherming van het archeologisch patrimonium' van kracht. Dit betekent een fundamentele stap voor de Vlaamse archeologie en dus ook voor de Antwerpse stadsarcheologie. Dankzij dit decreet ontstond niet alleen een wettelijke basis voor de archeologische werking, maar werden ook aanknopingspunten bij het ruimtelijk beleid ingebouwd. Bij privé-bouwprojecten bleef de verplichte melding van toevalsvondsten de belangrijkste insteek voor archeologische tussenkomst; bij publieke werken werd vanaf dan een bindend advies door het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP) verplicht.

Daarnaast werd in 1992 door de lidstaten van de Raad van Europa het Verdrag van Malta opgesteld, een verdrag dat een betere bescherming garandeert van het ondergrondse cultureel erfgoed.

In het licht van de vigerende wetgeving en 'in de geest van Malta' kunnen stilaan de eerste bouwheren overtuigd worden om voorafgaand of begeleidend archeologisch onderzoek toe te laten en ook voor de financiering daarvan in te staan. In de beginjaren zijn daarvan de belangrijkste voorbeelden: het archeologisch onderzoek bij de aanleg van het werkspoor in Ekeren en de archeologische begeleiding bij de heraanleg van de Leien - fase 1.

Op de centrale archeologische inventaris zijn talrijke locaties aangeduid op het grondgebied van Antwerpen. Het is niet onze bedoeling hier een uitgebreide oplijsting te voorzien van alle aanwezige locaties. We beperken ons tot de locaties die zich in de onmiddellijke omgeving (300 meter) van het projectgebied bevinden.

Metaaltijden:

- **CAI100556:**[21]

  Bij de bouw van een ondergrondse garage werden een drietal kuiltjes aangetroffen met materiaal uit de metaaltijden of de Romeinse periode.[22] Het Vleminckveld bevindt zich plusminus 250 meter ten noordoosten van het projectgebied.

[21] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/100556

[22] BELLENS, T., BOGAERTS, B. & J. VEECKMAN, *Archeologisch onderzoek in de stad Antwerpen in 2004 (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis (kroniek)*, 28, 2005, p. 62-64.

Romeinse Periode:

- **CAI155909:**[23]

  Bij rioleringswerken ten oosten van de Sint-Michielsabdij werd een Gallo-Romeinse laag aangesneden die een handvol scherven en bouwmateriaal uit de Romeinse periode bevatte.[24] De locatie bevindt zich plusminus 250 meter ten noordwesten van het projectgebied.

- **CAI152815:**[25]

  Ook in de Steenbergstraat zou een losse aardewerkvondst zijn aangetroffen die mogelijk uit de Romeinse periode dateert. De datering is echter onzeker en gecontesteerd. De locatie bevindt zich op plusminus 300 meter ten noordwesten van het projectgebied.

Middeleeuwen:

- **CAI155909:**[26]

  Bij rioleringswerken ten oosten van de Sint-Michielsabdij werd een laatmiddeleeuwse laag aangesneden die in de periode 14de – 15de eeuw kan gedateerd worden. De locatie bevindt zich plusminus 250 meter ten noordwesten van het projectgebied.

- **CAI156829:**[27]

  Naar aanleiding van de bouw van een jeugdherberg werden bij archeologisch onderzoek uitgevoerd op plusminus 300 meter ten noorden van het projectgebied de resten aangetroffen van een gracht en twee kuilen daterend uit de periode late middeleeuwen (13de – 15de eeuw).[28]

- **CAI100556:**[29]

  Naast mogelijke resten uit de metaaltijden werden op het Vleminckveld (plusminus 250 meter ten noordoosten van het projectgebied) eveneens verschillende middeleeuwse afvalkuilen, bakstenen afvalputten en een bakstenen vloer in visgraatmotief aangetroffen.

- **CAI366168**:[30]

[23] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/155909

[24] OOST, T., *De bewoning te Antwerpen tijdens de Gallo-Romeinse periode*, in: WARMENBOL, E. (ed.) *Het ontstaan van Antwerpen. Feiten en fabels*, 1987, p. 107-126.

[25] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/152815

[26] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/155909

[27] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/156829

[28] DE REU, J., *Archeologisch onderzoek Antwerpen "Bogaardeplein": een stand van zaken (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 31, 2008, p. 42.

[29] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/100556

[30] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/366168

Bij archeologisch onderzoek op het Mechelseplein, gelegen op plusminus 300 meter ten noordoosten van het projectgebied werden de resten van een middeleeuws woonblok aangetroffen. De grote hoeveelheid ter plaatse aangetroffen hoornpitten kunnen wijzen op de aanwezigheid van leerlooiersactiviteiten of beenbewerkers in de directe omgeving.[31]

- **CAI154389:**[32]

Tussen het Mechelseplein en de Maarschalk Gérardstraat, nabij de Sint-Jorispoort op plusminus 250 meter ten oosten van het projectgebied zou een gouden triëns van Theudegislus uit de 7de eeuw zijn aangetroffen.

Nieuwe Tijd:

- **CAI156276:**[33]

Bij een werfcontrole uitgevoerd in de jaren '80 in de Nationalestraat 130b-132 werden drie bakstenen afvalputten aangetroffen te dateren in de 17de eeuw.[34] De locatie bevindt zich plusminus 200 meter ten westen van het projectgebied.

- **CAI156608:**[35]

In de bouwblok tussen de Schoytestraat, de Bogaardenstraat, de Aalmoezeniersstraat en de Nationalestraat werd een beperkte hoeveelheid pottenbakkersafval en fragmenten van halfproducten aangetroffen. Een duidelijke verwijzing naar het majolica-atelier bleef echter uit.[36] De vondst werd gedaan op plusminus 180 meter ten noord(west)en van het projectgebied.

- **CAI100570:**[37]

Bij uitbreiding van het rust- en verzorgingstehuis 'De Gulden Lelie' werden verschillende resten aangetroffen uit de periode 16de en 17de eeuw (funderingen, kelders, waterputten, beerputten, afvalputten en een opvallende hoeveelheid misbaksels en halfproducten die wijzen op de aanwezigheid van majolicabakkers in de omgeving).[38] De site bevindt zich plusminus 250 meter ten noorden van het projectgebied.

---

[31] BOGAERTS, B., MINSAER, K. & J. VEECKMAN, *Archeologisch onderzoek bij de heraanleg van de Antwerpse Leien (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis Kroniek*, 26, 2003, p. 92-93.

[32] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/154389

[33] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/156276

[34] OOST, T., *Stadsarcheologisch onderzoek te Antwerpen (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 10, 1987, p. 61-62.

[35] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/156608

[36] VEECKMAN, J., *Antwerpen : stadsarcheologisch onderzoek in 1998 (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 22, 1999, p. 82-85.

[37] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/100570

[38] BELLENS, T. & J. VEECKMAN, *Archeologisch onderzoek in de stad Antwerpen in 2003 (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis (kroniek)*, 27, 2004, p. 46-48.

- **CAI156829:**[39]

Naast de reeds eerder besproken laatmiddeleeuwse resten werden bij het onderzoek van het Bogaardenplein voornamelijk resten uit de periode 16de – 17de eeuw aangetroffen. Naast een zevental kelders, twee beerputten en één afvalput, verschillende mest- afval- en drainagekuilen werden bovendien mogelijk aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een beenderbewerker, glasproductie en majolicaproductie.

- **CAI366052:**[40]

Plusminus 200 meter ten zuidoosten van het projectgebied wordt op basis van cartografische indicaties een kazerne gesitueerd.

- **CAI157143:**[41]

Plusminus 50 meter ten zuiden van het projectgebied werd tijdens een werfcontrole bij het uitgraven van een bouwput een historisch bouwblok vastgesteld met onder andere kelderstructuren met postmiddeleeuwse vulling en verschillende grondsporen (o.a. kuil met dierenbot). Een gedeelte van het terrein was verstoord door recentere kelders.

Nieuwste Tijd:

- **CAI156325:**[42]

Plusminus 275 meter ten noorden van het projectgebied werd een stortlaag aangetroffen die vooral 19de eeuws aardewerk bevatte dat gebruikt werd bij de raffinage van suiker.[43]

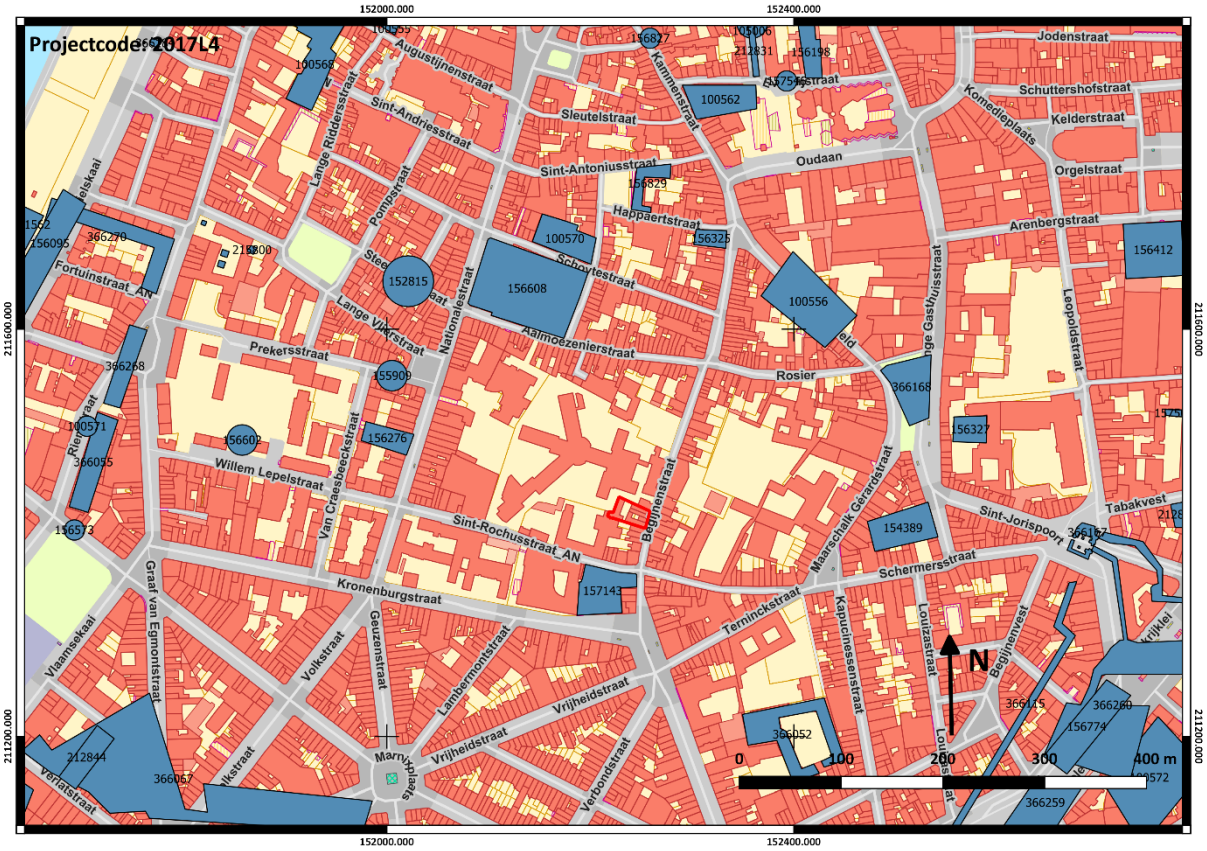
[39] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/156829

[40] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/366052

[41] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/157143

[42] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/156325

[43] OOST, T., *Stadsarcheologisch onderzoek in Antwerpen (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*,13, 1990, p. 51.

Figuur 33: CAI-locaties in de omgeving van het projectgebied

Het projectgebied valt binnen de 'Historische stadskern van Antwerpen' (ID 140031) in de Inventaris van het Archeologische Erfgoed. Dit is het gebied waar de stad Antwerpen zich ontwikkelde. Het bevindt zich nabij de samenloop van de rivieren Schelde en Schijn. Hoewel beide rivieren doorheen de tijd wijzigingen ondergingen, speelt vooral de Schelde een cruciale rol in de stadsontwikkeling. Bodemkundig kenmerkt het grondgebied van de stad Antwerpen zich door het voorkomen van diverse bodemtypes, met natte alluviale gronden (Scheldeboorden en -vallei), natte tot droge (soms lemige) zandgronden (al dan niet met het voorkomen van klei) en polders. Hieronder schuilen pleistocene afzettingen. Op vele plaatsen, niet alleen in de bebouwde kernen maar ook in grote delen van de haven en op de linkeroever, is de oorspronkelijke bodemopbouw gewijzigd onder impuls van verstedelijking en industrialisering. In de historische binnenstad vertoont de bodemopbouw eveneens grote verschillen: hoe dichter bij de oude stadskern, hoe omvangrijker en complexer. In en rond de burchtzone bijvoorbeeld reiken de archeologische lagen tot vier meter onder het huidige straatniveau, zelfs na grote saneringswerken in de 19de en 20ste eeuw, waarbij veelal laat- en postmiddeleeuwse strata verdwenen.

Het grondgebied van de stad Antwerpen situeert zich op beide oevers van de Schelde. De rechteroever van de Schelde, waar om historische redenen de stad zich grotendeels ontwikkelde, kreeg pas tegen het einde van de 19de eeuw een meer rechtlijnig verloop met het rechttrekken van de kaaien. Het

oorspronkelijk onregelmatige verloop kende verschillende uitsprongen, waarvan de Werf ten noorden van het Steen en een uitsprong ter hoogte van de Sint-Michielsabdij de belangrijkste zijn. Dit waren wellicht natuurlijke aanlegplaatsen.

Heel het gebied binnen de Leien staat op het gewestplan ingekleurd als woongebied met cultureel, historische en/of esthetische waarde.[44]

3.3.5. Overige wetenschappelijke inventarissen

Binnen het projectgebied bevinden zich geen relicten die op één der wetenschappelijke inventarissen zijn opgenomen. Het projectgebied bevindt zich evenmin in een zone die op de GGA-kaart werd opgenomen, noch geheel, noch gedeeltelijk.

Wel zijn er in de directe omgeving van het projectgebied (straal 100 meter) enkele bouwkundige relicten en beschermde monumenten aanwezig.

- **ID6397:**[45]

  Zoals boven reeds werd vermeld grenst het projectgebied in het zuidwesten aan het klooster van de zusters kapucinessen. Dit kloostercomplex werd aanvankelijk bewoond door kartuizers. Na de afschaffing van de contemplatieve kloosters door Jozef II dienden de gebouwen eerst als kazerne en later als suikerraffinaderij. In 1835 verhuisden de zusters kapucinessen naar deze locatie. De huidige gebouwen dateren vooral uit 1660-1677. In het begin van de 21ste eeuw werd het complex aangekocht en gerestaureerd door het Instituut voor Tropische Geneeskunde.

  In 1955 werd een deel van het klooster reeds beschermd als monument. Het ging bij deze bescherming om de kerk- en kloostergevels aan de straatzijde, de binnenkoer met loggia's en de twee nog resterende karthuizerkluizen. Deze gedeeltelijke bescherming was typisch voor die periode, maar bleek in het licht van de restauratiewerken in 2002 en op basis van bouwhistorisch onderzoek niet langer correct (de kluizen bleken niet aanwezig) en ontoereikend. Daarom werd de bescherming uitgebreid tot de volledige site en bijkomend gemotiveerd.

  Het gehele complex (uitbreiding) is beschermd als monument omwille van het algemeen belang gevormd door de historische waarde (in casu de cultuurhistorische en bouwhistorische waarde). Het betreft de bescherming van de als enige maar gaaf bewaard gebleven delen van het kloostercomplex van de karthuizergemeenschap met twee kloostervleugels waarvan behalve de gevels ook de structuur, balkenlagen en kappen, de kelders en de trappen uit de bouwperiode 1634 - 1639 bewaard bleven. Ook de kerk, waarvan niet alleen de straatgevel maar ook de gevels van het schip en het koor, de kap en een deuromlijsting aan de kloostertoegang uit de

[44] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140031

[45] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/6397

bouwperiode 1673 - 1677 bewaard bleef. Van de voormalige kluizen van dit karthuizerklooster bleef daarentegen geheel niets bewaard. In de tuin bleef wel een bijgebouw bewaard waarvan de structuur eveneens teruggaat tot de 17de eeuw. Als getuige van het voormalige kapucinessenklooster bleven uitbreidingen zoals de uitbouw van de voormalige stallen de toevoeging van een kloostergang tegen de kerk, de afscheiding en inrichting van het koor van de kerk als zusterkoor, de ingebrachte structuur van kleine cellen op de bovenverdieping van de kloostervleugels bewaard te dateren na de ingebruikname van het klooster door de kapucinessen in 1834.

- **ID4835:**[46]

In het westen en het noorden grenst het projectgebied aan de gevangenis van Antwerpen die als vastgesteld bouwkundig relict werd opgenomen op de inventaris van het bouwkundig erfgoed.

De gevangenis in neo-romaanse stijl werd in 1854-59 gebouwd op de kloostergronden van de zusters kapucinessen, naar een ontwerp door de architect Joseph Jonas Dumont. De oprichting kaderde in de toenmalige, ingrijpende hervormingen in het Belgisch strafrechtsysteem en penitentiair beleid, doorgevoerd onder impuls van Edouard Ducpétiaux (1804-1868), inspecteur-generaal van de gevangenissen en weldadigheidsinstellingen van 1830 tot 1861. In navolging van het Pensylvanisch gevangenissysteem en het concept van de in 1840-1842 gebouwde Engelse modelgevangenis van Pentonville introduceerde Ducpétiaux, hier ten lande, het regime van totale cellulaire afzondering en een nieuw type gevangenisarchitectuur, namelijk de cellengevangenis gebaseerd op het panopticum-plan. Dumont, die als bouwkundig specialist geldt inzake gevangenisarchitectuur, tekende in de jaren 1840-1850 in opdracht van het Departement van Justitie voor meerdere gevangenissen in het land, achtereenvolgens onder meer Brussel, Marche, Verviers, Luik, Charleroi, Dinant, Kortrijk, Brugge, Antwerpen en Leuven.

Het volledig ommuurde gevangenisdomein is gelegen te midden van het bouwblok gevormd door Begijnenstraat, Aalmoezenierstraat, Nationalestraat en Sint-Rochusstraat. De plattegrond ontvouwt een rechthoekige voorbouw met poortgebouw geflankeerd door dienstvleugels, waarachter het stervormige gevangeniscomplex. Dit laatste bestaat uit vier cellenvleugels radiaal gegroepeerd rond het centrale, heropgebouwde observatiepaviljoen. Daarvan heeft de oostvleugel een kruisvormige plattegrond met dwarsvleugels, en leunt tegen de zuidvleugel een dienstgebouw aan. De cellenvleugels tellen drie tot vier bouwlagen, en zijn ingedeeld door een centrale gang met galerijen onder een tongewelf.

[46] Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Gevangenis van Antwerpen* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4835 (geraadpleegd op 5 december 2017).

Zevendelig gevelfront met centrale portiektravee, links en rechts geflankeerd door een achteruitwijkende gevelpartij achter hekken, een dwars geplaatste zijvleugel en een blinde afsluitmuur. Twee verdiepingen hoge lijstgevel van bak- en zandsteen op hoge plint, versierd met hoekstenen, steigergaten en kantelen. Enkelvoudige of gekoppelde rondboogvensters met tralies en waterlijst, op de begane grond verbonden door een brede lijst; zijvleugels en portiek met groter venster van de tweede bouwlaag in brede geprofileerde omlijsting en voorzien van ruw maaswerk. Achtzijdige, verhoogde ingangstravee met diepe nis waarin poort met fraai ijzeren hek en venster.

- **ID4836:**[47]

Ten zuiden van het projectgebied ter hoogte van Begijnenstraat 62 bevond zich een beluik van vier arbeiderswoningen die echter werden verbouwd of gesloopt.

Het beluik van vier woningen, grensde aan een langgerekte binnenplaats die doodliep op de kapel van kapucinessenklooster in de Sint-Rochusstraat. Tandarts Jos J. Verschueren liet in 1903 een bestaande rij vervallen arbeiderswoningen slopen en vervangen door een rij nieuwbouwwoningen. Uit het bouwdossier vallen ontwerper noch aannemer af te leiden. Het beluik werd in 1985 gesloopt voor de aanleg van een parking.

De vier volgens repeterend schema gekoppelde rijwoningen, met een gevelbreedte van elk twee traveeën, omvatten twee bouwlagen onder een pseudo-mansarde (kunstleien). De lijstgevels waren opgetrokken in sobere rode baksteenbouw, geaccentueerd door speklagen, een hardstenen plint en kordons. Registers van getoogde deur- en vensteropeningen. Houten kroonlijst en dakkapellen.

0ntsloten door de zijdelings ingeplante inkom- en traphal, bestonden de vier woningen uit een kamer op het gelijkvloers, één op de eerste verdieping, en een mansarde.

- **ID4837:**[48]

Ten zuiden van het projectgebied ter hoogte van Begijnenstraat 66-68 op de hoek met de Sint-Rochusstraat bevindt zich 'A la Sainte Cécile'. De meersgezinswoning met kledingzaak werd als vastgesteld bouwkundig relict opgenomen op de inventaris van het bouwkundig erfgoed.

De meergezinswoning met kledingzaak in ingehouden art-decostijl op de hoek van de Begijnenstraat en de Sint-Rochusstraat werd in twee fasen gebouwd in opdracht van kleermaker Frederik Verheyden, naar ontwerpen door de architect Eugène Wattiez uit 1924 en 1931. De eerste

[47] Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Beluik van vier arbeiderwoningen* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4836 (geraadpleegd op 5 december 2017).

[48] Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *A la Sainte Cécile* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4837 (geraadpleegd op 5 december 2017).

fase betrof het hoekpand van zes traveeën, in 1924 uitgevoerd door de aannemer Petrus Van Hees uit de Lange Lozanastraat. De twee rechter traveeën in de Begijnenstraat werden in 1931 toegevoegd.

Het gebouw behoort tot het late oeuvre van de architect, die vanaf 1900 zijn loopbaan in Antwerpen uitbouwde, de eerste drie jaar in samenwerking met de architect Fritz Hanno. Uit de periode vóór de Eerste Wereldoorlog zijn zowel realisaties in conventionele neoclassicistische, eclectische en neo-Vlaamserenaissance-stijl bekend, als ontwerpen in art-nouveaustijl. Uit het interbellum zijn bouwprojecten teruggevonden tot 1933.

Het afgeschuinde hoekhuis met een gevelbreedte van acht traveeën en vier bouwlagen is omvat onder zadeldak. De lijstgevel met een gecementeerd imitatie-parement, is opgehoogd met vlakke decoratieve reliëfs en slingers in art-decostijl. Van de oorspronkelijke winkelpui met medaillon-en-guirlandefries, puilijst en fronton, zijn enkel de gietijzeren colonnetten bewaard. De bovenbouw beantwoordt aan een regelmatig ordonnantieschema, opgebouwd uit registers van rechthoekige vensters met lekdrempel en onderdorpel, per twee gebundeld aan weerszij van een blind middenrisaliet in de zijgevel. Een stafwerkfries en houten kroonlijst vormen de gevelbeëindiging.

In het middenrisaliet van de zijgevel kant Sint-Rochusstraat, is een rondboognis uitgespaard boven een halfronde console. Het houten Onze-Lieve-Vrouwebeeld dat hierin staat opgesteld, dateert uit de 18de eeuw, en is vermoedelijk afkomstig van het hoekhuis dat eerder dit perceel innam. De gekroonde, gepolychromeerde Madonna met Jezus op de linkerarm en scepter in de rechterhand, staat op een maansikkel en wereldbol, en vertrapt de slang met appel in de muil. Het beeld werd in 2004-2005 gerestaureerd.

Volgens de bouwplannen uit 1924 beslaat een kledingzaak (confectie en maatkleding) met vitrines, snijkamer en keuken de begane grond. De drie bovenverdiepingen, ontsloten door de zijdelings ingeplante inkom- en traphal (linker travee) vormen bescheiden huurkwartieren van telkens vier kamers, met keuken en wc op het overdekte terras. Bij de uitbreiding in 1931 werd de winkel vergroot en uitgerust met paskamers. Op de bovenverdiepingen van deze nieuwbouwvleugel kwamen drie huurkwartieren, tweekamerwoningen met keuken, eveneens ontsloten door een zijdelings ingeplante inkom- en traphal (rechter travee)

- **ID4832:**[49]

[49] Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Hoekhuis met traditionele kern* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4832 (geraadpleegd op 5 december 2017).

Aan de overzijde van de straat op de hoek met de Bervoetsstraat bevindt zich een hoekhuis met traditionele kern dat eveneens als vastgesteld relict werd opgenomen op de inventaris van het bouwkundig erfgoed.

Het hoekhuisje met traditionele kern die mogelijk opklimt tot de eerste helft van de 17de eeuw omvat tweemaal twee traveeën en twee bouwlagen onder afgesnuit zadeldak (kunstleien) en een aanbouw van twee traveeën en één bouwlaag onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, verschillend verankerd: recht, Y-vormig en met krulspie. Aan zijde Bervoetstraat, rest van een bakstenen muizetandfries onder vernieuwde dakgoot. Rechthoekige vensters en deuren in vlakke omlijsting.

- **ID4831:**[50]

Ter hoogte van de Begijnenstraat 79, aan de overzijde van de straat ten opzichte van het projectgebied, bevindt zich een traditioneel diephuis uit 1650 dat als vastgesteld bouwkundig relict werd opgenomen op de inventaris van het bouwkundig erfgoed.

Het traditioneel diephuis van drie traveeën en drie bouwlagen onder zadeldak (Vlaamse pannen), wordt door muurankers gedateerd in 1650. Verankerde trapgevel (acht treden), bepleisterd en witgeschilderd, met rechthoekige aangepaste vensters op lekdrempel; het topvenster beschermd door een druiplijst. Verbouwde begane grond.

Bij het bezoek aan het projectgebied stelden we vast dat het huis recentelijk werd gerenoveerd.

- **ID4830:**[51]

Tegenover het projectgebied ter hoogte van Begijnenstraat 65-67 bevindt zich een als vastgesteld relict op de inventaris van het bouwkundig erfgoed opgenomen beeld van Onze-Lieve-Vrouw met kind. De gekroonde Onze-Lieve-Vrouw met kind op de linkerarm bevindt zich op de scheidsmuur en heeft een trapezoïdale sokkel met initiaal M van Maria en hart onder een veelhoekige ijzeren baldakijn met sierbol.

- **ID209179:**[52]

Ook dit hoekpand genaamd ‘de houten lepel’, gelegen ter hoogte van Kronenburgstraat 65, werd als vastgesteld relict opgenomen op de inventaris van het bouwkundig erfgoed.

---

50 Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Traditioneel diephuis uit 1650* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4831 (geraadpleegd op 5 december 2017).

51 Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Onze-Lieve-Vrouw met kind* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4830 (geraadpleegd op 5 december 2017).

52 Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Hoekpand De houten lepel* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/209179 (geraadpleegd op 5 december 2017).

"De houten lepel" staat geboekstaafd als één van de oudste cafés in Antwerpen. Het dankt zijn naam aan de nabijheid van de gevangenis in de Begijnenstraat en verwijst naar het feit dat gevangenen vroeger enkel houten eetlepels kregen, omdat harde metalen of scherpe materialen niet toegelaten waren. Het volume is aanwezig op het primitieve kadasterplan van 1835 en is sindsdien weinig gewijzigd. Het gaat dus om een pand dat minimaal begin-19de-eeuws is. De gevelafwerking, met regelmatig geplaatste licht getoogde muuropeningen, een houten kroonlijst en een geprofileerde lijst onder de kroonlijst, wijst er op dat het parement vroeger een classicistische bepleistering had, wat overeenstemt met de 18de- of begin-19de-eeuwse gangbare bouwstijl.

Rode verankerde baksteenbouw onder pannen zadeldak en met hardstenen plint. Hoekpand met bijna vierkante plattegrond bestaande uit twee bouwlagen en drie + vijf traveeën. De muuropeningen zijn licht getoogd onder een rollaag en met een hardstenen onderdorpel. De drie rechter benedenvensters in de Begijnenstraat hebben een natuurstenen console onder de rollaag; blind bovenvenster in de deurtravee. Opvallend element zijn de witte natuurstenen hoekneggen op de eerste bouwlaag.

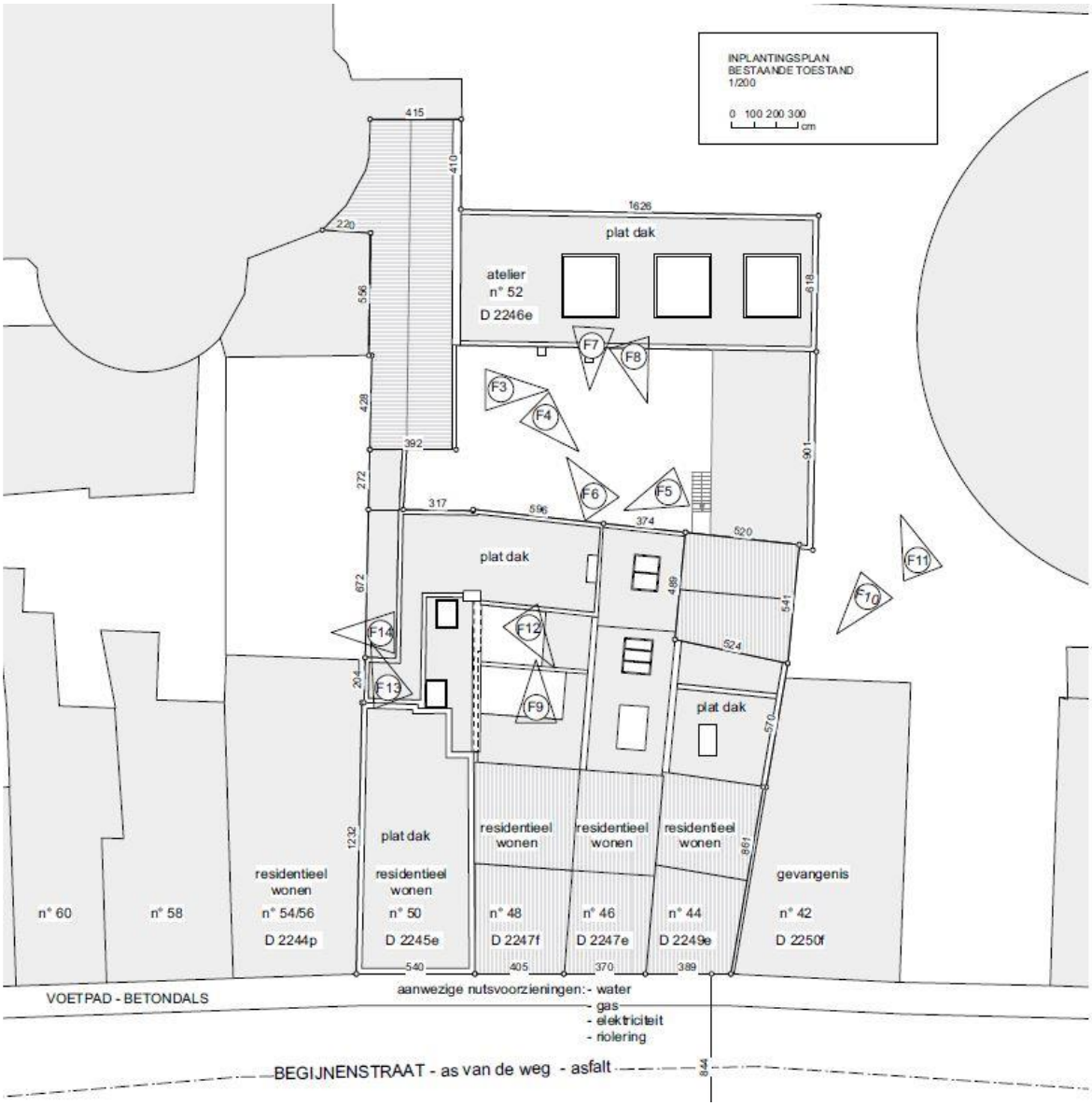
3.4. Huidig gebruik projectgebied

Heden bestaat het projectgebied uit vier leegstaande woningen langs en haaks op de straatzijde met achteraan een open koerruimte en een parallel met de straat georiënteerde achterbouw/magazijn in het westen. De huizen zijn praktisch ontoegankelijk door de aanwezigheid van bouw- en ander afval in de vorm van sluikstort. De kelders zijn volledig opgevuld met sluikstort en konden niet worden betreden op het moment van het bezoek ter plaatse. Ook de open koer achteraan de woningen was bezaaid met bouw-, zwerf- en elektronisch afval. Eén van de woningen had te lijden onder brand enkele jaren geleden waardoor de stabiliteit en de veiligheid niet kunnen worden gegarandeerd. De woningen staan al enkele jaren leeg en te verkommeren en werden dientengevolge ook een tijdje ingenomen door krakers. De aanwezigheid van recenter afval doet vermoeden dat een deel van de woningen ook heden nog geregeld bezocht wordt door tijdelijke bewoners (krakers, zwervers, junks,…).

In dit hoofdstuk zal getracht worden een overzicht te geven op de opbouw van de afzonderlijke woningen aan de hand van de beschikbare archivalische en historische gegevens. Tenzij anders vermeld zijn de gegevens afkomstig uit het opgestelde CHE-rapport[53] dat als extra digitale bijlage aan de archeologienota zal worden toegevoegd. De in het rapport besproken archivalische bronnen

[53] VAN DEN BORNE, S. & E. VAN SEVEREN, *Cultuur-, Historisch en Esthetisch Rapport Binnenstad Antwerpen. Begijnenstraat 44-46-48-50-52. Antwerpen, 4e afdeling, sectie D: 2245e, 2246e, 2247e, 2247f, 2249e*, Antwerpen 2013.

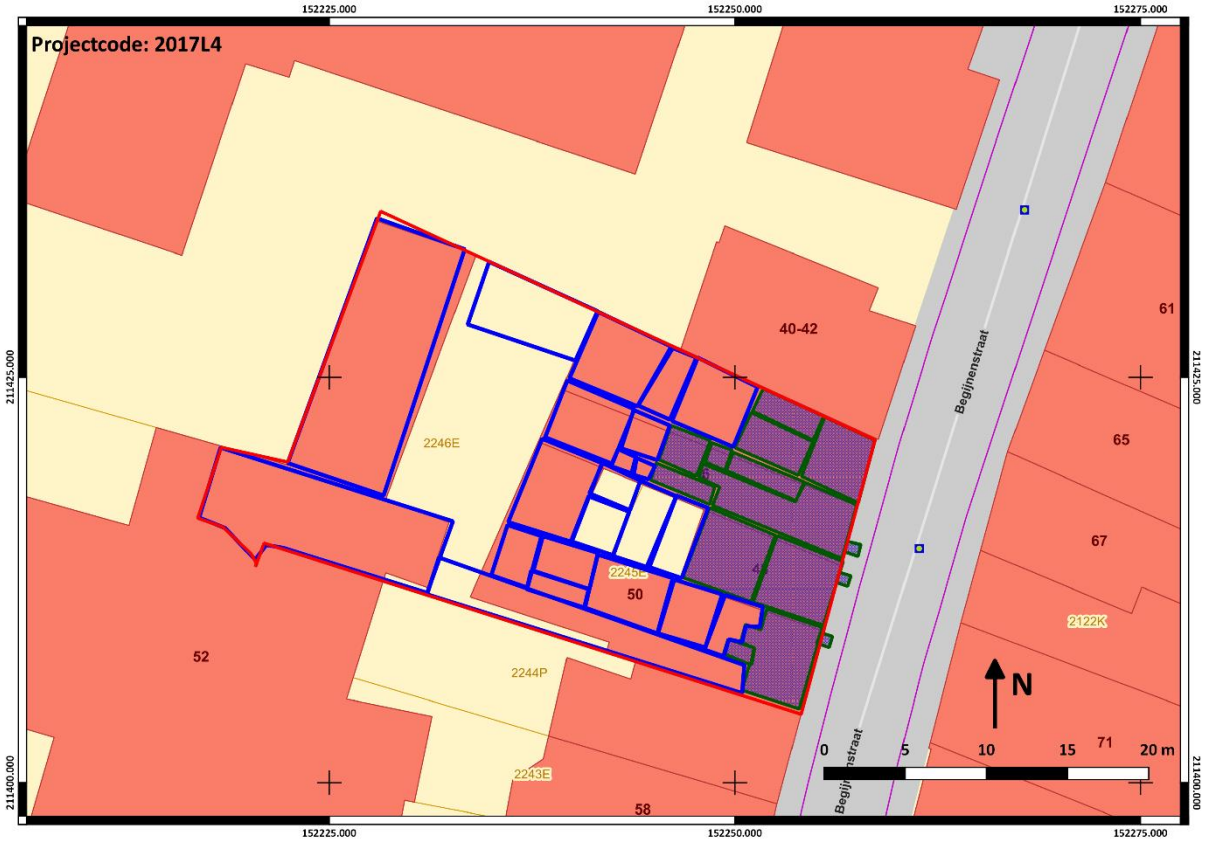
werden niet extra nagekeken op bibliografische referentie of correctheid aangezien het CHE-rapport in combinatie met het uitgevoerde archeologische bureauonderzoek volstonden om een antwoord te bieden op de onderzoeksvragen en een inschatting te maken op de aard en waarde van eventueel binnen het projectgebied aanwezige archeologische resten.

Figuur 34: Bestaande inplanting gelijkvloers

Alvorens over te gaan tot een bespreking van de afzonderlijke woningen en hun onderdelen, wordt hieronder een syntheseplan weergegeven van de door het architectenbureau vastgestelde en opgemeten aanwezige funderingen en kelders. Hierbij dient vermeld te worden dat alle woningen voorzien zijn van een kelder aan de straatzijde. De kelders dienen in opdracht van de dienst monumentenzorg van de stad, gezien hun ouderdom, bouwhistorisch te worden onderzocht. Dit onderzoek kan heden nog niet worden uitgevoerd door de eerder vermelde aanwezigheid van een grote hoeveelheid afval en zal pas na het toekennen van de stedenbouwkundige vergunning en na het

leegmaken van de aanwezige kelderstructuren worden gerealiseerd. De totale onderkelderde oppervlakte bedraagt plusminus 150 m².

Figuur 35: Aanwezige funderingen (blauw) en kelders (groen en gearceerd) binnen projectgebied (bij benadering)

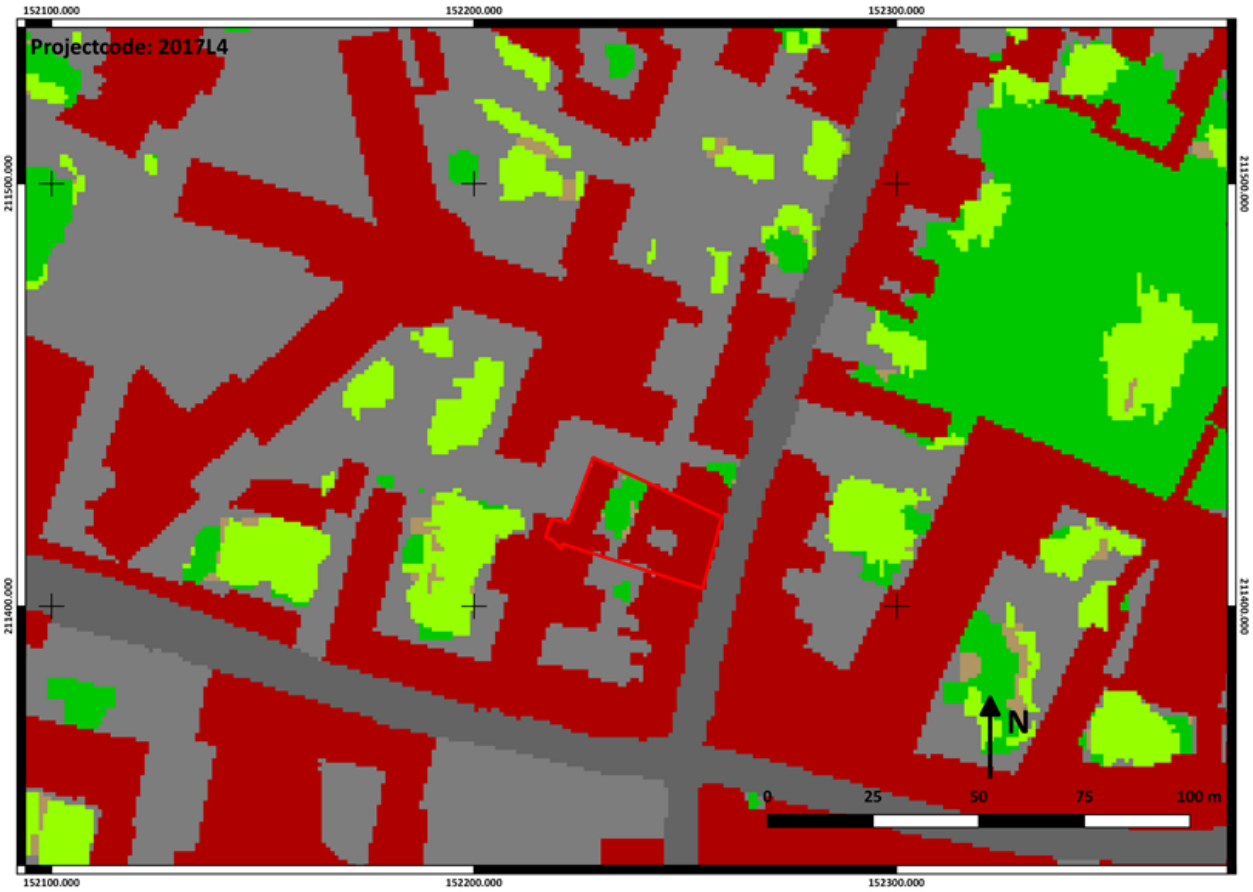
3.4.1. Algemeen

Het projectgebied is gelegen op de gronden die bij de derde stadsuitbreiding (1295-1314) aan de binnenstad zijn geannexeerd, wanneer Antwerpen een opmerkelijke economische expansie kende en de bevolkingstoename leidde tot een versnelde ruimtelijke stadsontwikkeling. Daarbij kregen nieuwe woongebieden aanzien die vanuit strategisch en militair oogpunt een nieuwe omgrachting noodzakelijk maakten, zoals de gronden rond de voormalige Sint-Michielsabdij en het Gasthuis Sint-Elisabeth met omliggende beemden. Ten zuiden van de Kammerpoort werd een nieuwe vest aangelegd die ongeveer ter hoogte van de huidige Willem Lepelstraat en Bervoetstraat noordwaarts liep langs de huidige Vaartplaats en Wapper, noordwaarts de huidige Meir kruisend.[54]

Ook na de vierde stadsuitbreiding aan het begin van de 15de eeuw bleef het gebied buiten de dichtbebouwde ruiendriehoek een landelijker stadsbeeld behouden, waar de bebouwing clusterde langs toegangswegen. Woningen, vaak hofsteden, werden afgewisseld met tuinen, boomgaarden en

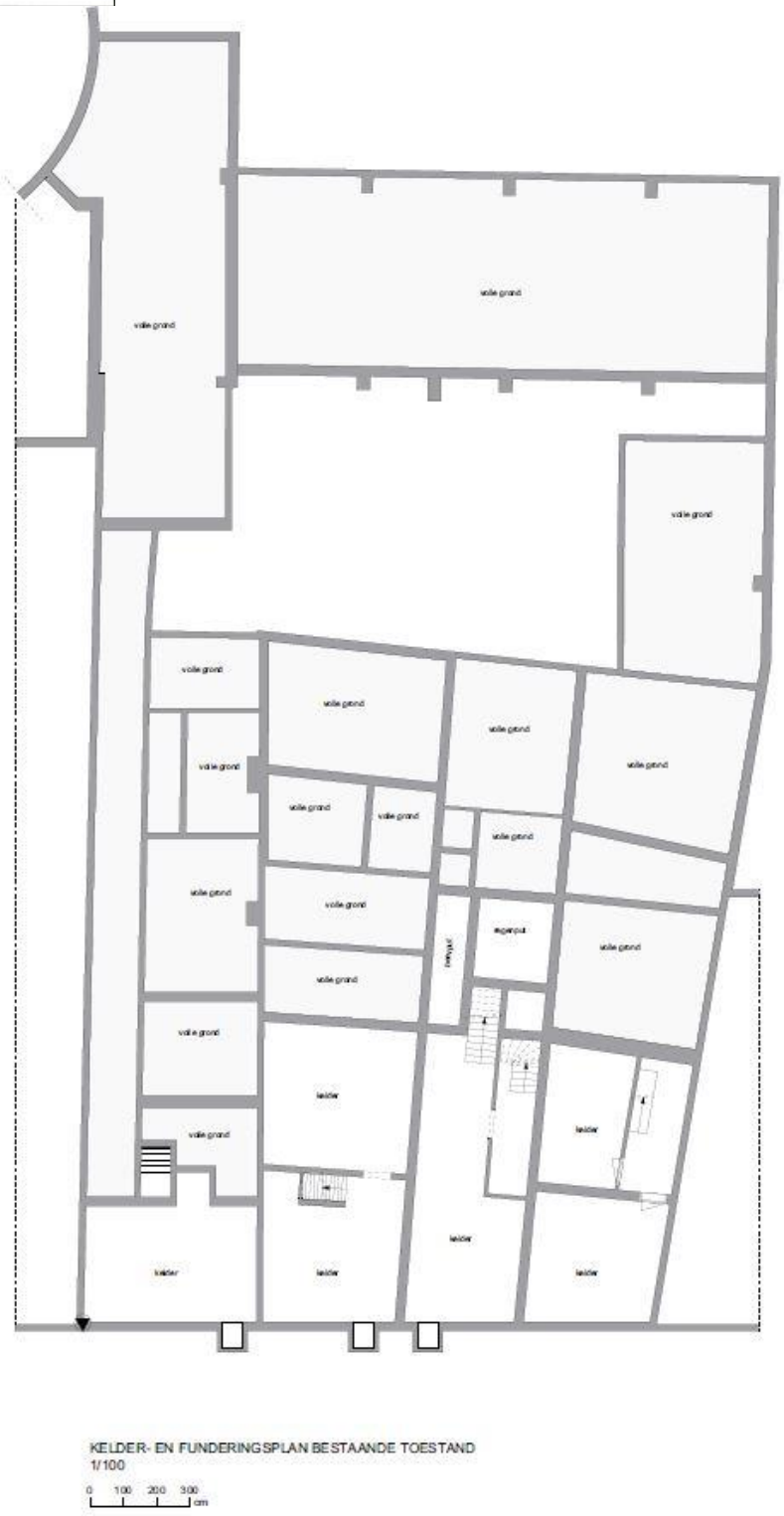
[54] ASAERT, G., *De late middeleeuwen (ca. 1200-ca.1500)*, in VOET, L. et al, *De stad Antwerpen van de Romeinse tijd tot de 17e eeuw. Topografische studie rond het plan van Virgilius Bononiensis 1565*, Brussel, 1978, p.51.

raamhoven. Zo bleven de Gasthuisbeemden en de nabijgelegen schuttershoven, evenals het latere Sint-Andrieskwartier, tot dan nagenoeg onbebouwd.[55]

Figuur 36: Projectgebied op de bodemgebruikskaart

[55] BERTELS, I., BISSCHOPS, T. & B. BLONDE, *Stadslandschap. Ontwikkelingen en verwikkelingen van een stedelijke ruimte*, in BERTELS, I., DE MUNCK, B. & H. VAN GOETHEM (eds), *Antwerpen, biografie van een stad*, Antwerpen, 2010, p. 22.

Figuur 37: Bestaande toestand: funderingen en kelders

3.4.2. Begijnenstraat

Vanaf de 13de eeuw liep hier een weg langs het oudste Begijnhof van Antwerpen, het zogenaamde Hof van Sion of de Sionsberg, die doorliep naar Lozane. Door de nieuwe omwalling van de derde stadsuitbreiding ca. 1310 werd de straat afgesloten van het gebied extra muros, waarmee het in

verbinding bleef door het Begijnenhol. Het Begijnhof lag ongeveer 300 meter verder in zuidoostelijke richting, met als noordergrens de huidige Kasteelpleinstraat, het justitiepaleis en de Anselmostraat. Oostelijk was het begrensd door het zogenaamde Hof van Ballaar (Boudewijns- en Sint-Laureisstraat), en ook een groot deel van de Amerikalei zou er toe hebben behoord. Het is echter omwille van strategische redenen afgebrand door Maarten Van Rossum (ca. 1478-1555) in 1542.

De westzijde van de Begijnenstraat was volgens de eerste schepenregisters zeker voor 1400 reeds bebouwd, met centraal in het bouwblok enkele percelen die uitgaven op de Boeksteeg.[56] Stoelklerk Ketgen vermeldt aan de westzijde van de Begijnenstraat aan elkaar palende gangen (Walen- en Hazengang) en meer zuidwaarts de Leeuwengang. In de belastingskohieren van ca. 1580 worden aan de westzijde ook nog vermeld: Lantaarngang of Smitsgang, een Schild van Akengang; en aan de oostzijde een Huidevettersgang.[57] De hier bestudeerde panden waren noordwaarts gesitueerd van de reeds op de kaart van Virgilius Bononiensis (ca. 1565) aangegeven Schild van Akengang, in 1584-1585 vermeld met vijf huisjes van huidenvetters. De op deze locatie in de wijkboeken vermelde en later samengevoegde panden 'Hage van Avesnes/Schilt van Avesnes' en 'Keerskorf(f)' zijn in een laat 18de eeuwe akte nog vermeld als 'eene huijvetterije'.

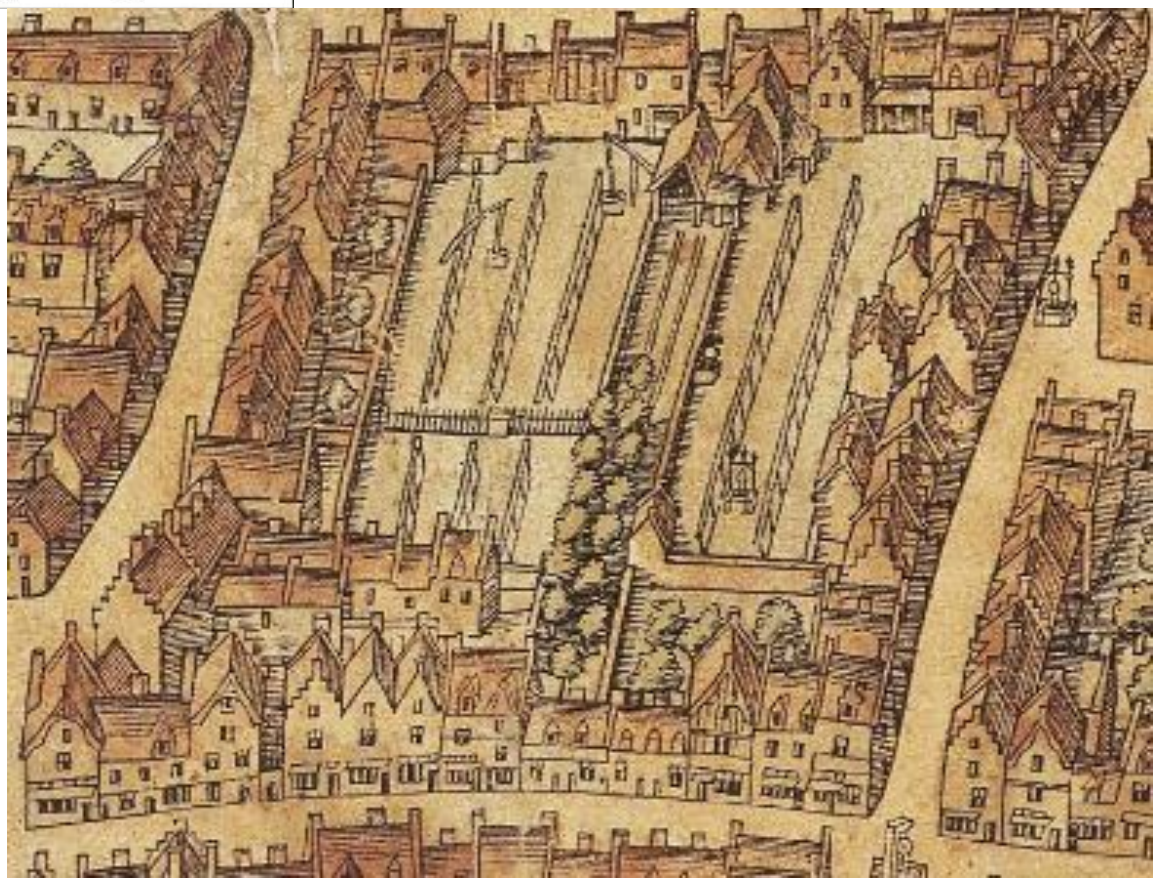
De kartuizers zouden eerst hun intrek hebben genomen in het huis 'Sinte Catharina' gelegen op de hoek van de Sint-Rochusstraat en de Begijnenstraat, dat diende als refugie van de Kartuizers van Lier sedert 1619.[58] Na de aankoop van de twee op Bononiensis' kaart gedocumenteerde raamhoven in 1624, werden op deze gronden omstreeks 1639 een nieuwe kapel, klooster en kerk opgetrokken. Na 1783 dienden de gebouwen achtereenvolgens als kazerne en diamantslijperij met gedeeltelijke afbraak van klooster en bijgebouwen. Vandaag zijn een deel van het 17de eeuwse klooster en de kerk gewijd aan het Heilig Kruis nog bewaard.

In 1854-1859 is op de gronden van het voormalige kartuizerklooster de huidige gevangenis opgetrokken naar ontwerp van J. Dumont, geïnspireerd op Engelse en Noord-Amerikaanse modellen.

[56] ASAERT, G., *Huizen en gronden te Antwerpen omstreeks 1400: proeve van topografische reconstructie*, in *Bijdragen tot de geschiedenis*, Vol. 50, 1967, p. 111-112.

[57] VANDE WEGHE, R., *Geschiedenis van de Antwerpse straatnamen*, Antwerpen, 1977, p.99.

[58] DE LATTIN, A., *Evoluties van het Antwerpsche stadsbeeld. Geschiedrijke Kronijken*, deel 5, Antwerpen, 1949, p. 39-42.

Figuur 38: Bouwblok op de kaart van Bononiensis (1565)

3.4.3. Begijnenstraat nr. 44: het Papaegaeyken

Zoals boven vermeld was volgens de eerste schepenregisters reeds voor 1400 de westzijde van de Begijnenstraat bebouwd met huizen en enkele kamers met centraal in het huidige bouwblok enkele percelen die uitgaven op de Boeksteeg. Omstreeks 1584-1585 staan tussen het eigendom 'Gulden Berch' (Begijnenstraat 46) en het eigendom 'Twee Hanghels/Smisse/Drye Hangelkes' een voorhuis en drie naamloze pandjes. Wat vermoedelijk een eigendom aan de straat is met achterin een verhuurde woning en twee eenkamerwoningen aan de straat, is omstreeks 1614 zeker opgedeeld in twee eigendommen waarvan het noordelijke aan de Kartuizers is verkocht.

In 1640 bestond het eigendom met naam 'het Papaegaeyken' uit een huis met koer en een achterhuis. Verdere gegevens omtrent deze bebouwing ontbreken in de 17de en 18de eeuwse akten. De laatste overdracht, geacteerd in de wijkboeken, dateert uit 1778.

Op het einde van de 18de eeuw wordt het oude systeem van huisnamen vervangen door huisnummers. Het bestudeerde perceel krijgt het nummer 466 toegekend. Het gevelplan en bijbehorende legger spreken van een 'maison' met een gevelbreedte van 4 meter. Gegevens omtrent de omgeving vinden we terug in 1829. Op dat moment blijkt het gelegen naast de tot een fabriek van loodwit & tuyn

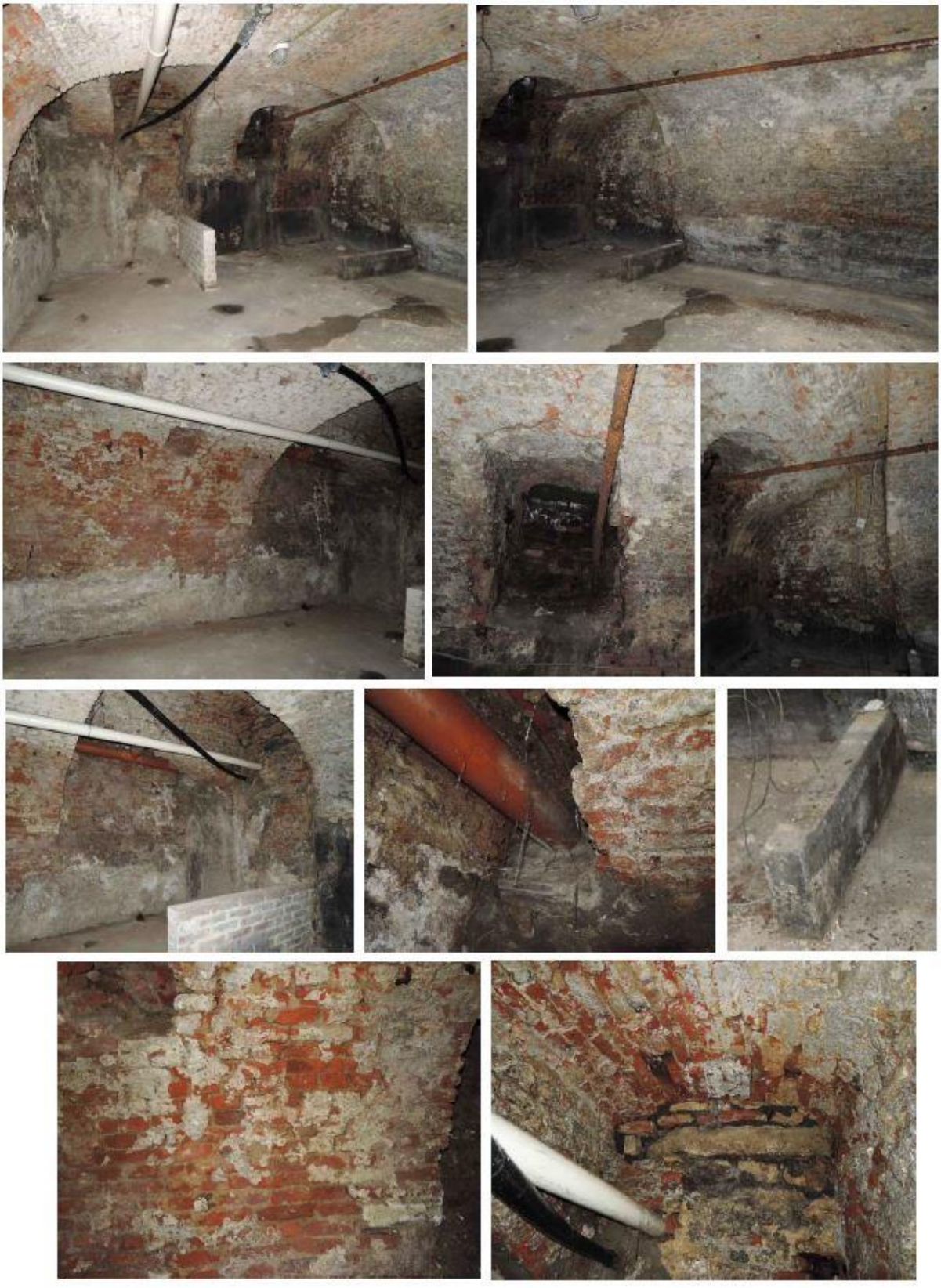
omgevormde kloostergronden. Op het primitief kadaster zien we een bouwvolume aan de straatzijde waarachter zich een open koer of hof met achterhuis bevindt.

In de 19de eeuw krijgt het pand volgens de beschikbare archivalische bronnen verschillende functies. Zo wordt in 1866 een voddenmagazijn ingericht. Echter diende dit in de kelder onder de koer te worden ingericht en mochten er in het gebouw geen beenderen of andere objecten worden bewaard die een slechte geur verspreidden. In 1887 werd toestemming verleend om een smederij op te richten. Enkel de directeur van de nabijgelegen gevangenis diende hiertegen bezwaar in. De smidse diende gevestigd te zijn in het gebouw aan het uiteinde van de koer. De vloer van het lokaal diende geplaveid te worden en het bestaande houtwerk diende te worden bezet.

In 1897 wordt de toelating verleend voor de inrichting van een 'Vleeschwinkel'. De winkel dient ingericht te worden in het lokaal langs de straat en voorzien van een goed gevoegde stenen vloer. Het koken van het vlees dient plaats te vinden in het lokaal gelegen aan het uiteinde van het eigendom. Het fornuis diende uitgevoerd te worden in metselwerk. Het afvalwater diende in de in de straat aanwezige moerriool te verdwijnen via een onderaardse goot in tiras of cementmortel. Tevens diende een gemetseld schepputje voorzien van rooster alsook een tuimelaar te worden ingericht in de goot. Verdere gegevens omtrent het pand vinden we terug in de aanvraag tot het maken van een glazen winkelkas (1897). Hieruit blijkt dat het huis een insprong van 50 centimeter vertoont ten opzichte van de nieuwe goedgekeurde rooilijn. Omdat het huis echter slechts een 12-tal jaren eerder nieuw gebouwd werd en de geringe uitsprong geen hinder vormt voor de nieuwe rooilijn, werd de vergunning afgeleverd. De plannen voor de nieuwe vleeswinkel blijken in 1909 te zijn verwezenlijkt.

In 1919 wordt een aanvraag ingediend om op de binnenkoer, tegen de achtergevel van het voorhuis, een nieuwe onderkelderde keuken te bouwen. De keuken geeft uit op een toilet en wasruimte met waterpomp waaronder een nieuwe beer- en regenput zijn voorzien. Ondanks de weigering van het stadsbestuur blijkt uit een plan van 1920, met de vraag tot het oprichten van een broodbakkerij in het gemetseld, gevloerd en bezet lokaal op het uiteinde van het eigendom, dat de uitbreiding met keuken toch werd uitgevoerd. Of ook de kelder en bijbehorende nieuwe nutsvoorzieningen werden gerealiseerd is niet duidelijk op het plan.

In 1936 wordt de gevel en binneninrichting veranderd. Op dit moment doet de eigenaar afstand van een strook grond die deel gaat uitmaken van de openbare weg en de nieuwe gevel wordt aan de rooilijn aangepast.

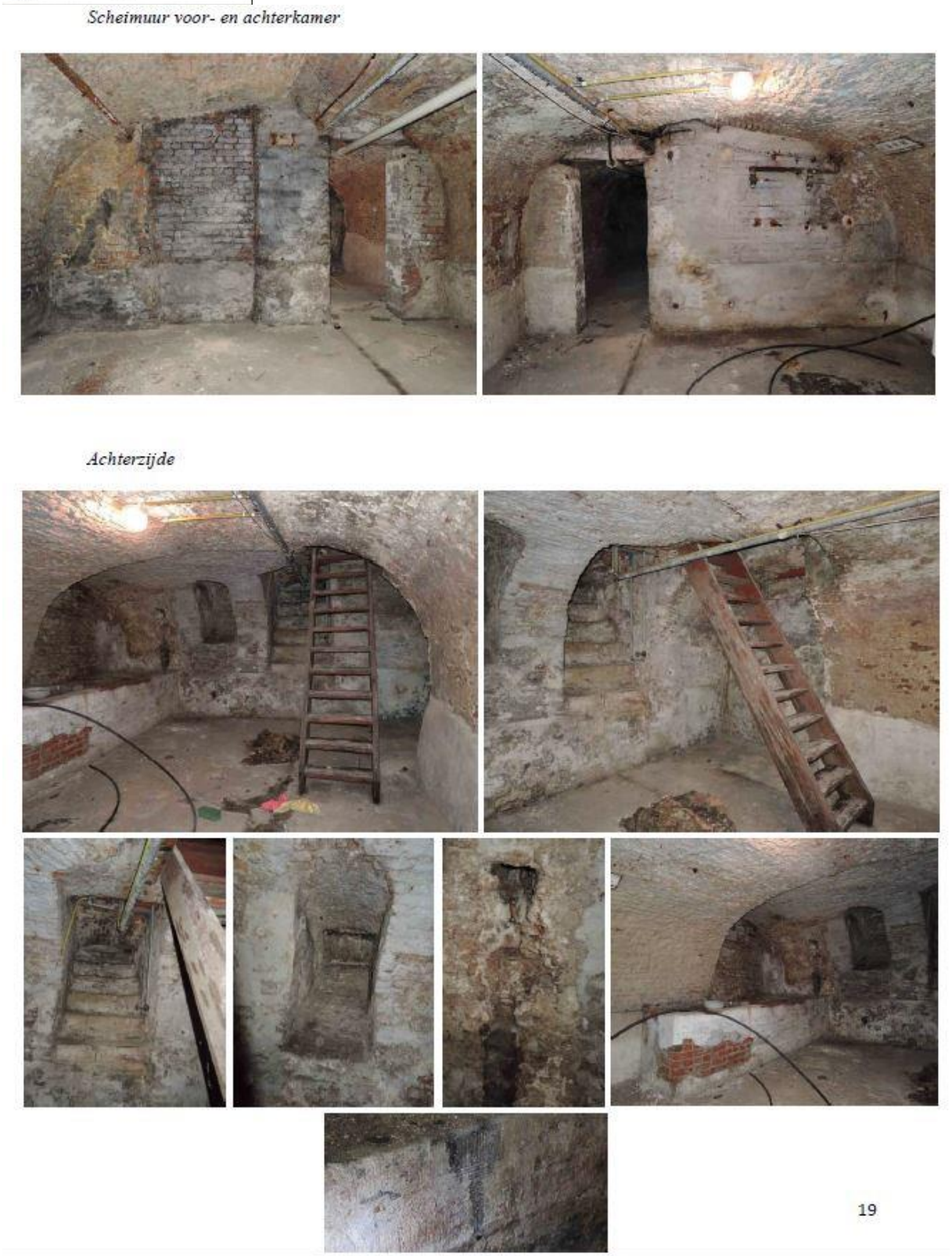
Figuur 39: Kelders onder huisnummer 44[59]

[59] Alle gebruikte foto's van de historische kelders werden overgenomen uit het CHE-rapport tenzij anders vermeld.

De onder het pand aanwezige kelders bestaan uit twee ruimtes. De kelder aan straatzijde heeft een opgemetseld korfboogvormig gewelf en getuigt nog van de laat 16de of vroeg 17de eeuwse fase, toen een voor- en achterhuis werden opgetrokken. In het tegengewelf aan de straatzijde toont de oorspronkelijke halfronde en later tot kolengat omgevormde kelderverluchting het sterk opgehoogde straatniveau. Thans geeft het uit op een door blauwe hardsteen omlijst verluchtingsrooster in het loopvlak van het voetpad. Ter hoogte van de gedichte en verbouwde opening in de aangrenzende travee was eertijds mogelijk de toegang tot de straat gesitueerd. Dit zou betekenen dat de toegang op het niveau van de begane grond oorspronkelijk in de andere, zuidelijke travee was aangebracht.
Het achtergelegen gewelf is eveneens korfboogvormig en dwars op de straat georiënteerd. Het is gelegen tegen een oudere scheidsmuur die later ingevuld is en voorzien van een nieuwe muurdam aan de noordzijde om zo een deuropening te creëren. De scheidswand, die correspondeert met de verdeling in voor- en achterkamer op de begane grond, gaat mogelijk terug op de fundering van een pre-17de eeuwse structuur (buitenmuur?). In het tegengewelf aan (voormalige) koerzijde zijn eveneens een (gedichte) halfronde kelderverluchting en een in verschillende fases verhoogde traptoegang gesitueerd. Deze laatste is bovenaan gedicht met hergebruikte gefrijnde blauwe hardsteen. In de 19de eeuw is de huidige toegang met houten steektrap naar de trappenhal toegevoegd.

Besluit:

De westzijde van de Begijnenstraat was reeds in de late 14de eeuw bebouwd. Het hier besproken perceel behoorde tot een ruimer eigendom waar zeker voor 1585 een voorhuis aan de straat was opgetrokken, wellicht met een achterin verhuurde woning en twee eveneens aan de straat gelegen eenkamerwoningen. Zeker in 1614 is het opgedeeld in twee percelen waarvan het hier bestudeerde zuidelijke perceel voor 1640 bebouwd is met een voor- en achterhuis met hiertussen een open koer. In de late 19de eeuw wordt een nieuwe bepleisterde lijstgevel voorzien en dan is wellicht ook de binnen- en draagstructuur vervangen of heropgebouwd Vanaf het tweede kwart van de 19de eeuw wordt het achterhuis achtereenvolgens als voddenmagazijn, smidse, beenhouwerij en bakkerij/bakkersoven ingericht. Omstreeks 1919 is op de open koer een nieuwe keuken (met kelder) opgetrokken.
Van de laat 16de of vroeg 17de eeuwse structuur van voor en achterhuis resten nog de funderingen en vermoedelijk ook (deels) de scheidsmuren, en de gewelfde kelder.

Figuur 40: Kelders onder huisnummer 44

3.4.4. Begijnenstraat nr. 46: Gulden Bergh

De vroegst geacteerde transactie in de wijkboeken voor het betreffende perceel dateert van 18 juli 1615. Dan koopt Anthonio Kint het huis Ghulden Bergh van Pieter Poussyn. In 1584-1585 is deze

huisnaam nog niet vermeld en is aan deze locatie bebouwing toegeschreven aan Lambrecht Borrekens die het voor 30 gulden verhuurt aan Joos Oudenrog(ghe). De summiere beschrijvingen in de schepenakten leveren weinig aanvullende gegevens op. De laatst genoteerde verkoop uit 15 september 1780 vermeld een 'huijs met den hove ende allen den toebehoorten…'.

Op het einde van de 18de eeuw worden de huisnamen vervangen door huisnummers. Het huidige huisnummer 46 heeft een gevelbreedte van 3,80 meter. In 1827 is het in eigendom van een winkelier en wordt omschreven als een bouwvolume tegen de straat gelegen met hierachter een open koer of hof. In 1857 is de trapgevel vervangen door een lijstgevel met kroonlijst op klossen. De onderverdiepingen van nummer 46 werden opgevat als een spiegeling van het naast gelegen nummer 48. Voor 1875 werd een achterhuis toegevoegd. In het laatste kwart van de 19de eeuw werden verscheidene toelatingen afgeleverd voor de aanpassingen aan het raam dat diende voor de uitstallingen van de winkelwaren.

In 1918 werd opnieuw toestemming verleend om veranderingswerken uit te voeren. De huidige gevel werd toen aangebracht ter vervanging van de bestaande gevel. Ook binnenshuis werden talrijke aanpassingen uitgevoerd. Ter hoogte van de achtergevel werd de kelder uitgebreid en werd er een nieuwe beerput opgetrokken. De voor- en achterbouw werden door middel van een veranda met lichtkoepel met elkaar verbonden. Het achterhuis van omstreeks 1875 werd afgebroken en vervangen door een achterbouw met keuken en toilet boven de nieuwe beerput voorzien van een achterliggende hof.

In 1927 worden de woningen met nr. 46 en nr. 48 samengevoegd tot één geheel zoals ook zichtbaar op het kadasterplan van 1931. De panden werden echter in 1942 opnieuw opgesplitst.

De onder het pand aanwezige kelder, voorzien van een opgehoogde vloer bestaande uit op hun kant geplaatste bakstenen, bestaat uit een dieper gelegen gedeelte met korfbooggewelf dwars op de straat en ter hoogte van de straat een tegengewelf met opening ter hoogte van het huidige keldergat (rechter travee). Te oordelen aan de omstreeks 1857 gedichte opening in de middentravee was hier mogelijk een ruimere toegang langs de straat gesitueerd. In de 1857- of 1918-fase is wellicht de bakstenen pijler en huidige kelderverluchting aangepast.

De noordelijke keldermuur is deels ingevuld, wat er op zou kunnen wijzen dat de kelder mogelijk ooit doorliep. Het kan hierbij gaan om oudere structuren die getuigen van een oudere, afwijkende perceelindeling, waarachter het huidige korfboogvormige keldergewelf is ingebracht.

Deze kelder met achteraan beer- en regenwaterput toont aan de achterwand nog een opening met verwijderde trap die eertijds toegang verleende tot de koer. Ter hoogte van de noordelijke scheimuur is nog de later (voor 1918) ingebrachte bakstenen muur bewaard waartegen de in deze fase verwijderde trap vanuit de inkomhal was gesitueerd. Thans is de kelder toegankelijk onder de na 1927

tegen de zuidelijke scheimuur geplaatste trap met meer recente metalen steektrap tegen een betonstenen muur.

Figuur 41: Kelders onder huisnummer 46

Figuur 42: Kelders onder huisnummer 46

3.4.5. Begijnenstraat nr. 48–50–52: Trouwelbegyn/Trouwelebegeijn/Trouweelhuijs/Lindeken

De huidige nummers 48, 50 en 52 maakten oorspronkelijk deel uit van het ruimere geheel 'Trouwelbegyn', later vermeld als 'Trouwelebegeijn' of 'Trouweelhuijs'. Deze benaming wordt in 1584-1585 niet vermeld. Wel is dan reeds een opdeling in voor- en achterhuis aangegeven.

De vroegste transactie in de wijkboeken dateert uit 1611 en maakt melding van de aankoop van een 'huijs voor ant straete, gestaen met twee achterhuijsen, plaetse gronde ende toebehoorten gestaen ende gelegen inde Begijnstrate tegen over den bornputte opte strate aldaer staende, tusschen Pauwels van gemeren huijs ende erve ten dese zijden ende Laureys borrekens huys ende erve aen dender zijde…'.

In 1633 is het goed opgesplits wanneer het achterhuis wordt opgekocht samen met een aangrenzend naamloos pand. In 1627 werd reeds door dezelfde koper het zuidelijk gelegen naamloze pand aangekocht. In 1640 waren de verschillende percelen samengevoegd tot één en werd het goed vernoemd naar de familienaam van zijn vrouw 'het Lindeken'. Op dat moment bestaat het geheel uit een 'huijs metten achterhuyse hove plaetse gronde ende allen den toebehoorten genaempt het Lindeken gestaen ende gelegen inde begijnstraete alhier tusschen thuys genaempt het gulden vlies aen deen zijde, ende den hoff vande chartroeijsen aen dander sijde…'.

De huidige huisnummers 50 en 52 maakten dus deel uit van een ruimer complex dat ook het bestaande achterhuis van nummer 48 en het zuidelijk daarvan gesitueerde perceel omvatte. Het beschikte over een 'hove', wellicht het huidige binnengebied van Begijnstraat 52 dat zich mogelijk uitstrekte tot achter het huidige nummer 54.

In 1664 zijn het noordelijke en zuidelijke gedeelte terug opgesplitst bij de verkoop van het noordelijke deel aan het achtergelegen kartuizerklooster dat in die periode een aanzienlijk gedeelte van de aangelegen percelen aan de Begijnenstraat opkocht.

Op het einde van de 18de eeuw had het huidige huisnummer 48 een gevelbreedte van ongeveer 4,2 meter en wordt omschreven als een 'huys en plaets'. De oorspronkelijke puntgevel werd in 1857 vervangen door een lijstgevel met kroonlijst op klossen. Voor 1875 werd tussen het voor- en achterhuis een verbindend volume opgetrokken. Het pand wordt vervolgens samengevoegd met het nummer 46 in 1927 om in 1942 opnieuw afgesplitst te worden.

Figuur 43: Kelders onder huisnummer 48

De onder het pand aanwezige kelder is langs een houten geklampte deur en bakstenen trap met treden van hergebruikte witte en blauwe hardsteen toegankelijk. Het betreft een later ingebrachte toegang tussen twee kelderruimtes met dwars op elkaar georiënteerd gewelf.

De kelder met kortbooggewelf evenwijdig aan de straat (met baksteenformaat 16*8*4 centimeter) heeft een brede, halfronde lichtvang in de noordelijke travee die uitgeeft op de huidige kelderopening. Er zijn geen sporen die een oorspronkelijke toegang tot de straat aantonen. Net zoals bij huisnummer 46 zijn in het dwars daarop georiënteerde korfbooggewelf in de achterwand sporen van een mogelijke toegang naar de koer of hof zichtbaar. De bakstenen in het gewelf aan de zuidelijke wand meten 18*9*4,5 centimeter. De sterk opgehoogde vloer bestaande van op hun kant gelegde bakstenen is deels gecementeerd.

Figuur 44: Toegang naar kelders onder huisnummer 48

Voor de Begijnenstraat 50 – 52 beschikken we over een beschrijving bij de verkoop van de nationale goederen door de Franse overheerser uit 1798. Het betreft 'Eenen hof groot 7 roeden n°462 in den welken zig bevinden 4 fruytboomen en een gebouw, hebbende kelder, pompe, benéde kamer en een idem bove kamer, in heure door den borger Daniël Verlinden mits 48 guldens. Te meer een kleyn huys n°463 verhuerd aen den borger Geerstemans mits 10 stuyvers courant par weéke'.

Op het primitief kadaster staat op perceel 2245 een 'huys en tuyn' met afzonderlijke doorgang opgetekend. Langs dit achtergelegen terrein is ook een 'agterhuys' (2246) bereikbaar dat grenst aan de achterzijde van het huidige perceel Begijnenstraat 48. Beide panden zijn dan in eigendom van G. Oerlemans, meubelmaker/winkelier en hebben respectievelijk huisnummers 463 (huys en tuyn) en 462 (agterhuys). Aan de straatzijde meet de gevel plusminus 5,20 meter.

Op basis van bouwaanvragen blijken er in 1864 ingrijpende verbouwingen te hebben plaatsgevonden aan de straatzijde van de bebouwing. Verschillende aanvragen met betrekking tot het wijzigen of plaatsen van uithangborden getuigen van de aanwezigheid van onder andere een café en een hondenscheerder.

Voor 1879 wordt een kadastrale aanpassing doorgevoerd, waarbij een deel van de achtergelegen gevangenisgronden werden toegevoegd aan perceel nr. 52 en waarop later het werkhuis zal worden gerealiseerd. Verdere wijzigingen vonden plaats voor 1893 toen het huidige nummer 52 met een deel van een achterliggend perceel werd uitgebreid. Het achterhuis tegen de kerk wordt heropgebouwd of uitgebreid en ook de bebouwing tegen de scheimuur met de huidige Begijnenstraat 44 is heropgebouwd of aangepast tot een L-vormig volume.

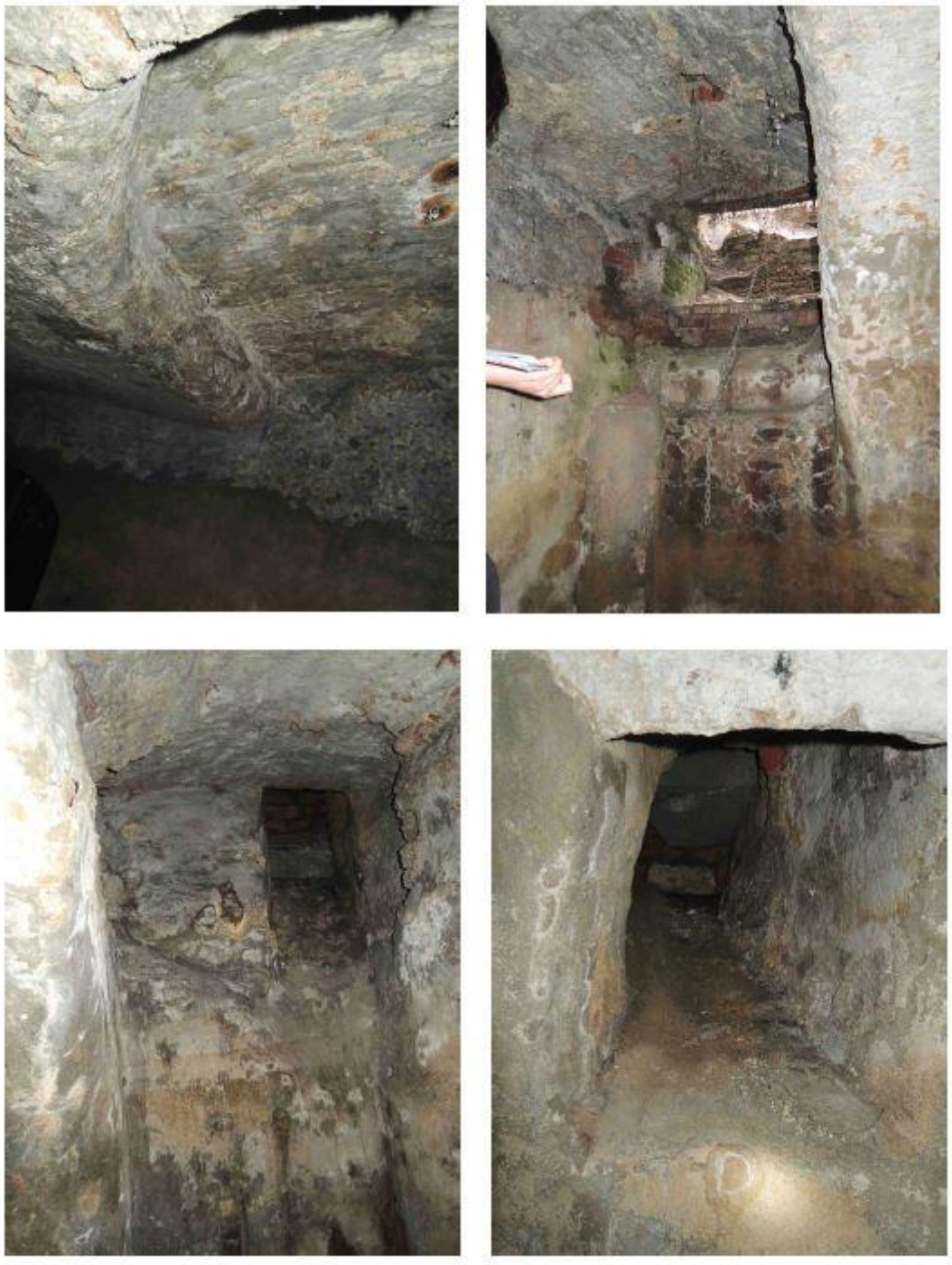
Ook dit pand behoudt in de 19de eeuw zijn woon-/winkelfunctie zoals blijkt uit de verschillende in de stedelijke administratie bewaarde aanvragen.

Tijdens het interbellum wordt het huidige huisnummer 52 omgevormd tot schrijnwerkerij. Er worden verschillende boven- en ondergrondse wijzigingen aangebracht in 1929. Zo wordt op kelderniveau een nieuwe trap naar de winkelruimte en bijkomende funderingen voor de wijzigingen op de begane grond voorzien. Onder het achterhuis bevindt zich een beerput met ruimput aan de binnenplaats. Volgens het funderingsplan was het noordelijke gedeelte van het achterhuis achter nummer 48 onderkelderd en toegankelijk vanaf de binnenkoer van nr. 52 via een trap. Kort voor 1931 werd de samenvoeging van beider achterhuizen eveneens kadastraal opgetekend. Op het funderingsplan uit 1932 is op de doorsnede van het oudere achterhuis de beerput waarboven twee bouwlagen onder zadeldak weergegeven. In 1959 wordt het pand ingericht als drukkerij met 7 electromotoren.

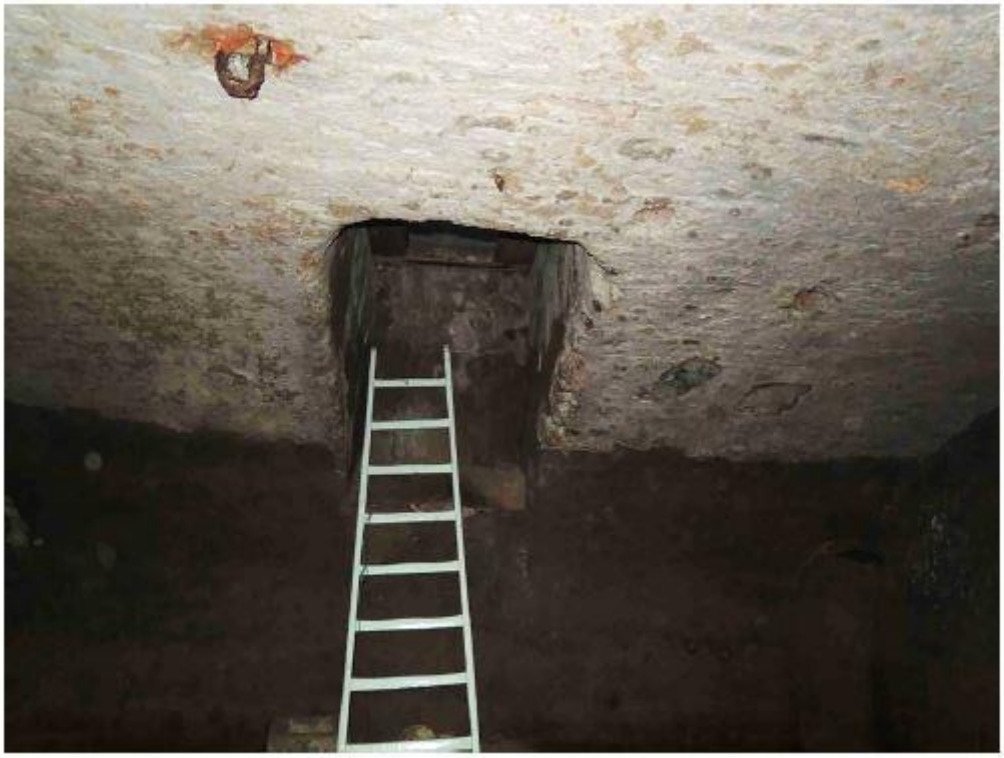
Figuur 45: Kelders huisnummer 50

De kelder onder Begijnenstraat 50 met bakstenen van 16*8*4 centimeter heeft een korfbooggewelf evenwijdig aan de straat is thans toegankelijk langs de gelijkvloerse verdieping door middel van een steekkap in de westelijke muur aan de zijde van de binnenplaats, te oordelen aan de sporen betreft het mogelijk een latere doorbreking die toegang verschafte tot de begane grond en omstreeks 1929 is aangepast. Later werd ze gedicht met houten beplanking. De oudere, langs de straat gesitueerde keldertoegang bevond zich vermoedelijk in de noordelijke travee op de plaats van de huidige kelderverluchting. In de zuidelijke travee is een aanzienlijke verkleining van een oude steekkap te bemerken. De opgehoogde vloer is bekleed met op zijn kant gelegde bakstenen.

Figuur 46: Kelders onder huisnummer 50

Figuur 47: Kelders onder huisnummer 50

Besluit:

De drie besproken panden zijn gelegen aan de reeds aan het einde van de 14de eeuw bebouwde westzijde van de Begijnenstraat, eertijds aan een raamhof gesitueerd dewelke in de vroege 17de eeuw werd aangekocht door het kartuizerklooster en in de 19de eeuw tot gevangenissite werd omgevormd. De panden vormen een sterk verbouwd geheel waarvan de kelders met sterk opgehoogde vloeren nog getuigen van de zeker tot de 16de eeuw opklimmende diephuisjes, die een deels gemeenschappelijke geschiedenis kenden.

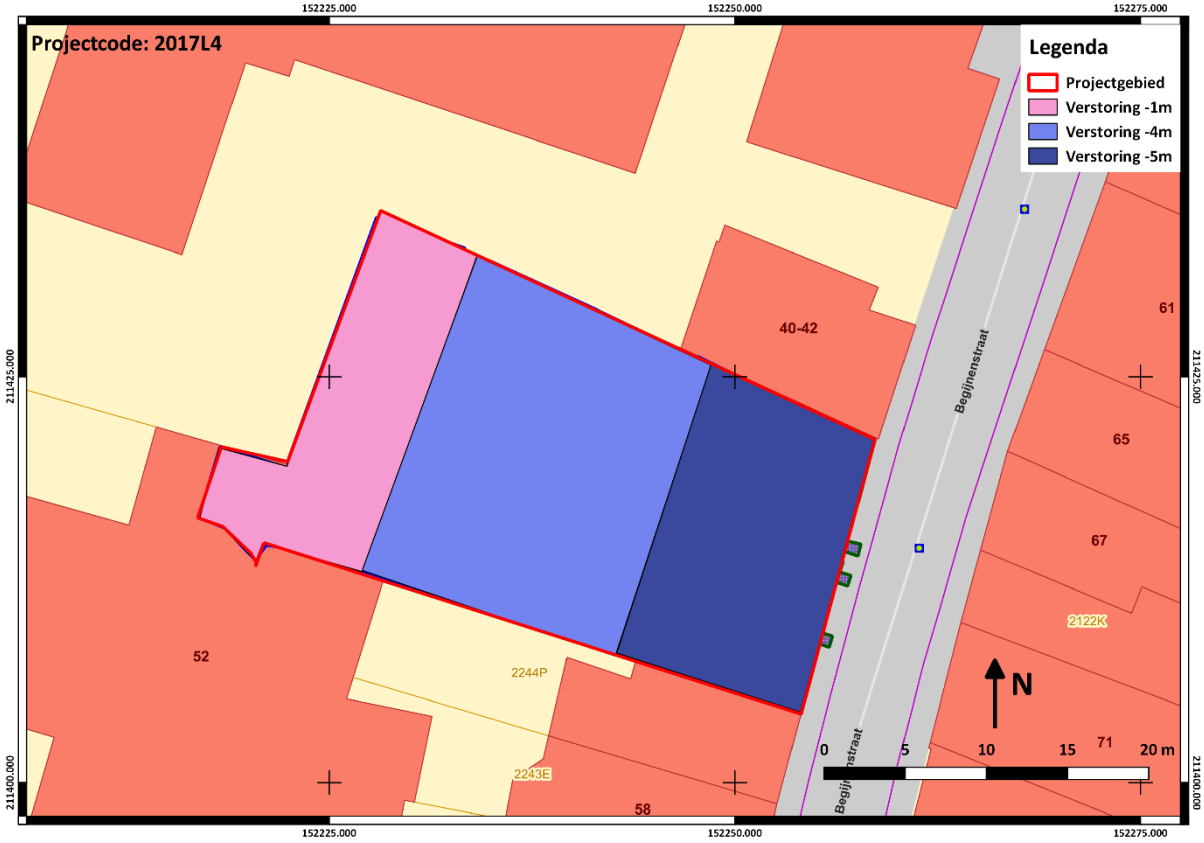
Gegevens omtrent een gewijzigde perceelstructuur werden aangetroffen in de muurfragmenten aanwezig in de kelder van huisnummer 46. Dit pand werd in 1857 samen met huisnummer 48 verbouwd aan de gevelzijde. Voor 1875 werd aan huisnummer 46 een achterhuis gevoegd en een volume aangebouwd tussen het reeds bestaande achterhuis en de voorbouw van nummer 48. Beide panden werden in 1927 samengevoegd en in 1942 opnieuw gesplitst.

Aan de binnenplaats van nummer 50-52 is het in het tweede kwart van de 17de eeuw afgesplitste achterhuis van het nummer 48 gevoegd, met een zeker tot in 1585 opklimmende indeling in voor- en achterhuis. Dit laatste is dan samen met de zuidelijke aangrenzende percelen omgevormd tot het 'Lindeken' en werd de basis van de huidige perceelsvorm gelegd. Aan het einde van de 19de eeuw is de bebouwing van voor 1823 gedeeltelijk gesloopt en aangepast. Ook in het interbellum werd een deel van de bestaande bebouwing gesloopt ten voordele van de uitbating van eerst een zagerij en later een drukkerij.

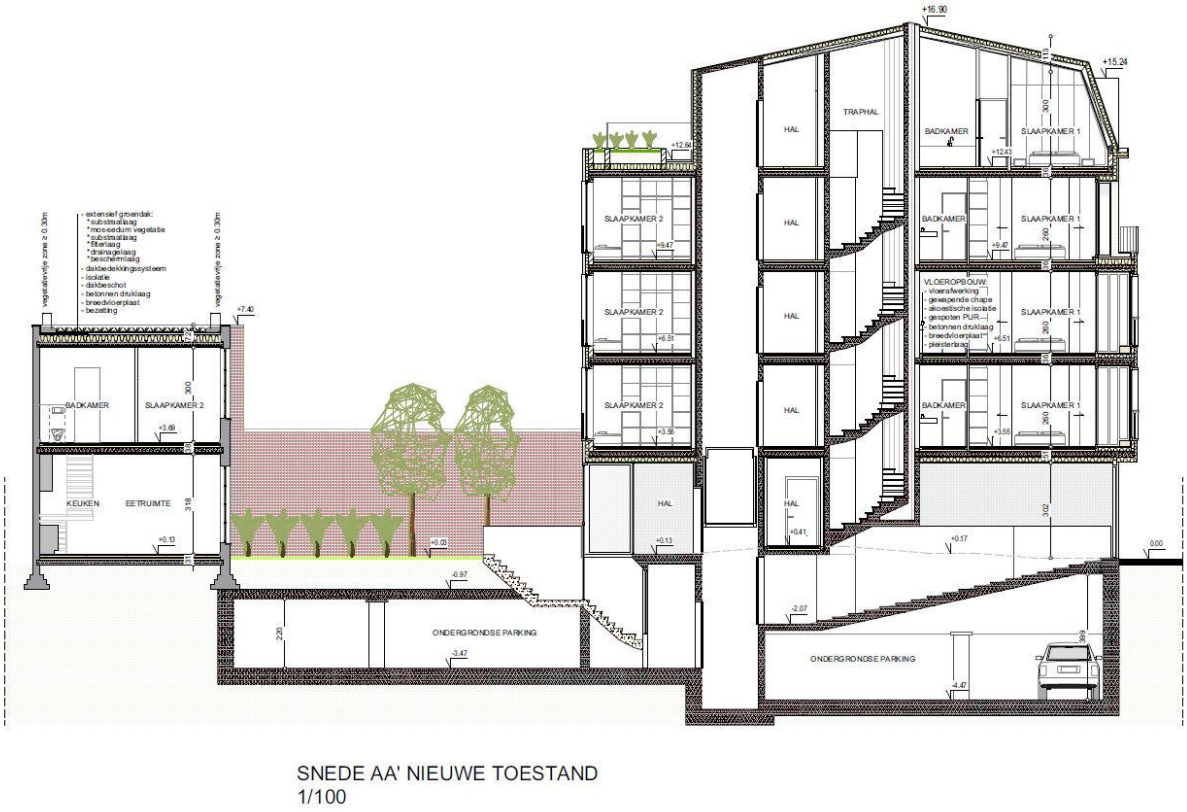
3.5. Impact geplande werken

De impact van de geplande werken op het al dan niet aanwezige bodemarchief kan opgesplitst worden in twee zones. In de eerste plaats is er de zone voorzien van een ondergrondse parking ter hoogte van de nieuw op te richten blok A aan de straatzijde en de nieuw te realiseren eveneens onderkelderde binnenkoer. Onder de binnenkoer wordt een ondergrondse parking voorzien met een vloerniveau op een diepte van 3,47 meter onder het maaiveld vanaf de oostelijke grens met Blok B tot aan de te voorziene liftschacht van Blok A. Ten oosten van de liftschacht, aan de straatzijde, wordt het niveau van de ondergrondse parking verlaagt met een diepte van 1 meter en bevindt het vloerniveau van de parking zich op een diepte van 4,47 meter onder het maaiveld. Bij deze dieptes dient eveneens de dikte van de geplande gewapende betonplaat worden gerekend alsook een extra verstoringsmarge ten gevolge van het werken met zware machines. Dit brengt de totale verstoringsdiepte onder de binnenkoer op plusminus 4 meter onder het maaiveld en ter hoogte van de straatzijde tot 5 meter onder het maaiveld. Dit betekent dat alle aanwezige archeologische resten inclusief de historische kelders zullen worden vernietigd met uitzondering van de onderzijde van eventueel dieper in de bodem ingegraven structuren zoals waterputten.

Ter hoogte van Blok A, gelegen achteraan het perceel, wordt geen ondergrondse garage voorzien. Blok A wordt gefundeerd op een palenfundering waarvan de oostelijke palen rusten op de westelijke muur van de geplande nieuwe ondergrondse parking op een diepte van plusminus 1 meter onder het maaiveld. De diepte van de westelijke palen is afhankelijk van de stabiliteit en het draagvermogen van de ondergrond en is op dit moment nog niet volledig duidelijk. Ter hoogte van Blok A zal tot een diepte van 1 meter worden gegraven voor de realisatie van de bouw en zal enkel ter hoogte van de westelijke funderingspalen plaatselijk een diepere verstoring plaatsvinden. Het eventueel aanwezige bodemarchief in deze zone van het projectgebied dat zich dieper dan 1 meter onder het maaiveld bevindt, zal niet geroerd worden.

Figuur 48: Aanduiding verstoringsdieptes

Figuur 49: Nieuwe toestand snede AA'

4. Synthese bureauonderzoek en onderzoeksvragen

4.1. Synthese gespecialiseerd publiek en antwoord onderzoeksvragen

Op basis van de beschikbare bodemkundige, historische, cartografische en archeologische gegevens over het projectgebied en zijn ruimere omgeving kan gesteld worden dat Antwerpen reeds vanaf de metaaltijden bewoond was. Ook uit de Romeinse periode werden verschillende resten aangetroffen op het grondgebied van de stad. Vanaf de middeleeuwen ontwikkelde zich een bruisende stad aan de oevers van de Schelde. De binnenstad van Antwerpen werd dan ook aangeduid als archeologische zone.

Het projectgebied zelf bevindt zich aan de rand van de derde stadsuitbreiding (1295 – 1314) binnen de omwalling. Of het projectgebied in deze periode reeds bebouwd was, kon niet worden achterhaald. Uit de oudste schepenregisters blijkt dat de westelijke zijde van de Begijnenstraat (waarlangs het projectgebied zich bevindt) reeds in de 14de eeuw huizen bevatte. Of dit ook het geval was binnen het eigenlijke projectgebied kon niet worden achterhaald. Echter verbond de Begijnenstraat het oude Begijnhof met het stadscentrum, waardoor vroege bewoning langs de straat niet uit te sluiten valt.

Dat er binnen het bouwblok van het projectgebied in de 16de eeuw reeds bebouwing aanwezig was, kon worden achterhaald op basis van enkele niet gegeorefereerde kaarten en aan de hand van archivalische en historische bronnen. In de 16de eeuw bestond de bebouwing binnen het perceel uit

bewoning langs de straatzijde met hierachter open koertjes en enkele achterhuizen. Deze situatie gold voor nagenoeg het volledige bouwblok. Het centrale gedeelte van het bouwblok werd in de 16de eeuw ingenomen door ramen. Archeologische en archivalische bronnen tonen aan dat in de omgeving van het projectgebied verschillende ambachtelijke activiteiten werden uitgevoerd. Zo werden binnen een straal van 300 meter resten of de aanwezigheid aangetoond van leerlooiersactiviteiten, pottenbakkers, beenbewerkers en glasproductie.

De huidige bebouwing binnen het projectgebied kan nagenoeg volledig worden toegeschreven aan bouwactiviteiten in de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw. Echter bevinden zich onder alle woningen langs de straatzijde oude kelders die allicht teruggaan tot de periode 16de – 17de eeuw. De recentere bouwactiviteiten hebben ongetwijfeld plaatselijk het bodemarchief reeds grondig verstoord door het oprichten van kelders en nutsvoorzieningen (regenwaterput, beerputten). Ook de oudere kelders hebben het bodemarchief reeds geroerd en mogelijk een deel van het oudste bodemarchief vernield. Echter kon, aangetoond worden dat de keldervloeren in het verleden werden opgehoogd. De aanwezigheid van oudere vloerniveaus onder de huidige valt dan ook te verwachten. Ook onder de kelders kunnen zich nog resten bevinden van dieper ingegraven oudere structuren of resten.

Op basis van de verschillende bestudeerde bronnen kunnen we stellen dat het hele bouwblok inclusief het projectgebied een hoog archeologisch potentieel bezit ondanks de aanwezige kelderruimtes op verschillende plaatsen binnen het projectgebied. Meer bepaald verwachten we resten vanaf de late middeleeuwen die een zicht kunnen werpen op de ontwikkeling van de bewoning binnen de net opgerichte laat 13de – vroeg 14de eeuwse stadsuitbreiding en de periode voorafgaandelijk aan het optrekken van de laat middeleeuwse stadswallen. Ook kan niet worden uitgesloten dat er zich binnen het projectgebied sporen bevinden die in verband met de proto-historische en Romeinse activiteiten binnen de stad worden aangetroffen.

De impact van de geplande werkzaamheden is van dien aard dat binnen een groot deel van het projectgebied het volledige eventueel nog aanwezige bodemarchief wordt bedreigd.

- *Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?*

Het gebied waar de stad Antwerpen zich ontwikkelde, bevindt zich nabij de samenloop van de rivieren Schelde en Schijn. Hoewel beide rivieren doorheen de tijd wijzigingen ondergingen, speelt vooral de Schelde een cruciale rol in de stadsontwikkeling. Bodemkundig kenmerkt het grondgebied van de stad Antwerpen zich door het voorkomen van diverse bodemtypes, met natte alluviale gronden (Scheldeboorden en -vallei), natte tot droge (soms lemige) zandgronden (al dan niet met het voorkomen van klei) en polders. Hieronder schuilen pleistocene afzettingen. Op vele plaatsen, niet alleen in de bebouwde kernen maar ook in grote delen van de haven en op de linkeroever, is de oorspronkelijke bodemopbouw gewijzigd onder impuls van verstedelijking en industrialisering.

In de historische binnenstad vertoont de bodemopbouw eveneens grote verschillen: hoe dichter bij de oude stadskern, hoe omvangrijker en complexer. In en rond de burchtzone bijvoorbeeld reiken de archeologische lagen tot vier meter onder het huidige straatniveau, zelfs na grote saneringswerken in de 19de en 20ste eeuw, waarbij veelal laat- en postmiddeleeuwse strata verdwenen. Het grondgebied van de stad Antwerpen situeert zich op beide oevers van de Schelde. De rechteroever van de Schelde, waar om historische redenen de stad zich grotendeels ontwikkelde, kreeg pas tegen het einde van de 19de eeuw een meer rechtlijnig verloop met het rechttrekken van de kaaien. Het oorspronkelijk onregelmatige verloop kende verschillende uitsprongen, waarvan de Werf ten noorden van het Steen en een uitsprong ter hoogte van de Sint-Michielsabdij de belangrijkste zijn. Dit waren wellicht natuurlijke aanlegplaatsen.[60] Tijdens de derde stadsuitbreiding wordt de abdij net zoals het projectgebied opgenomen binnen de stadsomwalling.

- *Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?*

Het projectgebied is gelegen binnen de archeologische zone van de stad Antwerpen. In de directe omgeving van het projectgebied werden archeologische resten aangetroffen uit de pre-stedelijke periode van de stad, te verstaan uit de metaaltijden en de Romeinse periode. Alhoewel het niet steeds om betrouwbare bronnen gaat, bestaat de kans op de aanwezigheid van sporen uit de betreffende periodes binnen het projectgebied. Resten vanaf de late middeleeuwen en voornamelijk voor de periode 16de – 17de eeuw werden in de directe omgeving van het projectgebied bij verschillende archeologische onderzoeken aangetroffen.

Of ook het vroegere kartuizerklooster, in het zuidwesten grenzend aan het projectgebied, en waarvan mogelijk een deel van het projectgebied ooit deel van uitmaakte (tuinzone) is niet duidelijk.

- *Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?*

Op basis van de geraadpleegde bronnen kan besloten worden dat het projectgebied zich binnen de laatmiddeleeuwse stadsomwalling (1295-1314) bevindt. De Begijnenstraat bestond reeds in de 13de eeuw en leidde naar het oude Begijnhof op plusminus 300 meter ten zuiden van het projectgebied gelegen. De oudste schepenregisters vermelden reeds de aanwezigheid van bebouwing aan de westelijke zijde van de straat vanaf de 14de eeuw. Zeker in de 16de eeuw was, eveneens volgens de archivalische bronnen enerzijds, en op cartografische bronnen anderzijds, de aanwezigheid van bebouwing in de zin van woningen al dan niet met achterhuis aangetoond binnen het projectgebied.

[60] VOET L., ASAERT G., SOLY H., VERHULST A., DE NAVE F & VAN ROEY J. 1978: De Stad Antwerpen van de Romeinse Tijd tot de 17de eeuw. Topografische studie rond het plan van Vergilius Bononiensies 1565 , Historische Uitgaven Pro Civitate 4.7, Brussel, 41-58.

De verschillende archivalische bronnen tonen aan dat de huidige bebouwing de oudere bebouwing grotendeels heeft vervangen. De huidige constructies dateren grotendeels uit de periode 19de en de tweede helft van de 20ste eeuw. Echter dient wel vermeld te worden dat in de bestaande bebouwing sporen werden aangetroffen van een mogelijk oudere kern. Ook de onder alle gebouwen aanwezige kelders aan de straatzijde gaan terug op de 16de of 17de eeuwse bebouwing en bevatten mogelijk aanwijzingen omtrent de oudere bebouwing. De keldervloeren zijn duidelijk opgehoogd en bedekken allicht nog oudere vloerfases.

Ondanks de aanwezige verstoringen van historische en 19de eeuwse kelders en nutsvoorzieningen is de kans op het aantreffen van archeologische resten met een groot potentieel tot kenniswinst reëel.

- *Wat is de impact van de geplande werken?*

Nagenoeg het volledige eventueel aanwezige bodemarchief (inclusief de historische kelders) wordt door de voorgestelde bouwplannen bedreigd. Enkel ter hoogte van de vroegere schrijnwerkerij gelegen achteraan (westen) het projectgebied wordt de bodemingreep beperkt tot een diepte van 1 meter onder het maaiveld.

- *Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?*

Het huidige bronnenmateriaal levert genoeg informatie op omtrent het archeologische potentieel van het projectgebied. Gezien het hoge potentieel op kenniswinst en het feit dat het projectgebied heden niet toegankelijk is voor bijkomende voorafgaandelijke onderzoeken raden we aan geen verdere vooronderzoeken uit te voeren maar rechtstreeks over te gaan tot een archeologisch onderzoek in de vorm van een archeologische begeleiding/opgraving gecombineerd met een voorafgaandelijke studie van de aanwezige kelderruimtes zoals ook werd gesuggereerd door de dienst Monumentenzorg van de stad Antwerpen (zie deel II Programma van Maatregelen).

4.2. Samenvatting niet gespecialiseerd publiek

Sinds 1 juni 2016 is de nieuwe archeologiewetgeving van kracht. Daarom moeten bouwheren bij het aanvragen van stedenbouwkundige vergunningen en verkavelingsaanvragen onder bepaalde voorwaarden een bekrachtigde archeologienota laten opmaken. Binnen het projectgebied worden nieuwe appartementen opgetrokken met een ondergrondse parking. Omdat het projectgebied gelegen is in de historische binnenstad van Antwerpen, die binnen de Leien als archeologische zone is aangeduid, moet de bouwheer een archeologienota laten opstellen door een erkend archeoloog omdat het perceel groter is dan 300 m² en de geplande bodemingrepen groter zijn dan 100 m².

Voor het schrijven van een archeologienota wordt in de eerste plaats een bureauonderzoek uitgevoerd. Op basis van online gegevens over de bodem, de geschiedenis, oude kaarten,

archeologische gegevens, etc… wordt gekeken of er in het projectgebied archeologische resten aanwezig kunnen zijn en of deze resten vernield gaan worden door de geplande werken.

Voor het hier bestudeerde projectgebied kunnen we besluiten dat het terrein gelegen is binnen de laatmiddeleeuwse stadsomwalling en mogelijk reeds sporen bevat van menselijke activiteiten vanaf de 13de eeuw. Zeker is dat het bouwblok waarvan het projectgebied deel uitmaakt reeds in de 16de eeuw (op basis van oude kaarten en verkoopsaktes) bebouwing bevatte. Onder de huidige bebouwing bevinden zich nog delen van oude kelders voorzien van bakstenen tongewelven.

Omdat het terrein nu niet toegankelijk is voor verder vooronderzoek en omdat de kans op het aantreffen van interessante archeologische resten groot is, raden we aan geen verdere vooronderzoeken te laten uitvoeren, maar rechtstreeks over te gaan tot het opstellen van een Programma van Maatregelen voor een archeologische begeleiding/opgraving.

5. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich in een zone met een hoog archeologisch potentieel. Op basis van het bureauonderzoek kan gesteld worden dat er zich in het projectgebied resten kunnen bevinden die teruggaan tot in de 13de eeuw en mogelijk zelfs sporen kunnen bevatten uit de pre-stedelijke periode van Antwerpen. Zeker vanaf de 16de eeuw waren er woningen aanwezig binnen het projectgebied. Het betreffende bouwblok is steeds gelegen aan de rand van de stad en later vanaf het laatste kwart van de 16de eeuw in de nabijheid van de esplanade ten noorden van de Citadel, en dit tot in de 19de eeuw, echter steeds binnen de stadsmuren. Onderzoek van het terrein kan met andere woorden heel wat informatie opleveren omtrent het leven in de schaduw van de stadsomwalling en aan de rand van de esplanade in het zuidelijke deel van de stad Antwerpen over een periode van ongeveer 600 jaar.

De bewaringstoestand en aard van deze eventuele resten kon niet precies worden achterhaald. De op het terrein vastgestelde verstoringen betreffen enerzijds de historische kelders aanwezig aan de straatzijde; echter kunnen zich onder de kelders nog resten bevinden van dieper ingegraven oudere sporen en/of structuren, en door de huidige 19de en 20ste eeuwse bebouwing en de bijbehorende nutsvoorzieningen. Ook onder de recentere resten, die volgens de geraadpleegde bronnen zelf nog sporen bevatten van een kern die teruggaat op oudere bebouwing, kunnen nog oudere strata, sporen en of/structuren bewaard zijn.

Binnen een straal van 300 meter werden bij archeologische onderzoeken en interventies resten aangetroffen die in verband met ambachtelijke activiteiten kunnen worden gebracht. Zo werden resten aangetroffen die wijzen op de aanwezigheid van leerlooiers, pottenbakkers, beenbewerkers en glasproducenten. Ook de archivalische en cartografische bronnen tonen de aanwezigheid van

leerlooiers in de omgeving aan alsook de aanwezigheid van ramen in het binnengebied van heyt bouwblok waarvan het projectgebied deel uitmaakt.

De oppervlakte van het projectgebied bedraagt plusminus 690 m², waarvan plusminus 150 m² wordt ingenomen door historische kelders. Mogelijk bevinden zich plaatselijk nog kleinere volumes niet vastgestelde 19de of 20ste eeuwse kelders en nutsvoorzieningen waar het bodemarchief werd vernield. Ook de funderingen van de huidige aanwezige bebouwingen zullen plaatselijk een negatieve, zij het beperkt in diepte, impact op het oudere bodemarchief hebben gehad.

De aanwezigheid van verschillende open ruimtes op het primitief kadaster en het ontbreken van kelders op een groot deel van het projectgebied doen ons vermoeden dat het oudere bodemarchief (eventueel sporen gelinkt aan het gebruik van de binnenruimtes) allicht nog redelijk goed bewaard zullen zijn.

Echter de beperkte mogelijkheden tot het uitvoeren van verder vooronderzoek ter plaatse doet ons besluiten om rechtstreeks over te gaan tot een Programma van Maatregelen voor het uitvoeren van een archeologische begeleiding/opgraving en een bouwhistorisch/archeologisch onderzoek van de historische kelders. Bovendien zou het uitvoeren van een prospectie met ingreep in de bodem alvorens over te gaan tot een vervolgonderzoek een extra financiële last en een extra vertraging van het bouwproject met zich meebrengen.

6. Bibliografie

6.1. Online bronnen

- https://www.dov.vlaanderen.be
- https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140031
- https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai
- https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140031
- https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=antwerpen+kaart&s=objecttype&p=12&ps=12&st=OBJECTS&ii=3#/RP-P-OB-76.862,135
- www.geo.onroerenderfgoed.be
- www.cartesius.be
- www.geopunt.be
- https://www.antwerpen.be/nl/info/52d5052539d8a6ec798b4afd/historiek-van-archeologisch-onderzoek-in-antwerpen
- http://uurl.kbr.be/1043517
- http://uurl.kbr.be/1043519
- http://uurl.kbr.be/1035817
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/100556
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/155909
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/152815
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/156829
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/366168
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/154389
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/156276
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/156608
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/100570
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/366052
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/157143
- https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/156325
- https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/6397
- https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=550/550_0001_000/550_0001_000_02557_000/550_0001_000_02557_000_0_0009.jp2
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Begijnenstraat [online],* https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/112838 (geraadpleegd op 5 december 2017).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Sint-Rochusstraat (Antwerpen) [online],* https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/112997 (geraadpleegd op 5 december 2017).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Gevangenis van Antwerpen* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4835 (geraadpleegd op 5 december 2017).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Beluik van vier arbeiderwoningen* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4836 (geraadpleegd op 5 december 2017).

- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *A la Sainte Cécile* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4837 (geraadpleegd op 5 december 2017).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Hoekhuis met traditionele kern* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4832 (geraadpleegd op 5 december 2017).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Traditioneel diephuis uit 1650* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4831 (geraadpleegd op 5 december 2017).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Onze-Lieve-Vrouw met kind* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4830 (geraadpleegd op 5 december 2017).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Hoekpand De houten lepel* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/209179

6.2. Literatuur

- ASAERT, G., *De late middeleeuwen (ca. 1200-ca.1500)*, in VOET, L. et al, *De stad Antwerpen van de Romeinse tijd tot de 17e eeuw. Topografische studie rond het plan van Virgilius Bononiensis 1565*, Brussel, 1978.
- ASAERT, G., *Huizen en gronden te Antwerpen omstreeks 1400: proeve van topografische reconstructie*, in *Bijdragen tot de geschiedenis*, Vol. 50, 1967.
- BELLENS, T., BOGAERTS, B. & J. VEECKMAN, *Archeologisch onderzoek in de stad Antwerpen in 2004 (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis (kroniek)*, 28, 2005.
- BELLENS, T. & J. VEECKMAN, *Archeologisch onderzoek in de stad Antwerpen in 2003 (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis (kroniek)*, 27, 2004.
- BERTELS, I., BISSCHOPS, T. & B. BLONDE, *Stadslandschap. Ontwikkelingen en verwikkelingen van een stedelijke ruimte*, in BERTELS, I., DE MUNCK, B. & H. VAN GOETHEM (eds*), Antwerpen, biografie van een stad*, Antwerpen, 2010.
- BOGAERTS, B., MINSAER, K. & J. VEECKMAN, *Archeologisch onderzoek bij de heraanleg van de Antwerpse Leien (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis Kroniek*, 26, 2003.
- DE LATTIN, A., *Evoluties van het Antwerpsche stadsbeeld. Geschiedrijke Kronijken*, deel 5, Antwerpen, 1949.
- DE REU, J., *Archeologisch onderzoek Antwerpen "Bogaardeplein": een stand van zaken (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 31.
- OOST, T., *Stadsarcheologisch onderzoek te Antwerpen (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 10, 1987.
- OOST, T., *Stadsarcheologisch onderzoek in Antwerpen (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*,13, 1990.
- OOST, T., *De bewoning te Antwerpen tijdens de Gallo-Romeinse periode*, in: WARMENBOL, E. (ed.) *Het ontstaan van Antwerpen. Feiten en fabels*, 1987.
- VAN DEN BORNE, S. & E. VAN SEVEREN, *Cultuur-, Historisch en Esthetisch Rapport Binnenstad Antwerpen. Begijnenstraat 44-46-48-50-52. Antwerpen, 4e afdeling, sectie D: 2245e, 2246e, 2247e, 2247f, 2249e*, Antwerpen 2013.
- VANDE WEGHE, R., *Geschiedenis van de Antwerpse straatnamen*, Antwerpen, 1977.
- VEECKMAN, J., *Antwerpen : stadsarcheologisch onderzoek in 1998 (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 22, 1999.
- VOET L., ASAERT G., SOLY H., VERHULST A., DE NAVE F & VAN ROEY J. 1978: *De Stad Antwerpen van de Romeinse Tijd tot de 17de eeuw. Topografische studie rond het plan van Vergilius Bononiensies 1565*, Historische Uitgaven Pro Civitate 4.7, Brussel.

7. Lijst figuren en bijlagen

7.1. Lijst figuren

Project code	Nr	Type	Onderwerp	Aanmaakschaal origineel	Aanmaakdatum origineel	Versie
2017L4	1	Kadasterplan	Projectgebied ten opzichte van GRB-bestand	1/10000	2016	digitaal
2017L4	2	Ontwerp	Ontwerp gelijkvloers (Bron: ©MVArchitect bvba)	1/100	2017	Digitaal/PDF
2017L4	3	Ontwerp	Ontwerp verdieping -0,5 (Bron: ©MVArchitect bvba)	1/100	2017	Digitaal/PDF
2017L4	4	Ontwerp	Ontwerp verdieping -1,5 (Bron: ©MVArchitect bvba)	1/100	2017	Digitaal/PDF
2017L4	5	Ontwerp	Ontwerp snede AA´ (Bron: ©MVArchitect bvba)	1/100	2017	Digitaal/PDF
2017L4	6	Hoogteprofiel	Doorsnede door terrein van Noordwest naar Zuidoost (Bron: ©Geopunt)	onbekend	2015	Digitaal
2017L4	7	Hoogteprofiel	Doorsnede door terrein van Noordoost naar Zuidwest (Bron: ©Geopunt)	onbekend	2015	Digitaal
2017L4	8	Hoogteplan	Projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II. (1 meter) (Bron: ©Geopunt)	onbekend	2015	digitaal
2017L4	9	Tertiairgeologische kaart	Uitsnede tertiairgeologische kaart thv het projectgebied (Bron: © dov.vlaanderen).	1/50000	onbekend	Digitaal
2017L4	10	Quartairgeologische kaart	Uitsnede quartairgeologische kaart thv het projectgebied (Bron: © dov.vlaanderen).	1/200000	2001	Digitaal
2017L4	11	Legende	Legende Quartair-geologisch profiel type 1 (Bron: © dov.vlaanderen).	nvt	2001	Digitaal
2017L4	12	Legende	Legende Quartair-geologisch profiel type 1c (Bron: © dov.vlaanderen).	nvt	2001	Digitaal
2017L4	13	Topografische kaart	Ligging projectgebied op de topografische kaarten van het NGI (Bron: © AGIV).	1/20000	1990	Digitaal
2017L4	14	Reconstructie kaart	Antwerpen voor 1200 (Bron: Voet et al, 1978).	onbekend	1978	Digitaal
2017L4	15	Reconstructie kaart	Eerste stadsuitbreiding (Bron: Voet et al, 1978).	onbekend	1978	Digitaal
2017L4	16	Reconstructie kaart	Tweede stadsuitbreiding (Bron: Voet et al, 1978).	onbekend	1978	Digitaal
2017L4	17	Reconstructie kaart	Derde stadsuitbreiding (Bron: Voet et al, 1978).	onbekend	1978	Digitaal
2017L4	18	Reconstructie kaart	Vierde stadsuitbreiding (Bron: Voet et al, 1978).	onbekend	1978	Digitaal
2017L4	19	Ets/gravure	De Spaanse furie door frans Hogenberg, 1577 (Bron: www.rijksmuseum.nl)	nvt	1577	Digitaal
2017L4	20	Historische kaart	Kaart van H. Cock, 1557 (Bron: http://uurl.kbr.be/1043517)	onbekend	1557	Digitaal
2017L4	21	Historische kaart	Detail van voorgaande ter hoogte van projectgebied	onbekend	1557	Digitaal
2017L4	22	Historische kaart	Kaart van Braun & Hogenberg, 1575 (Bron: http://uurl.kbr.be/1043519)	onbekend	1575	Digitaal
2017L4	23	Historische kaart	Detail van voorgaande ter hoogte van projectgebied	onbekend	1575	Digitaal
2017L4	24	Historische kaart	Kaart van Hoefnagel, 1598-1600 (Bron: http://uurl.kbr.be/1035817)	onbekend	1598-1600	Digitaal
2017L4	25	Historische kaart	Detail van voorgaande ter hoogte van projectgebied	onbekend	1598-1600	Digitaal
2017L4	26	Historische kaart	Uitsnede kaart van Ferraris, met aanduiding van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	onbekend	1771-	Digitaal
2017L4	27	Historische kaart	Uitsnede primitief kadaster 1830 – 1836 (Bron: http://search.arch.be)	1/10000	1830-1836	Digitaal
2017L4	28	Analyse	Bebouwde zones op basis van primitief kadaster 1830 – 1836 (Bron: http://search.arch.be)	1/10000	1830-	Digitaal
2017L4	29	Historische kaart	Kaart van Vandermaelen, met aanduiding van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	1/20000	1846-	Digitaal
2017L4	30	Topografische kaart	Projectgebied op de topografische kaart Ministerie Openbare Werken en Wederopbouw 1950-1970 (Bron: MOWW)	1/5000	1950-1970	Digitaal
2017L4	31	Historische orthofoto	Orthofoto 1979-1990 van de omgeving van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	onbekend	1979-1990	Digitaal
2017L4	32	Orthofoto	Orthofoto 2017 van de omgeving van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	onbekend	2017	Digitaal

2017L4	33	CAI	CAI-locaties in de ruime omgeving van het projectgebied (Bron: CAI onroerend erfgoed)	onbekend	2017	Digitaal
2017L4	34	Inplanting	Inplanting huidige bebouwing (Bron: ©MVArchitect bvba)	1/200	2017	Digitaal/PDF
2017L4	35	Analyse	Aanduiding bestaande funderingen en kelders op GRB-bestand	1/10000	2017	Digitaal
2017L4	36	Bodemgebruik	Projectgebied op bodemgebruikskaart (Bron: © AGIV)	1/10000	onbekend	Digitaal
2017L4	37	Inplanting	Inplanting bestaande funderingen en kelders (Bron: ©MVArchitect bvba)	1/100	2017	Digitaal/PDF
2017L4	38	Historische kaart	Bouwblok op kaart van Bononiensis (Bron: Stad Antwerpen)	onbekend	1565	Digitaal
2017L4	39	Foto	Zicht op de kelders onder huisnummer 44 (Bron: CHE-rapport Van Severen)	nvt	2015	Digitaal/PDF
2017L4	40	Foto	Zicht op de kelders onder huisnummer 44 (Bron: CHE-rapport Van Severen)	nvt	2015	Digitaal/PDF
2017L4	41	Foto	Zicht op de kelders onder huisnummer 46 (Bron: CHE-rapport Van Severen)	nvt	2013	Digitaal/PDF
2017L4	42	Foto	Zicht op de kelders onder huisnummer 46 (Bron: CHE-rapport Van Severen)	nvt	2013	Digitaal/PDF
2017L4	43	Foto	Zicht op de kelders onder huisnummer 48 (Bron: CHE-rapport Van Severen)	nvt	2013	Digitaal/PDF
2017L4	44	Foto	Zicht op de kelders onder huisnummer 48 (Bron: CHE-rapport Van Severen)	nvt	2013	Digitaal/PDF
2017L4	45	Foto	Zicht op de kelders onder huisnummer 50 (Bron: CHE-rapport Van Severen)	nvt	2013	Digitaal/PDF
2017L4	46	Foto	Zicht op de kelders onder huisnummer 50 (Bron: CHE-rapport Van Severen)	nvt	2013	Digitaal/PDF
2017L4	47	Foto	Zicht op de kelders onder huisnummer 50 (Bron: CHE-rapport Van Severen)	nvt	2013	Digitaal/PDF
2017L4	48	Analyse	Aanduiding verstoringsdieptes op GRB-bestand	1/10000	2017	Digitaal
2017L4	49	Ontwerp	Ontwerp snede AA´ (Bron: ©MVArchitect bvba)	1/100	2017	Digitaal/PDF
Project code	**Nr**	**Type**	**Onderwerp**	**Aanmaakschaal origineel**	**Aanmaakdatum origineel**	**Versie**

7.2. Lijst bijlagen

Projectcode	Nummer Bijlage	Onderwerp	Figuurnummer	Pagina
2017L4	Bijlage 1	PDF nieuw ontwerp gelijkvloers	2	8
2017L4	Bijlage 2	PDF nieuw ontwerp verdieping -0,5	3	9
2017L4	Bijlage 3	PDF nieuw ontwerp verdieping -1,5	4	10
2017L4	Bijlage 4	PDF nieuw ontwerp snede AA’	5/49	11/69
2017L4	Bijlage 5	PDF bestaande inplanting	34	47
2017L4	Bijlage 6	PDF bestaande kelders en funderingen	37	50
2017L4	Bijlage 7	CHE-rapport nummer 44	39/40	54/56
2017L4	Bijlage 8	CHE-rapport nummer 46/52	41/42/43/44/45/46/47	58/59/61/62/64/65/66
2017L4	Bijlage 9	Advies Monumentenzorg	/	/
2017L4	Bijlage 10	PDF programma van maatregelen	/	Apart volume
2017L4	Bijlage 11	PDF privacy-fiche	/	/